

EPIDEMIOLOGIAI VÁLSÁG MAGYARORSZÁGON A KILENCVENES ÉVEKBEN (II.)

DR. JÓZAN PÉTER

A magyar népesség egészségi állapotában az 1990-es évek elejére ún. epidemiológiai válsághelyzet alakult ki. Ezt a megállapítást nemzetközi adatok is alátámasztják, és ezt bizonyítja a népesség halandóságának néhány jellemzője, ezen belül a tanulmány első részében (lásd: *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 1. sz. 5—20. old.) bemutatott halálozási arányok, a születéskor várható élettartam, a nemek közötti halálozási különbségek, a halandóság korstruktúrája és a csecsemőhalandóság alakulása. A tanulmány második részében a halandóság okstruktúrájának elemzésére, majd a teljes vizsgálati út eredményeiből leszűrhető következtetések ismertetésére kerül sor.

A HALANDÓSÁG OKSTRUKTÚRÁJA

A fejlett egészségügyi kultúrájú ipari országokban a halandóság okstruktúrája lényegében azonos. A legtöbb ember a keringési rendszer betegségeiben hal meg, gyakoriságukat tekintve ezután a daganatok következnek, majd az erőszakos eredetű halálokok. A leggyakrabban halált okozó három főcsoportból származó halálozások teszik ki az összhalálozás 75—85 százalékát. Viszonylagos súlyuk szerint az emésztőrendszer betegségei vannak sorrendben a negyedik, míg a légzőrendszer betegségei az ötödik helyen. (E két utóbbi halálóki főcsoport sorrendi helye felcserélődhet.)

Több ezer betegség (kóros állapot), halálok létezik, de az emberek túlnyomó többségének halálát legfeljebb 10—15 halálok okozza. A lényegi különbség a halálokok gyakoriságában és abban van, milyen hányada következik be a különböző halálokok által okozott halálozásoknak korán, idő előtt, illetve későn, öregkorban.

A halálóki struktúra további jellemzője, hogy viszonylag lassan változik. Valójában a hatvanas évek közepe óta a halálóki főcsoportok viszonylagos súlyában jelentős változások nem következtek be. A második világháború befejezése és a hatvanas évek dereka közötti húszéves időszakban megfigyelhető lényeges változások megítélése óvatosságot igényel. Nehéz eldönteni, mennyi azokból a tényleges változás és mennyi a szemlélet, a diagnosztika, a kódolás módosulásának következménye. A halandóság alapirányzatában a hatvanas évek közepe óta bekövetkezett kedvezőtlen fordulat halálóki vonatkozásainak elemzése — bizonyos értelemben — egyszerűbb. E negyedszázad okspecifikus mortalitásáról fontos megállapítások tehetők.

9. tábla

Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete (WHO) Európa népességének kormegoszlására standardizált halálozási aránya a leggyakrabban halált okozó főcsoportokban*

Halálóki főcsoport	1947.	1964.	1980.	1990.	1992.
	évben				
	A tízezer lakosra jutó halálozás				
I. Fertőző és elősdiék okozta betegségek . . .	14,99	3,47	1,34	0,36	0,85
II. Daganatok	15,80	20,39	24,34	27,00	28,21
VII. A keringési rendszer betegségei	41,99	60,34	68,89	64,47	63,97
VIII. A légzőrendszer betegségei	16,66	4,97	8,95	5,71	5,93
IX. Az emésztőrendszer betegségei	8,13	3,85	6,30	8,15	9,90
E. A sérülések és mérgezések külső okai	7,51	7,47	11,47	12,12	11,89
Egyéb	62,16	14,29	9,05	7,79	7,68
<i>Összesen</i>	<i>167,24</i>	<i>114,77</i>	<i>130,34</i>	<i>126,11</i>	<i>128,43</i>
	A tízezer férfira jutó férfi halálozás				
I. Fertőző és elősdiék okozta betegségek . . .	18,10	5,17	2,09	1,38	1,36
II. Daganatok	16,22	23,78	31,70	37,32	39,24
VII. A keringési rendszer betegségei	45,92	66,48	84,34	80,74	81,02
VIII. A légzőrendszer betegségei	19,91	6,54	13,70	8,14	9,43
IX. Az emésztőrendszer betegségei	9,52	4,72	8,56	11,55	14,73
E. A sérülések és mérgezések külső okai	11,90	10,59	16,24	17,71	17,59
Egyéb	66,63	16,69	10,27	9,21	9,25
<i>Összesen</i>	<i>188,18</i>	<i>133,97</i>	<i>166,90</i>	<i>167,05</i>	<i>172,62</i>
	A tízezer nőre jutó női halálozás				
I. Fertőző és elősdiék okozta betegségek . . .	12,33	2,09	0,79	0,47	0,45
II. Daganatok	15,52	17,88	19,16	19,75	20,47
VII. A keringési rendszer betegségei	38,77	55,55	57,42	52,51	51,45
VIII. A légzőrendszer betegségei	13,93	3,73	5,82	3,58	3,75
IX. Az emésztőrendszer betegségei	6,89	3,14	4,50	5,38	5,88
E. A sérülések és mérgezések külső okai	3,70	4,62	7,17	7,15	6,88
Egyéb	58,40	12,35	8,15	6,66	6,40
<i>Összesen</i>	<i>149,54</i>	<i>99,37</i>	<i>103,01</i>	<i>95,51</i>	<i>95,28</i>

* Itt és a továbbiakban a Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO) 1975. évi IX. Revíziója szerint.

A fertőző betegségekből származó halandóság lényegesen és következetesen csökkent, és a kilencvenes évek elejére epidemiológiai súlya jelentéktelenné vált. A Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO) IX. Revíziójának szabályai szerint a fertőző betegségek jelenleg az összhalálozás 0,7 százalékát okozzák. Valójában a mortalitásban ennél nagyobb a fertőző betegségekből származó halálozások viszonylagos súlya. Ha az influenza és a tüdőgyulladás okozta halálozások is ebbe a főcsoportba tartoznának, a fertőző betegségek miatt bekövetkezett halálesetek az összes halálozás 1,3 százalékát képviselnék. Influenzajárványos években pedig ennek a halálóki főcsoportnak az aránya valószínűleg 4 százalék körül lenne. (Megjegyzendő, hogy nemcsak az influenza és a tüdőgyulladás, hanem más, kevésbé jelentős fertőző betegségek be-

sorolásában is a lokalizációs szemlélet érvényesült a kauzális szemlélettel szemben. Mivel azonban ezekben a betegségekben napjainkban kevesen halnak meg, a nem fertőző betegségek főcsoportjába történt osztályozásuk a halálteki struktúrát nem befolyásolja.)

10. tábla

Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete (WHO) Európa népességének kormegoszlására standardizált halálozási aránya néhány kiemelt halálok szerint

Kiemelt halálok (BNO-tételszám)	1964.	1975.	1980.	1985.	1992.
	évben				
A százezer férfira jutó férfi halálozás					
Tuberkulózis és késői hatásai (010—018, 137) . . .	43,52	20,90	18,33	12,44	11,14
Az ajak, a szájüreg, a garat és a nyelöcső rosszindulatú daganata (140—150)	10,72	12,85	18,74	23,10	35,76
A gyomor rosszindulatú daganata (151)	66,06	53,60	47,79	38,58	35,84
A vastagbél, a végbél, a végbél-sigmabél határ és a végbélnyílás rosszindulatú daganata (153, 154)	19,32	32,17	35,80	39,83	49,34
A hasnyálmirigy rosszindulatú daganata (157)	8,37	11,17	13,15	14,28	16,05
A légcső, a hörgők és a tüdő rosszindulatú daganata (162)	46,80	69,25	84,13	96,89	119,41
Ischaemiás szívbetegség (410—414)	153,17	314,05	318,03	332,64	349,12
Cerebrovascularis betegségek (430—438)	180,29	193,11	250,73	235,23	206,43
Tüdőgyulladás és influenza (480—487)	29,22	30,83	22,92	13,69	14,03
Idült májbetegség és májsugorodás (571)	12,98	26,54	42,02	66,14	107,26
Alkoholos májbetegség és májsugorodás (571.0—571.3)	2,16	6,03	24,74	46,96	89,12
Motoros jármű közlekedési balesetek (E810—819)	14,71	28,22	25,64	26,35	34,11
Öngyilkosság és önsértés (E950—959)	44,90	58,74	67,73	69,41	60,24
A százezer nőre jutó női halálozás					
Tuberkulózis és késői hatásai (010—018, 137) . . .	14,61	6,35	5,37	3,45	2,62
Az ajak, a szájüreg, a garat és a nyelöcső rosszindulatú daganata (140—150)	1,85	2,16	2,62	2,86	4,88
A gyomor rosszindulatú daganata (151)	35,72	26,49	21,50	17,24	15,41
A vastagbél, a végbél, a végbél-sigmabél határ és a végbélnyílás rosszindulatú daganata (153, 154)	18,51	24,23	26,50	27,34	29,19
A hasnyálmirigy rosszindulatú daganata (157)	7,12	8,47	8,01	7,98	10,12
A légcső, a hörgők és a tüdő rosszindulatú daganata (162)	11,00	11,86	15,11	16,76	24,19
A női emlő rosszindulatú daganata (174)	19,39	27,60	29,03	31,32	33,90
Ischaemiás szívbetegség (410—414)	86,46	191,66	162,00	166,65	176,81
Cerebrovascularis betegségek (430—438)	164,00	158,25	194,12	171,51	147,24
Tüdőgyulladás és influenza (480—487)	22,40	20,50	13,19	7,73	8,14
Idült májbetegség és májsugorodás (571)	6,14	10,75	15,58	22,77	35,88
Alkoholos májbetegség és májsugorodás (571.0—571.3)	0,47	1,16	6,42	12,85	26,62
Motoros jármű közlekedési balesetek (E810—819)	3,33	7,22	7,03	8,06	10,71
Öngyilkosság és önsértés (E950—959)	17,47	20,44	24,60	20,86	17,31

A fertőző betegségek többségéből származó halálozások száma a jövőben is csökkenni fog, arra lehet azonban számítani, hogy az AIDS évről évre egyre több ember halálát okozza majd. Nem lehet megmondani, hogyan alakul a jövőben a tuberkulózis-mortalitás. Ha jelentősen megnő a nyomorban élők száma, a gümőkór-halandóság évtizedek óta tartó csökkenő alapirányzata megváltozhat. Az AIDS terjedése is hozzájárulhat a tuberkulózis-mortalitás emelkedéséhez. Mindezeket figyelembe véve, az infekciós betegségek okozta halálozások aránya a jövőben — valószínűleg kis mértékben ugyan — növekedni fog.

A daganatos halálozások viszonylagos súlya főleg a legutóbbi évtizedben nőtt. A tüdőrák, a szájüreg-, garat-, és nyelőcső-, a vastagbél- és végbélrák, illetve a női emlőrák mortalitásának várható emelkedése miatt a daganatos halálteki főcsoportból származó halandóság arányának növekedése prognosztizálható.

A keringési rendszer betegségei okozta halandóság valószínűleg kisebb annál, mint amit az adatok mutatnak. Öreg emberek esetében halálökként nagyjából az ebbe a főcsoportba tartozó valamilyen betegséget diagnosztizálnak az orvosok, aránytalanul gyakran választva a túl általános érlemeszedést. A népesség további öregedése e hányad növekedésével járhat, míg a magas vérnyomás és az agyérbetegség mortalitásának remélhető csökkenése, valamint a pontosabb diagnózisok a jelenleginél kisebb arány kialakulását eredményezhetik. Azt azonban nem lehet megmondani, mennyi lesz majd a szívkoszorúér betegségből származó halandóság. Ez a körülmény az előrejelzést nagymértékben megnehezíti, mégis valószínű, hogy ez a főcsoport a halandóságban elfoglalt viszonylagos súlyából fokozatosan veszíteni fog.

A légzőrendszer betegségeiből származó halandóság alakulásában több évtizedes trend nem állapítható meg. Ennek a főcsoportnak a viszonylagos súlyát lényegében három diagnosztikai kategória (nosológiai entitás) határozza meg: az influenza, a tüdőgyulladás és az obstruktív (elzáródást okozó) tüdőbetegségek (idült hörghurut, tüdőtágulat, asztma, hörgtágulat). Az influenza a visszatérő járványok következtében 3—5 évenként növelni fogja a mortalitást. A tüdőgyulladás okozta halálozási arány alakulása nagyjából attól függ, van-e influenzajárvány. Az obstruktív tüdőbetegségek halálökként való diagnosztizálásában sok a szubjektivitás. Mindezek figyelembevételével ebben a főcsoportban valószínűleg a jövőben sem várható szekuláris trend.

Az emésztőrendszer betegségei okozta halandóság lényegesen nőtt, és erre lehet számítani a jövőben is. Az alkoholos eredetű májzsugorodás mortalitásának emelkedése prognosztizálható, de az alkoholizmus növelni fogja a hasnyálmirigy betegségei okozta halandóságot is. A hepatitis B vírus késői hatásai is a mortalitás emelkedését valószínűsítik.

Igaz, hogy az erőszakos eredetű halálozások gyakorisága évtizedek óta növekszik, de ennek a halálteki csoportnak az esetében megvannak a mortalitás csökkentésének lehetőségei. Ezek a lehetőségek viszonylag könnyen kihasználhatók. Remélhető, hogy az erőszakos eredetű halandóság már a közeljövőben csökkenni fog. E halálteki főcsoportnak összhálaózási viszonylagos súlyát három kategória határozza meg: a motorosjármű-balesetek, az öngyilkosságok és a balesetszerű esések. Ez utóbbiak 73 százaléka hatvan éves és idősebb korban, 52 százaléka nyolcvan éves és idősebb korban következik be. Ritka kivételtől eltekintve azonos szinten történő esésekről van

szó, amelyeknek mintegy nyolcvan százaléka otthon fordul elő. Az elesés következménye legtöbbször combnyaktörés és ebben, illetve ennek a szövődményeiben öreg emberek halnak meg. Ez nem abban az értelemben erőszakos eredetű halálok, mint az, amelyet egy autóbalesetben állapítanak meg. Ez a „baleset” sokkal inkább az öreg emberek testi-lelki állapotával függ össze, mint azokkal a körülményekkel, amelyeket általában a balesetekben meghatározónak tartunk. Éppen ezért ésszerűbb lenne ezt a kategóriát az öregséggel kapcsolatos halálorként meghatározni.

Az egyéb halálokok okozta halandóság következetesen csökkent, és a jövőben is csökkenni fog.

Amennyiben a valóságos halálorki struktúrát a BNO jelenleg érvényes IX. Revíziója néhány „ügyetlen” szabályának kiiktatásával mutatjuk be, tehát az influenzát és tüdőgyulladást a fertőző betegségek közé, a hetven éven felüli érlemezsedést és az ugyancsak hetven éven felüli, azonos szinten történő eséseket az öregséggel kapcsolatos kórképek, illetve a rosszul meghatározott állapotok főcsoportjába osztályozzuk, az összhálózás halálorki főcsoportok szerinti megoszlása természetesen — nem lényegesen ugyan — változni fog.

A halálózások halálokok szerinti megoszlása csak a halálokok viszonylagos súlyát fejezi ki a mortalitásban. Ennél lényegesen többet mondanak az intenzitási viszonyszámok, amelyek arról tájékoztatnak, hogy például tízezer lakosra (férfira, nőre) hány halálózás jut a leggyakrabban halált okozó halálorki főcsoportok szerint. Ezek az okspecifikus halálózási arányok. Ésszerű ezeket nemenként elemezni.

A nemenkénti okspecifikus halálózás

A férfi népesség esetében a legszembetűnőbb a daganatos betegségek okozta halálózás gyakoriságának növekedése és a fertőző betegségekből származó halandóság rendkívül nagy mértékű csökkenése. Még 1947-ben gyakoribb volt a fertőző betegségeknek tulajdonítható halálózás, mint a daganatos eredetű. 1992-re azonban az előbbi halálózási arány 1947. évi értékének alig hét százalékára csökkent, és teljesen jelentéktelenné vált, az utóbbi pedig több mint kétszeresére nőtt. Mindkét okspecifikus halálózási aránynál jól megfigyelhető a következetesen érvényesülő alapirányzat. A szívérrendszeri (cardiovasculáris) mortalitás 1980-ig emelkedett, azóta valamelyest süllyedt. 1992-ben ez az okspecifikus halandóság az 1947. évit 76, az 1964. évit pedig 22 százalékkal múlta felül.

Az erőszakos eredetű mortalitás 1947-ben a halálorki főcsoportok sorrendjében az ötödik helyen állt, 1964 óta azonban a harmadik leggyakoribb halálorkká vált. Az ilyen halálózások gyakorisága 1947 és 1992 között közel 48 százalékkal növekedett. A légzőrendszer betegségei mortalitásának változásai valószínűleg a visszatérő influenzajárványok miatt nem értelmezhetők. De szerepet játszhatnak ebben egyéb okok is. Az emésztőrendszer betegségeiből származó halandóság 1947 és 1964 között kevesebb mint felére csökkent, majd 1964 és 1992 között több mint háromszorosára nőtt.

A női népesség okspecifikus halálózási arányai a férfiakéhoz hasonlóan alakultak, azzal a különbséggel, hogy — a fertőző betegségek halandóságát kivéve — a ráták növekedése, ritkábban csökkenése többnyire lényegesen kisebb mértékű volt, mint a

férfiak esetében. Ennek következtében 1992-ben minden lényeges halálóki főcsoportban markánsabbak a két nem okspecifikus rátáinak különbségei, mint amilyenek korábban voltak.

A nyolcvanas évek okspecifikus halandóságában figyelemre méltó jelenség, hogy — ha kismértékben is — csökkent a cardiovascularis mortalitás. A fertőző betegségek és a légzőrendszer betegségeinek halálozási aránya szintén csökkent. Növekedett viszont a daganatos halandóság, az emésztőrendszer betegségeiből származó és az erőszakos eredetű halálozások gyakorisága. 1984-től kezdődően már többen halnak meg az emésztőrendszer, mint a légzőrendszer betegségeiben.

1984 és 1988 között a mortalitás valamelyest javult, 1989-től kezdődően azonban újra romlik. Az átmeneti javulás túlnyomórészt a keringési rendszer betegségei okozta halandóság csökkenéséből adódott. Fontos megemlíteni, hogy a daganatos mortalitás ebben az öt évben is emelkedett. Igaz, hogy az emésztőrendszer betegségeiből származó halandóság 1985 és 1988 között alacsonyabb volt, mint 1983-ban, de 1989-ben már minden korábbi értéket meghaladott. Az erőszakos eredetű halálozások gyakorisága 1986 és 1988 között csökkent, 1989-ben azonban már magasabb volt, mint annak előtte bármikor.

A halálóki struktúra részletes elemzése megkívánja a legfontosabb, jól meghatározható diagnosztikai kategóriákból származó halálozások gyakoriságának vizsgálatát, annak megállapítását, hogyan változtak az okspecifikus mortalitási ráták a megfigyelési időszakban.

A férfi népességben 1947-ben a tüdőgyulladás és az influenza, illetve a tuberkulózis okozták a legtöbb halálozást. Lényegében úgy is lehet fogalmazni, hogy jó négy évtizeddel ezelőtt a halandóságot tekintve ezek a betegségek együtt közel olyan jelentőséggel bírtak, mint napjainkban a rák. Az antibiotikumok és az antituberkulikumok azonban legyőzték ezeket a betegségeket (az influenzát kivéve), és jelenleg tízezer férfira évenként legfeljebb egy tbc-s, illetve egy tüdőgyulladásos halálozás jut. A tbc helyébe a tüdőrák lépett: csaknem annyi férfi halálát okozza jelenleg, mint évtizedekkel ezelőtt a gümőkór. Igaz, hogy a gyomorrák-halandóság csökkenőben van, de az emésztőrendszer daganatos megbetegedéseiben jelenleg többen halnak meg, mint korábban, tekintettel arra, hogy jelentősen megnőtt a dohányzás és a mértéktelen italozás miatt többek között a szájüreg-, garat- és nyelőcső-, illetve a hasnyálmirigy- és végbél-, (colorectalis) daganatok mortalitása. A szívkoszorúér-betegség okozta mortalitást 1964-től kezdődően tudjuk megfigyelni. Ez jelenleg a leggyakoribb halálok. Szívkoszorúér-betegségben (ischaemiás) szívbetegségben csaknem annyi férfi hal meg, mint az összes daganatos betegségben együttvéve. Sorrendben ezután az agyérbetegségek okozta mortalitás következik, amely egészen 1980-ig mind több áldozatot követelt. A legutóbbi évtizedben azonban a magasvérnyomás-betegség kezelésében elért eredmények hatására az ebből a betegségből származó halálozások gyakorisága csökkent.

Nem véletlen, hogy a tüdőrák-mortalitás mellett a májzsugorodás-halandóság nőtt a legaggasztóbb mértékben: 1947 és 1992 között több mint tizenkétszeresére. A dohányzás és az alkoholizmus más halálokok gyakoriságának emelkedéséhez is hozzájárul, mégis e két betegség az, amelynél a halandóság növekedése a legmeggyőzőb-

ben mutatja a két szenvedélybetegség pusztító hatását. 1992-ben csaknem nyolcszor annyi férfi halt meg májzsugorodásban, mint tüdőgyulladásban és influenzában együttvéve.

Korunk járványa a motorosjármű-baleset is. Halálos áldozatainak száma évről évre emelkedik, és 1992-ben már több mint háromszor annyi férfi halálát okozta, mint a tuberkulózis.

Az öngyilkosság okozta halandóság évtizedeken át emelkedett. Örvendetes tény, hogy az utóbbi években csökkenni kezdett. Megjegyzendő azonban, hogy 1992-ben az öngyilkosságból származó halálozás 1991-hez képest valamelyest emelkedett.

A női népességben mind a tuberkulózis-, mind a tüdőgyulladás- és az influenzahalandóság jelentéktelenné vált. 1992-re e két haláloknak, amelyek 1947-ben külön-külön közel annyi halálozást okoztak, mint az agyérbetegségek együttvéve, évtizedekkel ezelőtti nagy viszonylagos súlya a töredékére zsugorodott. Kevesebb mint felére csökkent a gyomorrák-mortalitás, de közel ötven százalékkal nőtt a colorectális rákok halandósága. Az emlőrák-mortalitás közel háromszorosára emelkedett 1947 és 1992 között, míg a tüdőrák halálozási aránya több mint négy- és félszeresére. A három növekvő halandóságú rákban (emlő-, colorectalis-, tüdőrák) együtt jelenleg csaknem annyi nő hal meg, mint amennyien tuberkulózisban haltak meg négy évtizeddel korábban. A nők körében is a szívkoszorúér-betegség okozza a legtöbb halálozást. Mortalitása a megfigyelési időszakban mindvégig nőtt. Sorrendben második helyen az agyérbetegségből származó halandóság van, de ennek halálozási aránya 1980 óta csökken.

A májzsugorodás mortalitása 1947 és 1992 között majdnem a tízszeresére nőtt. Ennek a betegségnek a halálozási aránya valamivel magasabb, mint az emlőráké, amelynek mortalitása jelenleg a legmagasabb a daganatok között. A halálos motoros járműbalesetek gyakorisága két és fél évtized alatt háromszorosára nőtt. Ez a járvány több áldozatot szed most, mint a tuberkulózis, a tüdőgyulladás és az influenza együtt. A női öngyilkosság halálozási aránya 1947 és 1980 között jelentősen emelkedett, az utóbbi években azonban valamelyest csökkent.

Az 50—54 éves férfiak mortalitása

A halálozási viszonyoknak a legutóbbi évtizedekben bekövetkezett rosszabbodása szemléletesen tanulmányozható oly módon, hogy azt vizsgáljuk, hogyan változott például az 50—54 éves férfiak mortalitása a megfigyelési időszakban.

1992-ben a korcsoport halandóságának 59 százalékát mindössze öt betegség és egy erőszakos eredetű halálok okozta. Ezek a gyakoriság sorrendjében a következők: szívkoszorúér-betegség, májzsugorodás, tüdőrák, agyérbetegségek, az ajak, szájüreg, garat és nyelőcső rosszindulatú daganatai és az öngyilkosság. A májzsugorodás halálozási aránya tizenkétszeresére nőtt harminc év alatt, de az alkoholos eredetű májzsugorodásból származó halandóság még ennél is nagyobb mértékben emelkedett: 1960-ban 11, 1980-ban 189, 1992-ben 673 50—54 éves férfi halálát okozta ez a diagnózisegység. Közel kilencszeresére nőtt az ajak, szájüreg, garat és nyelőcső rosszindulatú daganatai okozta mortalitás és csaknem négyszeresére a tüdőrák halálozási gyakorisága. 1992-ben a szívkoszorúér-betegség, illetve az agyérbetegségek mortali-

tási rátája valamivel több mint kétszerese az 1960. évi értékeknek. Az öngyilkosság okozta halandóság 71 százalékkal nőtt három évtized alatt. Igaz, hogy ez az utóbbi években csökkent.

11. tábla

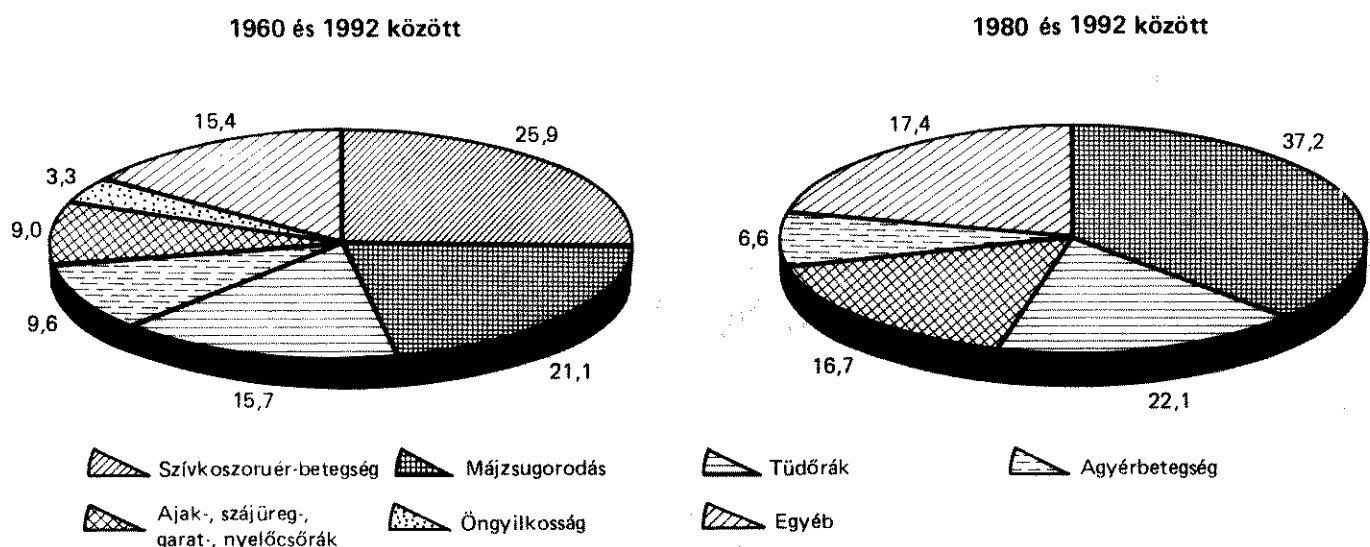
A százezer 50—54 éves férfira jutó halálozások száma

Év	Magyarország	Ausztria
1920—1921	1682	—
1960 . .	886	1058
1980 . .	1422	962
1992 . .	1876	713

Ebben a korcsoportban 1960 és 1992 között megkétszereződött a százezer férfira jutó halálozások száma. A mortalitás emelkedésének 74,7 százaléka mindössze 6 okspecifikus halálzási arány növekedésének következménye. Ezek halálokok szerinti megoszlása a következő: 1960 és 1992 között a teljes növekedés 24,2 százalékát a májzsugorodás okozta halandóság növekedése, 17,7 százaléklát a szívkoszorúér-betegség, 13,5 százalékát a tüdőrák, 7,7 százalékát az ajak-, szájüreg-, garat-, nyelőcsőrak, 7,5 százalékát az agyér-betegségek 1,1 százalékát pedig az öngyilkosságból származó halandóság növekedése okozta.

1960 és 1991 között az 50—54 éves férfiak körében a májzsugorodás-halandóság emelkedése a legdrámaibb. Nincs még egy olyan diagnózisegység amely a halálzási arány növekedésének mértékét tekintve akár csak meg is közelítené a májzsugorodás-mortalitás növekedésének ütemét.

4. ábra. Néhány halálok hozzájárulása az 50—54 éves férfiak halandóságának emelkedéséhez, 1960 és 1961, valamint 1980 és 1991 között

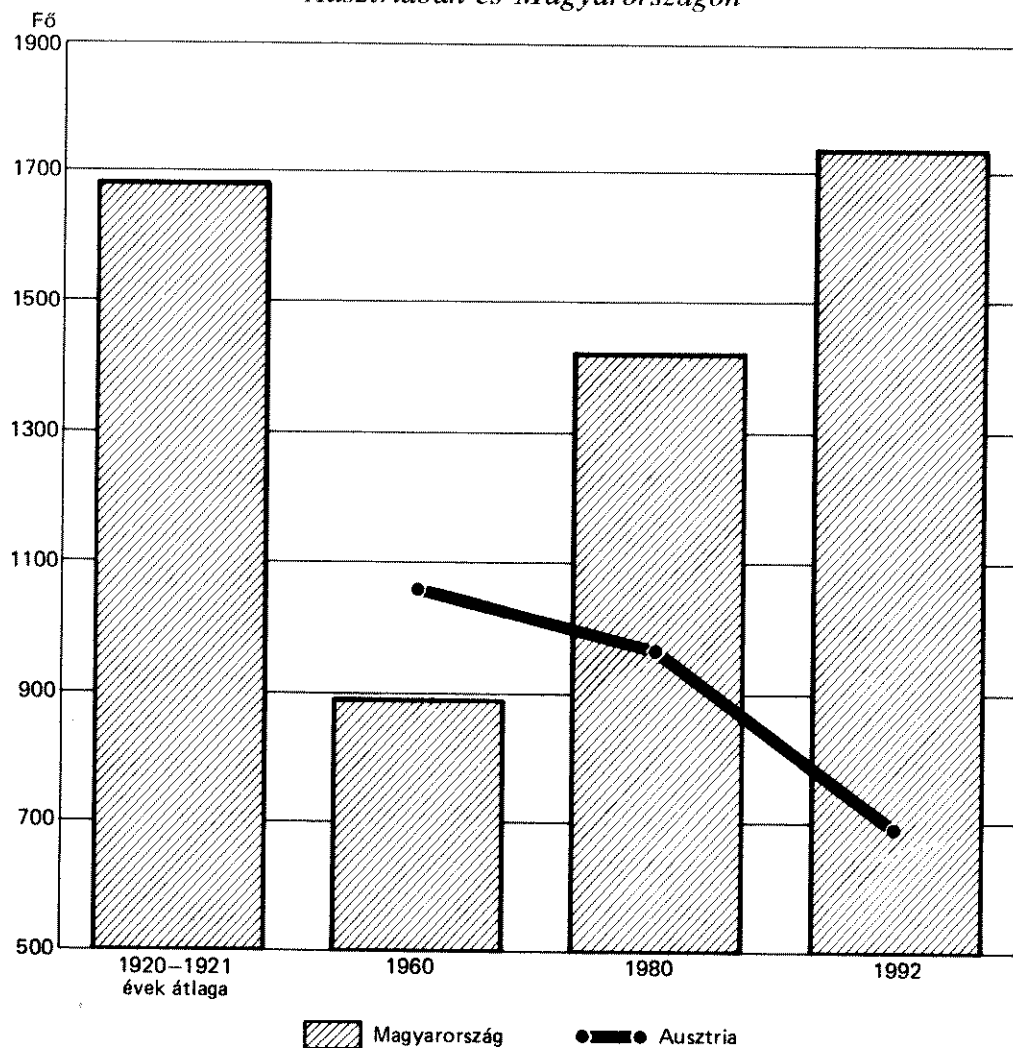
Megjegyzés. A százezer férfira jutó halálozás szerint.

1980 és 1992 között az 50—54 éves férfiak halandósága 24 százalékkal emelkedett. Ha azt kívánjuk megtudni, milyen hányadban járultak hozzá a leggyakrabban előfor-

duló halálokok ehhez a növekedéshez, helyénvaló úgy eljárni, hogy a teljes növekedést 100 százaléknak véve, a relatív súlyokat ehhez viszonyítva fejezzük ki. Ily módon a mortalitási ráta emelkedésének 70,4 százalékát mindössze négy betegség: 39,4 százalékát a májzsugorodás, 15,9 százalékát a tüdőrák, 11,7 százalékát az ajak-, szájüreg-, garat-, nyelöcsőrák, 3,3 százalékát az agyérbetegség okozta. A szívkoszorúér-betegség okozta halandóság 1980 és 1992 között lényegében nem változott, míg az öngyilkosságból származó mortalitás 11 százalékkal csökkent a férfiak e korosztályában.

5. ábra. A százezer 50—54 éves férfira jutó halálozások számának alakulása Ausztriában és Magyarországon

A kérdéses betegségekben jól ismertek a kockázati tényezők. Valószínű, hogy az alkoholizmus és a dohányzás okozza a legtöbb halálozást ebben a korcsoportban. Hagyományos becslések szerint az előbbi kockázati tényezőnek tulajdonítható a halálozásoknak körülbelül 17, míg az utóbbinak körülbelül 16 százaléka. Lehetséges azonban, hogy ebben a korcsoportban minden ötödik férfi halála az alkoholizmussal függ össze és a dohányzás okozta mortalitás is csaknem eléri a 18 százalékot. A becslések szerint tehát az 50—54 éves férfiak halandóságának 33—38 százalékát a mértéktelen alkoholfogyasztás, illetve a dohányzás okozza. (Az 50—54 éves nők esetében a két kockázati tényezőnek tulajdonítható mortalitás az összhálalozásnak 19—20 százaléka.) A legutóbbi években az alkoholizmus által meghatározott mortalitás még dinamikusabban nőtt, mint a dohányzás által determinált. Az egészségkárosító táplálkozásnak a halandóság emelkedésére gyakorolt hatását kockázatos dolog megbecsülni.

A haláloki elemzés további tanulsága, hogy a halálozások mintegy 10 százaléka elkerülhető lett volna megfelelő orvosi beavatkozással. Ebben a csoportban a legnagyobb hányadot a magasvérnyomás-betegségből és az agyérbetegségből származó halálozások képviselik.

Említettük, hogy Magyarországon a kilencvenes évek elején az 50—54 éves férfiak halandósága több mint két- és félszerese az Ausztriában számított értéknek, és magasabb annál is, mint amilyen 1920—1921-ben volt. Az ENSZ adatai szerint az 50—54 éves, magyar férfiak halandósága a legmagasabb az egész világon. Másképpen fogalmazva: a rendelkezésre álló adatok szerint sehol a világon, még a harmadik világ országaiban sem olyan gyakori a halál az életük delén levő férfiak körében, mint hazánkban.

Falun a halálozási viszonyok még a nemzetközileg mélypontot jelentő országos átlagnál is kedvezőtlenebbül alakultak. A községek 50—54 éves férfi népességének mortalitása 16 százalékkal haladja meg az országos átlagot.

Az ötvenes éveinek elején járó magyar férfi, ha falun él, 24 százalékkal magasabb halandóságra számíthat, mintha városban élne; az azonos korú budapestinél pedig már 49 százalékkal rosszabb a mortalitása, például Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 57 százalékkal, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 53 százalékkal nagyobb ebben a korcsoportban a férfiak halálozási aránya, mint a fővárosban.

A halandóság területi különbségeinél lényegesen nagyobbak a társadalmilag meghatározott különbségek. Ebben a korcsoportban a 74 százalékot kitevő általános iskolai (vagy ennél alacsonyabb) végzettségű férfiak mortalitása 2,4-szerese az egyetemi, főiskolai végzettségűekének. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a sok vonatkozásban kedvezményezett elit halálozási viszonyai csak valamelyest maradnak el a nyugat-európai átlagtól, míg a nagy többség mortalitása rosszabb a megbízható adatokat közreadó harmadik világhoz tartozó országok átlagainál is. A legnagyobb a halál előtti egyenlőtlenség azoknak a halálokoknak az esetében, amelyeknek gyakorisága lényegében társadalmilag meghatározottak.

Megjegyzendő, hogy a felsorolt betegségek, halálokok nagyjából — legalább elvben — megelőzhetők. Azt is el kell mondani, hogy a halál előtti egyenlőtlenség nem magyar sajátosság. Minden országban létezik. Az inverz kapcsolat a hierarchikus pozíció és a halandóság között általános, amennyiben mennél alacsonyabban helyezkedik el valaki (valamely csoport) a társadalmi ranglétrán, annál magasabb a mortalitása és fordítva. A különbségek, gradiensek nemzetközi összehasonlítása több okból bizonytalan, kétséges, annyi mindenesetre elmondható, hogy a Magyarországon megfigyelhető különbségek, gradiensek a legmarkánsabbak közé tartoznak.

KÖVETKEZTETÉSEK

A társadalmi—gazdasági életnek valószínűleg nincs még egy területe, ahol annyira súlyosak lennének a gondok, mint a népesség egészségi állapotában. Az ország ma sok szempontból nehéz helyzetben van, de a kilencvenes évek viszonyai mégsem hasonlítanak a hatvan-hetven évvel ezelőtti állapotokhoz. Ez csak a felnőtt férfi népesség halálozási arányairól mondható el. Mindebből az következik, hogy az egészségi állapot javítását, a halandóság csökkentését tekintve sürgősebbek a tennivalók, mint

bármely más területen, és rendkívüli erőfeszítésre van szükség ahhoz, hogy ebből a válságból kilábaljunk.

A népesség egészségi állapotának javítása meghaladja a Népjóléti Minisztérium illetékességét; ez tárcaközi együttműködést igényel. Ez csak úgy képzelhető el, ha ehhez megvan a politikai akarat, és — mivel stratégiai célról van szó — kívánatos, hogy ez közmegegyezésen alapuljon. Amennyiben a népesség egészségi állapotának javítása nem kerül az elsődleges nemzeti feladatok közé, a megbetegedési és halálozási viszonyok valószínűleg tovább rosszabbodnak.

A morbiditás és mortalitás javítása nemcsak azért lesz nehezen megvalósítható, mert egy évtizedek alatt kialakult epidemiológiai válságból igen nehéz kilábalni, hanem azért is, mert jelentős érdekek hatnak a népesség kedvezőbb egészségi állapotát elősegítő erőfeszítésekkel szemben. Elég, ha csak a dohányzásból, alkoholfogyasztásból származó jövedelmekre gondolunk, illetve, ha figyelembe vesszük, hogy más az érdeke az egészségbiztosítási és más a nyugdíjalapnak.

A hatvanas évek közepén kezdődött kedvezőtlen tendencia megfordítása rendkívül nagy erőfeszítést igényel még akkor is, ha a gazdaságban konjunktúra van, és az emberek életkörülményei javulnak. Rosszabbodó gazdasági helyzetben és a növekvő elszegényedés körülményei között pedig nem remélhető a népesség egészségi állapotának javulása. Bizonyos jelek arra mutatnak, hogy az epidemiológiai válság elhúzódó lesz, és jó ideig még tovább fog mélyülni. Prognosztizálni lehet a halál előtti egyenlőtlenség növekedését is. Amennyiben a gazdaságban és a társadalomban kedvező fordulat következik be, ezekkel együtt jó lehetőség lesz arra, hogy javuljon a népesség egészségi állapota. A lehetőség azonban csak úgy lesz valóság, ha a politikai vezetés belátja, hogy ez igen költséges vállalkozás.

El kell fogadni, hogy egy öregedő társadalomban, amelyben az emberek sokáig élnek, az egymást kiegészítő, megelőző és gyógyító orvosi tevékenység, az egészségügyi ellátás a legköltségesebb vállalkozások—szolgáltatások közé tartozik. „A legolcsóbb páciens a halott páciens.” Minden egyéb rendkívül drága. Annak eldöntése, hogy a költséges megoldást válasszuk-e, nem a szakemberek, még csak nem is a politikusok dolga. A jól informált társadalomnak kell határoznia: hajlandó-e egyéb igények rovására elsőbbséget adni az egészségi állapot javításának, illetve hogy megnyit kíván erre fordítani.

Az epidemiológiai viszonyokat meghatározó változók hierarchiájában a szociális meghatározók az elsődlegesek (ezek bizonyos mértékig a társadalmi berendezkedés függvényei). A közvetett változók főleg kockázati tényezők: például a dohányzás, az alkoholizmus, míg a közvetlen változók a betegségek, az erőszakos cselekmények, amelyek gyakran halálhoz vezetnek.

Az idült, nem fertőző betegségek epidemiológiai korszakában lényegében az életmód, az egészségügyi ellátás minősége és a környezeti ártalmak határozzák meg a halandóság szintjét. A biológiai okok jelentősége ezek mellett elhanyagolható. Az előbbiektől a legfontosabb az életmód: a táplálkozás, a dohányzás, az alkoholizmus, a mozgásszegény életmód stb. Az egészségügyi ellátás minősége a mortalitás szintjét csak korlátozottan befolyásolja. A környezeti ártalmak a megbetegedési viszonyok alakulásában játszanak egyre nagyobb szerepet, a halandóság változásai-ban azonban viszonylagos súlyuk jelentéktelen.

Vannak egészséges és vannak beteg népeiségek. A magyar népesség beteg. Ezen azt kell érteni, hogy egyes mutatók (például a kockázati tényezőknek azon populációs átlagértékei, amelyekkel a sokaságok egészségi állapotát mérjük, mint a koleszterinszint, a vérnyomás, a túlsúly stb.) magasabbak a kritikus értékeknél. Csak a releváns mutatóknak a kritikushoz magasabb populációs átlagértékei teszik érthetővé a rendkívül kedvezőtlené vált halálozási viszonyokat.

Mivel a népesség beteg, nem elegendő a nagy kockázatnak kitett csoportok egészségi állapotának javítása. A kedvező változást az egész népességben kell elérni. Ennek keretében szükséges az egészségi állapotban fellelhető különbségek mérséklése. Másképpen fogalmazva: az erőfeszítéseket a társadalmi hierarchiában alul levőkre kell összpontosítani.

Szoros és bonyolult összefüggés van a populáció egészségi állapota és a társadalmi beilleszkedési zavarok között. Ez utóbbiak visszaszorítása egyik igen fontos feltétele a kedvezőbb megbetegedési és halálozási viszonyok kialakulásának.

Hazánk népessége egészségi állapotának megromlására, illetve a halandóság szintjének emelkedésére mind ez ideig nincsenek kielégítő magyarázatok. Nem sikerült a meghatározó változók két csoportja között összefüggések láncolatát feltárni. Az egyik csoportba a biológiai változók: a közvetlen halálokok tartoznak, amelyek az egyes ember halálát okozzák. Ilyenek a tüdőrák, a szívizominfarktus, az agyvérzés, a májzsugorodás, az öngyilkosság stb. A második csoportot a szociális determinánsok alkotják: a szegénység, a technológiai elmaradottság, a rossz szervezethezesség, az alacsony hatékonyság, a gyenge kohézió stb., amelyek a népesség halálozási gyakoriságát: a halandóságot határozzák meg.

Vajon mi okozza, hogy — többek között — a társadalom gyenge kohéziója végső soron a halandóság emelkedéséhez vezet? A változók két nagy csoportja között kell még lennie egy harmadik csoportnak, amely a biológiai és a szociális determinánsok csoportját összeköti, mintegy hidat ver közöttük. Ez az intermedier változók csoportja. A kockázati tényezők tartoznak ide: az életmóddal szorosan összefüggő (egészségkárosító) táplálkozás, a dohányzás, az alkoholizmus, a mozgásszegény életforma, a túlsúly; a fizikai környezet károsodásai: a levegő-, a vízszennyezethezesség; bizonyos fizikai hatások (például a radioaktív sugárzás, az intenzív ibolyántúli sugárzás; vegyi anyagok: főleg a mezőgazdaságban és az iparban használatos mérgező vegyületek). Ide sorolható néhány veleszületett vagy örökölt jellemző is. Végül, de nem utolsó sorban, az intermedier változók csoportjában találjuk az egészségügyi ellátás minőségét is. Az egészségügyi ellátás — a lehetőségek ellenére — Magyarországon nem ritkán korszerűtlen, és hatékonysága lényegesen elmarad a nyugati országokban tapasztaltaktól.

Meglehet, sok minden nincs rendben az egészségügyi szolgálatban, a halálozások gyakoriságának növekedése azonban olyan betegségek következménye, amelyeknek megelőzése elsősorban nem az egészségügyi ellátás feladata. Ezek az idült betegségek nagyobb részben az egészségre káros életmód velejárói, és ha egyszer már kialakultak, csak nagyon nehezen befolyásolhatók. Anélkül, hogy kisebbbíteni az egészségügyi ellátás felelősségét a halálozási viszonyok kedvezőtlen alakulásában, bizonyítható, hogy e tekintetben az egészségügy illetékessége korlátozott. Annak belátására van szükség, hogy az életesélyek csökkenése főleg a felnőtt férfi népességben tömegesen

előforduló egészségkárosító életmód „eredménye”: epidemiológiai jelenség. Például a dohányzásnak tulajdonítható halandóság emelkedése bizonyos értelemben járvány következménye. Az a dolog lényege, hogy adott társadalmi berendezkedés alkalmas-e járvány(ok) visszaszorítására vagy sem.

A gazdasági, társadalmi és epidemiológiai folyamatok közötti összefüggés bizonyítéka, hogy miközben a nyugati posztindusztriális társadalmak átmeneti nehézségek után sikeresen birkóztak meg a második világháború befejezése óta a fejlett világban általánossá vált, új epidemiológiai szituációval, az Elbától keletre a szovjet típusú szocialista társadalmak alkalmatlannak bizonyultak az új megbetegedési viszonyok között a népesség egészségi állapotának javítására. Másképpen fogalmazva: a rossz életesélyek nem tekinthetők magyar sajátosságnak. Egy hatalmas területen a zsákutcás modernizáció „melléktermékeként” rendszerspecifikus epidemiológiai válság alakult ki. A nagy német patológus, *R. Virchow* a múlt században azt írta: „Az epidémiák valójában a társadalom zavarainak következményei”.

Három évtized alatt fokozatosan kialakult válságot nem lehet rövid idő alatt megszüntetni. Még kevésbé remélhető, hogy a közeljövőben a népesség egészségi állapota számottevően javuljon. Figyelembe véve a társadalmi—gazdasági nehézségeket és a szűkös erőforrásokat, már azt is sikerként lehetne elkönyvelni, ha a kor szerinti halálozási arányok nagyon szerény mértékben ugyan, de következetesen csökkennének, illetve a halál előtti egyenlőtlenség már nem növekednék tovább.

TÁRGYSZÓ: Mortalitás Morbiditás. Nemzetközi összehasonlítás.

РЕЗЮМЕ

Автор анализирует выходящую за пределы статистического факта общественную проблему, что в Венгрии продолжающееся десятилетиями ухудшение смертности к началу 1990-ых годов превратилось в эпидемический кризис, который поражает по существу все взрослое население, но наиболее тяжелые последствия возникают среди мужского населения.

Статья обзореваает некоторые характерные черты смертности в ходе истекшего десятилетия, в том числе различия в смертности между полами, возрастную структуру, движение детской смертности и наконец анализирует состав причин.

В своих выводах автор указывает на общественноэкономические взаимосвязи рассмотренных явлений, а также на ответственность общества и роль т. н. факторов риска в возникновении этой ситуации.

SUMMARY

The author analyses a problem of utmost social importance, which has some significance beyond the facts indicated by statistical data. Accordingly mortality conditions being deteriorated over decades in Hungary turned into epidemiologic crisis in the early 1990s. It afflicts practically the whole adult population, though the most severe consequences present themselves among males.

The study reviews some characteristics of mortality in the past 10 years, namely mortality differences by sex, age structure, infant mortality, then analyses the structure of causes.

Drawing conclusions the author points out socio-economic connections of the analysed phenomena, the responsibility of the society, and the role of the so-called risk-factors in the situation evolved.

SZEMTŐL SZEMBEN JAPÁN ÉS MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGA

BENET IVÁN

Az egész magyar gazdasághoz hasonlóan a mezőgazdaság is keresi a helyét a megváltozott világpolitikai, világgazdasági, illetve nemzetgazdasági környezetben. A rendszerváltozás nehéz időszakában a hazai mezőgazdaság olyan súlyos válságba került, amelyből a kilábalás csak hosszú távon valószínűsíthető. Mivel a modern piacgazdaság kiépítésén fáradozunk, ezt a kilábalást az új agrárpiaci rendtartás keretei között kell az agrárpolitikának megkísérelnie.

A (re)privatizáció során több erősen vitatható kérdés is felmerül: keressük az állam szerepét a gazdaságban, és tovább finomítjuk az új külgazdasági mechanizmust.

Ez a tanulmány a japán mezőgazdasággal foglalkozik.¹ Kétségtelen, hogy a szigetország nem elsősorban a mezőgazdaságával szerzett világhírnevet és elismerést magának. Talán ezzel is magyarázható, hogy a hazai agrárközgazdaságtan keveset foglalkozott e területtel. Ezért egyik célom az, hogy valamelyest közelebb hozzam ezt a mezőgazdaságot a magyar szakemberekhez. A másik pedig az, hogy — ha kérdés formájában is — üzenetet küldjek az új magyar agrárpolitikának. E kettős cél érdekében párhuzamba állítom a japán és a magyar mezőgazdaságot.

JAPÁN MEZŐGAZDASÁGÁNAK NÉHÁNY JELLEMZŐJE

Az 1980-as évtized végén Japán egy főre jutó bruttó nemzeti terméke (Gross National Product — GNP) 23 730 dolláros szintjét csak Svájc mutatója előzte meg, mely második helyet biztosít az ország számára a világban.² Közismerten magas népsűrűségű ország, melynek külkereskedelmi mérlegére a „krónikus” exporttöbblet jellemző. Mezőgazdaságának legfontosabb jellemzőit az 1. tábla tartalmazza.

¹ E tanulmány alapjául „A japán mezőgazdaság és a piacgazdaság” (Budapest. 1993. február. 80 old.) c. dolgozatom szolgál. Ennek megírása során három fő forrásanyagra támaszkodtam. Így a Mezőgazdászok Nemzetközi Szövetségének (International Association of Agricultural Economists — IAAE) 1991. augusztus 22. és 29. között, Tokióban rendezett XXI. konferenciáján tartott japán nap előadásaira; a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének (Organisation for Economic Co-operation and Development — OECD) több kiadványára; végezetül pedig az 1992 elején elnyert japán ösztöndíj néhány tapasztalatára. Ennek során módomban állt számos japán egyetemet és farmert felkeresnem. Ezeket nem sorolom fel név szerint. De kivételt kell tennem az Okayama University esetében, amely állomáshelyem volt, és köszönetet kell mondanom *Genka Tmonori* professzornak, aki tudományos programom megszervezését magára vállalta.

² Lásd: Japan 1992. An International Comparison. Keizai Koho Center. Japan Institute for Social and Economic Affairs. Tokyo. 1992.

Japán teljes területe közel négyszerese Magyarországnak, népessége pedig több mint tizenkétszerese. Népsűrűsége megközelítően háromszorosa Magyarországnak, legalábbis az ország átlagában gondolkodva. Az egy főre jutó bruttó hazai termék (Gross Domestic Product — GDP) nagyságát vizsgálva, az eltérés Japán javára hozzávetőlegesen háromszoros. E tekintetben is nagy a távolság a két ország között.

1. tábla

A japán és a magyar mezőgazdaság néhány jellemzője az 1980-as évtized végén

Jellemző	Magyarország*	Japán	Index: Magyarország = = 100
Az ország			
összterülete (ezer négyzetkilométer)	92,0	377,7	406
népessége (millió fő)	10,5	124,0	1181
népsűrűsége (fő/négyzetkilométer)	114	325	285
A gazdasági fejlettség szintje (GDP/fő)	1500	13 135	292
A mezőgazdaság aránya a nemzetgazdaságban (százalék)**			
az összterületből	70	14	—
az állóeszközökből	11	.	—
a foglalkoztatottakból	11	7	—
a GDP-ben	10	2	—
az exportban***	23	1	—
az importban***	7	13	—
a lakosság vásárlásaiból***	40	24	—

* Ezek az adatok az 1987. évre vonatkoznak és *Burgerné Gimes Anna: A világ mezőgazdasága* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.) c. könyv 20. oldaláról valók. A szerző igen körültekintően járt el, amikor több nemzetközi összehasonlítás eredményét könyvében egymással párhuzamba állította. Számunkra ez a kérdés ebben a tanulmányban csupán érintőlegesen szerepel, és ráirányítja figyelmünket a mutatószámok kiválasztásának fontosságára. Jómagam a vásárlóerő-paritást is tükröző GDP/fő mutatókat vélem olyanoknak, amelyekkel az országok közötti különbségek jól lemérhetők. Csupán tájékoztatásként megjegyzem, hogy az egy főre jutó GNP Japánban hétszer nagyobb, mint Magyarországon.

** A magyar mezőgazdaság nemzetgazdaságon belüli arányszámait az alaptevékenységre vonatkoznak. Ha figyelembe vennénk az ún. nem mezőgazdasági tevékenységet is, akkor a nemzetgazdaságon belüli arányok 15—18 százalék körüli értékre emelkednének.

*** Mezőgazdaság és élelmiszeripar együtt.

Forrás: Japan 1992. An International Comparison. Keizai Koho Center, Tokyo, International Statistics on Agriculture, Forestry and Fishery. Ministry of Agriculture, Forestry and Fishery. (MAFF) Tokyo. 1990. március; Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyv, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 12—14. old.; Magyar statisztikai évkönyv, 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 1., 195. és 214. old.

Mielőtt a két ország mezőgazdaságát párhuzamba állítanánk, röviden szólni kell működésük eltérő feltételeiről. A magyar mezőgazdaság feltételrendszere valamenyünk számára ismert. Japánban a Magyarországhoz képest eltérő éghajlati és domborzati viszonyok (például a hegyvidéki területek magas aránya, a termőföld szétaprózottsága stb.) jelentősen meghatározzák a mezőgazdaság jellegét. Japán a monszun övezetben fekszik, amely forró és párás nyarat és az ország egy részén igen hideg telet jelent. A csapadék évi átlagos mennyisége 1500—2000 milliméter között ingadozik. Ennek jelentős része júniusban és júliusban, illetve szeptemberben és októberben hullik. Az ország körülbelül 2000 kilométer hosszú, felszíne igen változatos. Hosszú, 1000—3000 méter magas hegység vonul végig rajta, többszáz vulkán és

számtalan sekély, rövid folyó tagolja felszínét. Az ország területének körülbelül 55 százaléka 15 fokosnál meredekebb lejtő. Ráadásul Japánt gyakran érik természeti csapások (árvizek, tájfun, szárazság, vulkánkitörések és földrengések). A száz főre jutó mezőgazdasági terület körülbelül 4,3 hektár, s ez hozzávetőlegesen egyhatede az Európai Közösség (EK) országai átlagának, a megfelelő magyar adat pedig közel 62 hektár. A feltételrendszerrel kapcsolatban megemlítem azt is, hogy Japán nemzetgazdaságára a külkereskedelmi és a fizetési mérleg állandó aktívuma jellemző, míg ez Magyarországról távolról sem mondható el.

A két ország nemzetgazdaságában a mezőgazdaságnak eltérő szerepe van. A főbb részesedési arányokat szintén láthatjuk az 1. táblából. Az első nagyon lényeges különbség mindjárt a mezőgazdasági terület aránya az összterületből. Amíg Magyarország esetében ez kifejezetten magas, 70 százalék, Japán esetében csupán 14 százalékot ér el. A foglalkoztatottak számából a mezőgazdaság Magyarország esetében körülbelül 12 százalékkal, Japán esetében 7 százalékkal részesedik. A GDP-ből való részesedés Magyarország esetében 10 százalék körüli, Japán esetében 2 százalékra tehető. Nagyon lényeges az eltérés az ország külkereskedelmében játszott szerepet illetően is. Amíg Magyarországon a mezőgazdaság elsődlegesen exportorientált ágazat, addig Japánban a helyzet fordított, döntően importorientált. Még egy lényeges különbséget lehet megemlíteni a két mezőgazdasággal, illetve élelmiszer-gazdasággal kapcsolatban. Amíg az 1980-as évtized utolsó éveiben Magyarországon a lakosság áruvásárlásaiból és a szolgáltatások igénybevételéből az élelmiszerekre és élvezeti cikkekre fordított hányad 40 százalék körüli volt, addig Japánban ez a szám 24 százalékot tett ki. (Vannak olyan forrásadatok is, amelyek 20 százalék körülinek tüntetik fel ezt az arányt.)

STRUKTURÁLIS JELLEMZŐK

Azon kívül, hogy Japánban az összterületnek csak 14 százaléka a mezőgazdasági terület, szembejön a másik nagyon lényeges és az előbbivel összefüggő eltérő vonás a két ország között. Az erdőterület aránya Japánban megközelíti a 67 százalékot, míg Magyarországon éppen csak felülmúlja a 18 százalékot. Ebből következően Japán erdőterülete közel 15-ször nagyobb, mint Magyarországé. Ha a szántóterületet nézzük, annak nagysága Magyarország esetében több mint 1,1 millió hektárral nagyobb, ugyanakkor a kertészeti ágak területe Japánban közel kétszerese a megfelelő magyar értéknek. Ha pedig a rét- és legelőterületet hasonlítjuk össze, látható, hogy a magyar terület körülbelül 550 ezer hektárral nagyobb. (Lásd a 2. táblát.) Mindezek majd érthetőbbé teszik a két ország mezőgazdasági termelésének strukturális jellemzőit.

Ha csupán a mezőgazdasági terület művelési ágankénti hasznosítását nézzük, szembejön a kertészeti ágak közel 21 százalékos területi aránya a magyar 9 százalékhoz képest.

A két mezőgazdaság további eltérő vonásait a 3. tábla adatai mutatják.

Már az eddigiekből is kiviláglott, hogy a japán mezőgazdaság több mint egymillió hektárral kevesebb földön termel, ugyanakkor az aktív mezőgazdasági keresők száma Japánban 1988-as adatok szerint több mint 4,2 millió fő, míg Magyarországon az alaptevékenységre számítva ez körülbelül 711 ezer főre tehető.

2. tábla

A földterület művelési ágak szerinti megoszlása Japánban és Magyarországon a nyolcvanas évtized végén

Művelési ág	Terület (ezer hektár)	A mezőgaz- dasági terület	Az összes földterület	Terület (ezer hektár)	A mezőgaz- dasági terület	Az összes földterület
		megoszlása (százalék)			megoszlása (százalék)	
	Japánban			Magyarországon		
Szántó	3 569	67,1	9,5	4713	72,8	50,7
Ebből:						
gabonafélék	2 509	47,2	6,7	2778	42,9	30,0
Kertészeti kultúrák	1 112	20,9	2,9	575	8,9	6,2
Ebből:						
kert	645	12,1	1,7	341	5,3	3,7
gyümölcs	442	8,3	1,1	95	1,5	1,0
szőlő	25	0,5	0,1	139	2,1	1,5
Gyepterület	636	12,0	1,7	1185	18,3	12,7
Mezőgazdasági terület	5 317	100,0	14,1	6473	100,0	69,6
Erdőterület	25 105		66,6	1695		18,2
Összes földterület	37 700		100,0	9303		100,0

Forrás: The 66th Statistical Yearbook of MAFF. 1989—90. Japan. 114—155. old.; Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyv, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 15. old.

3. tábla

A japán és a magyar mezőgazdaság néhány jellemzője

Jellemző	Magyarország	Japán
Aktív keresők (ezer fő)*	711	4 216
Mezőgazdasági traktor (ezer darab)	53	1 985
Betakarítógép (ezer darab)	10	1 244
Fejőgépek (ezer darab)	5	153
Műtrágya (ezer tonna)**	1372	2 037
Ebből:		
nitrogén (ezer tonna)	614	669
foszfor (ezer tonna)	332	766
kálium (ezer tonna)	426	602
Üvegház-, fóliafelület (hektár)***	1840	43 093
Öntözött terület (ezer hektár)	177	2 889

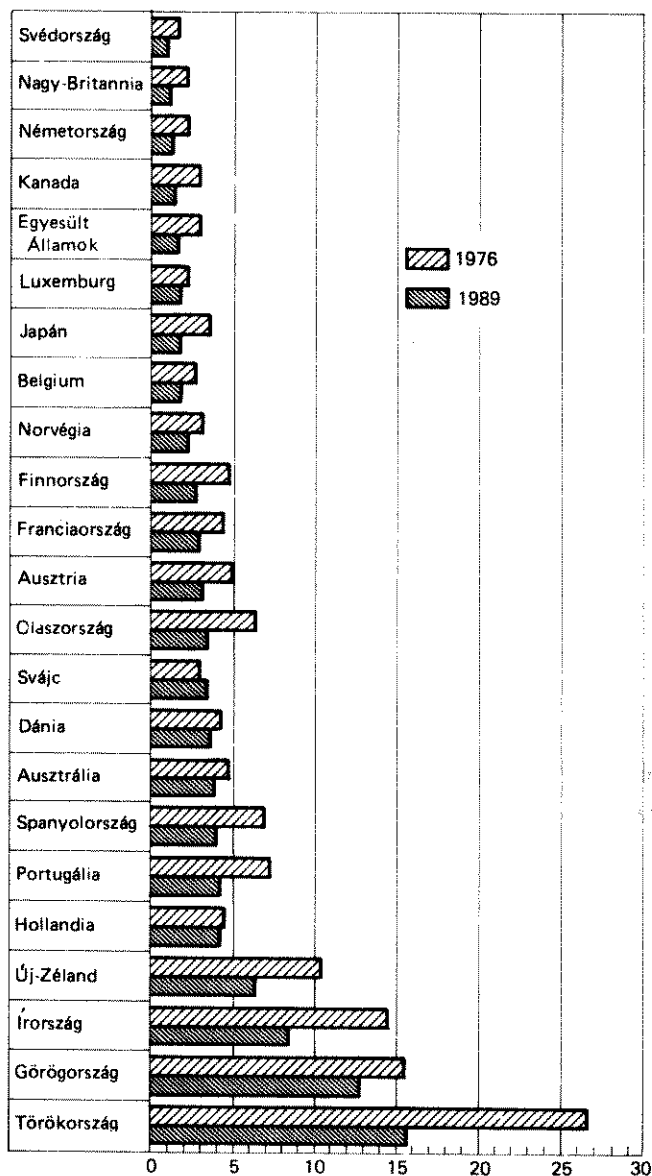
* *Dr. Vati László* számítása, amely figyelembe veszi a kistermelésben végzett élőmunka-teljesítményt is.

** 1987. évi adat.

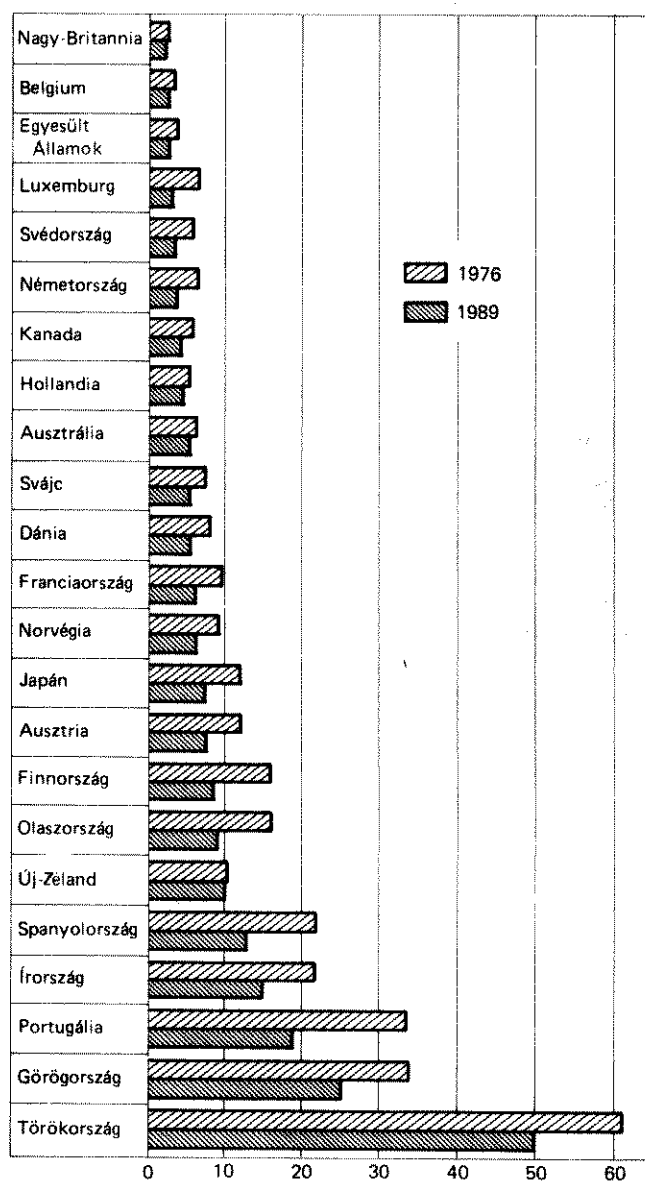
*** Lásd erről: A zöldségtermelés helyzete (Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1989.). Az adatok az 1986. évre vonatkoznak, és a nagyüzemi zöldségfeldolgozó felületet (296 hektár), valamint a kistermelők üvegházalakkal és fóliával borított területét tartalmazzák (1544 hektár). A nagyüzemekre vonatkozó adat — 296 hektár — a következőket foglalja magában: a növényházak alapterületét, a fóliával lefedett területet, a melegágyi ablak alapterületét és a síkfóliával lefedett területet. A növényházi alapterület aránya 22,4 százalékot tett ki. A kiadvány összeállítói említést tesznek arról is, hogy az 1986 utáni években ezen a területen a fejlődés dinamikus volt. Feltehetően átmenetileg volt ez csak igaz, mivel a KSH 1991. évre vonatkozó felmérése azt mutatja, hogy a kistermelésben az üvegházak és a fóliával borított felület nagysága enyhén csökkent az 1986. évihez képest. Csökkenés van a nagyüzemekben is (1991-ben 222 hektár). Mindezekből következően 1986-hoz viszonyítva a csökkenés 111 hektárt tesz ki. Ebben nagy szerepet játszott a jövedelmezőség romlása.

Forrás: International Statistics on Agriculture, Forestry and Fishery, MAFF. Tokyo. 1990. március. 3—5 old.; Mezőgazdasági statisztikai zsebkönyv, 1991. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1992. 12—14. old.

A mezőgazdaság által megtermelt GDP az összes GDP százalékában

A mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottak százalékában

Megjegyzés. Portugáliánál az 1976. évi helyett 1980. évi, Norvégiánál az 1989. évi adat helyett 1988. évi, Törökországnál az 1988. évi adat helyett 1987. évi adat szerepel az ábrán.

Forrás: Economic Accounts for Agriculture. OECD. Párizs. 1991. 22. és 23. old.

A japán mezőgazdaságban foglalkoztatottak viszonylag nagy számát mutatják egy nemzetközi összehasonlítás tapasztalatai is.

Az OECD adatai szerint az 1976. és 1989. években ugyanis a mezőgazdaság GDP-ben való arányára vonatkozóan Japán — az OECD-országok között — a legkisebb arányszámok egyikét tudhatja magáénak, azaz gazdasági fejlettségének „megfelelő” helyen van az ábrán, ezzel szemben a mezőgazdaságban foglalkoztatottak arányát illetően Japánt az OECD-országok között a középső harmadban találjuk, tehát gazdasági fejlettségének nem megfelelő helyen, ami szintén arra utal, hogy a japán mezőgazdaságban viszonylag sok munkaerő van lekötve.

Az anyagi-műszaki ellátás

A traktorállomány (darabban kifejezve) a japán mezőgazdaságban 37-szer nagyobb, mint Magyarországon, de egységteljesítményre számítva is — durva kalkulációink szerint — mintegy 28-szoros az eltérés. A japán mezőgazdaságban 124-szer

több betakarító kombájnt találunk, és 33-szor több fejőgépet tudhat magáénak a japán mezőgazdaság. (Természetesen a kombájnok esetében sem szabad szem elől téveszteni azt a tényt, hogy Japánban ezek többsége rizskombájn, s a célnak megfelelően kisebb teljesítményű, mint a Magyarországon használatos gabonabetakarító kombájnok.)

Ha megvizsgáljuk a két ország műtrágya-felhasználását (az adatok 1987-re vonatkoznak, akkor még a magyar mezőgazdaságot nemzetközi összehasonlítás tárgyává lehetett tenni), azt mondhatjuk, hogy a japán mezőgazdaság körülbelül 50 százalékkal több műtrágyát használ fel, mint a hazai. (Itt jegyzem meg, hogy a magyar mezőgazdaságban felhasznált mintegy 12 millió tonna istállótrágyával szemben a japán mezőgazdaságban ennek többszörösét használják fel.) Meghökkenítő különbség mutatkozik, ha az üvegház- és fóliafelületet vizsgáljuk. Ez Japánban 43,1 ezer hektár, Magyarországon viszont csak 1,9 ezer hektár. Végezetül még egy fontos különbség: Japánban közel 2,9 millió hektár az öntözött terület, ami a megfelelő magyar adatnak több mint 16-szorosa. Ez a nagyon-nagyon változatos áttekintés és összehasonlító vizsgálat is jelzi, hogy a japán mezőgazdaság lényegesen magasabb tőkeigényességi koefficienssel működik, mint a magyar mezőgazdaság, s ez nagyon lényeges különbség a két mezőgazdaság között.

Mivel a japán mezőgazdaság magántulajdonon alapul, és az agrárstruktúrában a családi farmok az uralkodók, nem tűnik erőltetettnek az a megállapítás, hogy a magántulajdonon és a viszonylag kis méretű farmokon alapuló japán mezőgazdaság lényegesen tőkeigényesebb, mint a nagyüzemi és a kistermelést korábban sikeresen egyesítő magyar mezőgazdaság.

Termelési struktúra

A korábban nagyon vázlatosan jelzett természeti feltételek a japán mezőgazdaság termelési struktúrájára nagy hatást gyakoroltak, illetve gyakorolnak. Körülményeik között a szántóföldi növénytermelésen belül a rizs az alapvető kultúra, és ha ehhez hozzátesszük a rét- és legelőterület behatárolt voltát, valamint a nagy tengerterületet, akkor az is érthető, hogy az állattenyésztés összességében meglehetősen korlátozott jelentőségű az ország mezőgazdaságában. A japán állattenyésztés — import takarmánybázisra alapozva — csak az utóbbi évtizedekben kezdett el igazán fejlődni. Ez nagyon fontos vonás. Ha nemzetközi összehasonlításban nézzük, szembevetve, hogy Japán az utolsó helyet foglalja el az OECD-országok között, az állattenyésztés arányát tekintve a mezőgazdasági termékek termelésén belül.³

A mezőgazdaság, az erdészet és a halászat között is mások az arányok Japánban, mint Magyarországon. Ezek Japánban az 1990. évi hozzáadott érték százalékban kifejezve: mezőgazdaság 76,0, erdészet 7,0, halászat 17,0 százalék.

A japán Mezőgazdasági Erdőgazdálkodási és Halászati Minisztérium adatai alapján számolva, különösen a halászatnak van nagy jelentősége a japán élelmiszertermelésben, illetve élelmiszer-ellátásban. Ezzel szemben nálunk, Magyarországon a

³ Lásd: Economic Accounts for Agriculture. OECD. Paris. 1991. 25. old. Arról viszont nem szabad elfelejtkeznünk, hogy az adatokban nem jelenik meg a haltermelés nagysága, ami több OECD-országban, így Japánban is, az állattenyésztés arányát jelentősen emelné.

Központi Statisztikai Hivatal 1988. évi adatai szerint — a bruttó termelés alapján számolva — a megfelelő arányok a következők: mezőgazdaság (alaptevékenység) 93, erdészet 7,0 százalék alatt és halászat 0,2 százalék.

A MEZŐGAZDASÁG TERMELÉSI STRUKTÚRÁJA

Végezzük el a párhuzamba állítást a mezőgazdasági termelés szerkezetére vonatkozóan is.

4. tábla

A japán és a magyar mezőgazdaság termelésének főbb volumenadatai

Termelési ág	Év, évek átlaga	Magyarország	Japán
Gabonatermelés (millió tonna)	1986—89	14,7	14,6
Ebből:			
rizs (millió tonna)			13,3
búza (millió tonna)	1989	6,3	1,0
kukorica (millió tonna)		6,9	0,3
Cukorrépa (millió tonna)	1986—89	4,5	3,8
Zöldségtermelés (millió tonna)	1986—89	2,1	15,1
Gyümölcstermelés (millió tonna)	1986—89	2,3	5,6
Szőlőtermelés (millió tonna)	1989	0,6	0,3
Hústermelés (millió tonna)	1989	1,7	3,6
Ebből:			
marha-, borjúhús (százalék)		9,4	14,9
sertéshús (százalék)		63,3	43,8
baromfi (százalék)		25,9	41,1
Tejtermelés (millió tonna)	1989	2,9	8,0
Tojástermelés (ezer tonna)	1989	254,0	2408,0

Forrás: Mezőgazdasági, élelmiszeripari statisztikai zsebkönyv. 1990. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 190—213. old. The 66th Statistical Yearbook of MAFF 1989—90. Japan. 117—120. és 187. old.

Az 1980-as évtized második felében tulajdonképpen a két ország mezőgazdasága hasonló mennyiségű gabonát termelt, több mint 14 millió tonnát, ugyanakkor a gabonatermelés struktúrájában jelentős a különbség, mert Japán esetében ez döntően a rizstermelést testesíti meg, Magyarország esetében pedig a gabonatermelés köztudottan kétpólusú, búzára és kukoricára alapozódik. Nagy eltérés mutatkozik Japán javára a zöldségtermelésben, ahol a különbség 2,2-szeres. Ha a hústermelést vizsgáljuk, Japán termelése több mint kétszerese a magyar termelésnek. Ezen belül azonban a sertéshústermelés aránya Magyarországon nagyobb, míg a baromfi-, valamint a marha- és borjúhústermelés aránya Japánban lényegesen magasabb. Ami a tejtermelést illeti, a japán adat közel háromszorosa a magyar tejtermelés mennyiségének, és a tojástermelésben is a japán mezőgazdaságnak lényegesen nagyobb a teljesítménye. Csupán érdekességként és összefoglaló jelleggel adtam közre ezeket az adatokat, hogy láthassuk a két ország mezőgazdasági termelésében meglévő abszolút különbségeket, illetve az abból adódó strukturális eltéréseket.

Nagyon lényegesek az eltérések, ha a főbb termékek termelését egy lakosra vetítjük.

5. tábla

Az egy főre jutó termelés (kilogramm) az 1989. évben

Termék	Magyarország	Japán	Különbség
Gabonafélék	1478	116	– 1362
Cukorrépa	531	31	– 500
Szójabab	0	2	+ 2
Zöldségfélék	192	120	– 72
Gyümölcs	208	45	– 163
Ebből:			
alma	95	9	– 86
narancs	—	3	+ 3
Szőlő	55	3	– 52
Összes hús	162	29	– 133
Ebből:			
marha- és borjúhús	15	4	– 11
sertéshús	102	13	– 89
baromfi	42	12	– 30
Hal*	3	99	+ 96
Tej	276	63	– 213
Tojás	24	20	– 4

* Nemzetközi statisztikai évkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1989. 205. old. (1987. évi adat.)

Forrás: Nemzetközi statisztikai zsebkönyv. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1991. 122—133. és 151—152. old.

Az 5. táblában foglalt adatok jelzik, hogy Japán milyen nagy mértékben szorul importra gabonából, nagyon szembevetendő a két ország hústermelésének eltérő struktúrája: Magyarország 133 kilogrammal több húst termel egy lakosra vetítve, ezzel szemben az egy főre jutó haltermelés Japánban 96 kilogrammal nagyobb. Talán érdemes még a két ország egy főre jutó gyümölcsstermelésében meglévő jelentős különbségre is utalni.

*

Megkísértem a magyar agrárközgazdászok táborához közelebb hozni a japán mezőgazdaságot. Természetesen csupán néhány fontos jellemző felvázolására törekedhettem és számtalan nagyon fontos kérdést, problémát még csak fel sem vettem. Módszertanilag a japán és a magyar mezőgazdaság párhuzamba állítását követtem, így talán jobban értékelhetők a magyar olvasó számára a japán jellemvonások, és ezáltal közelebb kerülhetünk a Magyarországra érvényes következtetések levonásához is.

Azt mondhatjuk, hogy Magyarországon több mint egy millió hektárral nagyobb a rendelkezésre álló mezőgazdasági terület, mint Japánban, ami összefüggésben van azzal, hogy Japán területének, felszínének jelentős része erdő. Ha a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számát kíséreljük meg durván összehasonlítani (itt nagyon sok nehézség adódik), talán azt mondhatjuk, hogy a magyar mezőgazdaságban (az alaptevékenységben) az 1980-as évtized utolsó éveiben körülbelül 660—710 ezer fő volt foglalkoztatva, ezzel szemben Japánban mintegy 4,2 millió fő tevékenykedett a mező-

gazdaságban. (Ezt a 4,2 millió főt úgy definiálja a japán statisztika, hogy az összes gazdaságilag aktív ember, aki döntően a mezőgazdaságban van lekötve.) Mindebből következik, hogy az egy mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó mezőgazdasági terület lényegesen, hétszer-nyolcszor nagyobb hazánkban.

Ha megvizsgáljuk az anyagi, műszaki ellátottság fontos jellemzőit, akkor szembevetendő, hogy ez a japán mezőgazdaságban kifejezetten magasnak mondható. Így például a két ország traktorállománya között körülbelül 37-szeres a különbség Japán javára, igaz darabban kifejezve, traktoregységben kifejezve 28-szoros lenne a japán fölény. Betakarító kombájnjból a japán mezőgazdaság több mint 124-szer annyit tudhat a magáénak, mint a magyar. Az üvegházi, illetve a fóliafelület Japánban felülmúlja a 43 ezer hektárt, míg Magyarországon alatta marad a 2 ezer hektárnak. Ehhez hozzá kell még tenni, hogy — hatóanyagban számolva — az összes műtrágya-felhasználás a japán mezőgazdaságban körülbelül 50 százalékkal nagyobb, mint a magyar mezőgazdaságban volt 1987-ben.

Az eddig tárgyaltak — figyelembe véve a két mezőgazdaság termelésének volumenadatait — jelzik azt, hogy a családi farmokra épülő japán mezőgazdaság lényegesen tőkeigényesebb, mint a magyar. Bár a feltételek különbözők a két országban, de figyelembe véve a krónikus tőkehiányt Magyarországon, felvetődik a kérdés: értelmes, racionális koncepció volt-e a nagybani és a kistermelés szintézisére, valamint a vegyes tulajdonviszonyokra épülő magyar mezőgazdaságot egyoldalúan a magántulajdonra átállítani és a családi farmok létrehozását, visszaállítását ilyen mértékben erőltetni. A Nyugat-Európával való összehasonlítás is indokolná a kérdésselvetést, hiszen a családi farmokra épülő ottani mezőgazdaságok tőkeigényessége lényegesen magasabb, mint a hazaié. A magas tőkeigényesség különösen élesen jelenik meg az átállítási időszakában, amikor a termelés beruházásigényessége ugrásszerűen emelkedik. Ezt látjuk, érezzük, tapasztaljuk a mai Magyarországon, sőt kimondható: hasonló problémáink, tapasztalásaink lesznek középtávon is.

Japán gazdasági fejlettségét figyelembe véve, mezőgazdasága kétségkívül sok munkaerőt köt le. Szerepet játszik ebben az élőmunkaigényes kultúrák magas aránya a mezőgazdaságon belül, a családi farmok egy hektár körüli átlagos nagysága, de ezek csak részmagyarázatok. Utalni kell arra, hogy ez a jellemvonás tudatos gazdaságpolitikai stratégia következménye. A kormányzat szem előtt tartotta a mezőgazdaság többrétű funkcióját, vagyis azt, hogy az élelmiszer-termelés mellett a mezőgazdaságnak fontos szerepe van a természeti környezet megóvásában is. Amennyiben a hegyvidékeken felhagynának a mezőgazdasági termeléssel, tovább növekedne a településhálózat koncentrátsági foka, és sokmilliárdos pótlólagos beruházások lennének szükségesek az árvízveszély, az erózió stb. megelőzése érdekében. Egyébként Japánban lényegében véve nincs munkanélküliség, s a mezőgazdaságból felszabadítható munkaerőt minden nagyobb megrázkódtatás nélkül tudnák a nemzetgazdaság más területein foglalkoztatni. Természetesen a japán gyakorlat helyességét lehet vitatni. Ám — azt hiszem — kétségek merülhetnek fel az utóbbi évek magyar gyakorlataival szemben is, amely szinte „robbanásszerűen” csökkentette a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számát.

РЕЗЮМЕ

Автор сравнивает некоторые области японского и венгерского сельского хозяйства. В качестве введения отмечает существенно отличающиеся друг от друга условия работы сельского хозяйства двух стран.

Основой сравнения являются, с одной стороны доля сельского хозяйства во валовом внутреннем продукте и, с другой, роль двух сельских хозяйств во внешней торговле, то есть: в Японии сельское хозяйство имеет импортную, а в Венгрии экспортную ориентацию.

В-третьих, из факторов производства автор отмечает величину сельскохозяйственных угодий и материально-техническую оснащенность сельского хозяйства.

На основании сказанного устанавливает, что существенная разница между сельскими хозяйствами двух стран заключается в том, что строящееся на семейных фермах японское сельское хозяйство является значительно более капиталоемким, чем венгерское сельское хозяйство. Ставит вопрос о том что, принимая во внимание существующий в Венгрии хронический дефицит капитала, рациональной являлась ли концепция перевода основывающегося на смешанных отношениях собственности сельского хозяйства на одностороннюю колею частной собственности и в такой мере форсировать создание, восстановление семейных ферм?

Согласно мнению автора высокая капиталоемкость особенно важна в переходной период, когда скачкообразно возрастают нужды производства в капиталовложениях. Это мы видим, ощущаем, и испытываем в сегодняшней Венгрии. Только небольшая доля занятых в сельском хозяйстве намерена создать самостоятельные семейные фермы, поскольку в результате нехватки капитала они не могут наполнить содержанием рамки индивидуальных крестьянских хозяйств.

SUMMARY

The author compares certain fields of the Japanese and Hungarian agriculture. By way of introduction he indicates that the system of conditions of agricultural production differs significantly in the two countries.

The basis of comparison is the contribution of agriculture to GDP, and its role in the foreign trade of the countries in question. Agriculture is import-oriented in Japan and export-oriented in Hungary.

Of the factors of production emphasis is given to the size of agricultural land, and to the material and technical supply of agricultural production.

Relying on those factors mentioned above the author points out the significant difference between agricultural production of the two countries, namely Japanese agriculture, based on family holdings, is much more capital intensive than agriculture in Hungary. The author raises the question whether considering the chronic shortage of capital in Hungary, it was a rational concept reorganizing the Hungarian agriculture which was based on mixed ownership into sole private ownership forcing the re-establishment of family farms.

In the author's opinion high capital intensity is extremely important in the transition period, when investment intensity of the production increases significantly. This can be seen, felt, experienced in Hungary today. Only a fraction of those employed in agriculture intend to establish full-time family farms, since due to lack of capital they can not fill with content the frame individual peasant farms.

A CSŐDÖK MÉRHETŐ KÍSÉRŐJELENSÉGEI

FUTÓ PÉTER

Az 1992-es csőd- és számviteli törvények hatályba lépése előtt a vállalkozói kényszerhitelezés mértéke és hatása kiszámíthatatlan volt. Sok hitelfelvevő ugyanis nem jelent meg nyíltan a hitelpiacon, hanem úgy jutott tőkéhez, hogy egyszerűen nem fizette ki esedékes tartozásait szállítóinak, hitelezőinek és a központi költségvetésnek. Mivel a fizetések fájdalommentesen elhalaszthatók voltak, nem volt valódi kényszer a gazdálkodás megváltoztatására. [8]

A csődtörvényt a vállalati körbetartozások olyan nagy mértékű felduzzadása tette szükségessé, amely már tehertétel volt a gazdaság egészén. [10] A tartozások pontos értékére nincs adat, de becslések szerint 1992-ben ezek összege 300 milliárd forintba rúgott. A partnerkapcsolatok féltése miatt azonban ennek csak egy része vált valódi követeléssé. Így a kereskedelmi bankok kimutatásaiban a vállalati kör kifizetetlen számláiból 1992 decemberében csak ennek fele, mintegy 150 milliárd forintnyi kifizetetlen számla összegezhető. Ebből a 25 millió forint feletti számlák részesedése 104 milliárd forint. [4]

A csődtörvény hatására 1992-ben Magyarországon 4231 csődeljárás indult, és 2699 csődügy fejeződött be. [7] Ezen belül a csődöt jelentett jogi személyiségű gazdasági szervezetek száma 1993 januárjáig 2341 volt. Ez — egybevetve az adott időszakban működött 70 658 jogi személyiségű gazdasági szervezettel — azt jelenti, hogy az adott időszakban a szervezetek 3 százaléka állott csődeljárás alatt.

A csődeljárások alatt és után a vállalkozások többsége tovább folytatta tevékenységét. Például a jogi személyiségű gazdasági szervezetek körében a befejezett csődeljárások száma 1993 januárjáig 1159 volt, amiből 681 végződött megegyezéssel, felszámoláshoz pedig csak 440 eset vezetett. [5]

A dolgozat célja az, hogy empirikus eszközökkel feltárja a csődeljárás alatt álló gazdasági szervezetek gazdálkodási sajátosságai és pénzügyi helyzetük közötti kapcsolatot. Ebből a célból a csődeljárás alatt álló gazdálkodó szervezetek körén belüli differenciálódást és csoportképződést egy 100 elemű minta alapján jellemezzük.

A MÓDSZER

Elsősorban azokat a mutatókat elemzem, amelyek szorosan kapcsolódnak a fizetésképtelenség és a vállalati körbetartozások jelenségéhez.

Vizsgáljunk meg egy olyan vállalati kört, amelynek egyidejű csődje érzékenyen érintette a gazdaság egészének mutatóit. Alapkérdésünk: hogyan függ e vállalkozások 1992. évi likviditása, eladósodottsága, adósságának hitelezők szerinti szerkezete és kintlevősége a vállalati gazdálkodás fontosabb mutatóitól, azaz a csődöt jelentett vállalkozás méretétől és két év alatti zsugorodásának ütemétől, jövedelmezőségétől, exportorientációjától és exportpiacának két év alatti zsugorodásától?

Az eredeti kérdőíves kutatást a Pénzügyminisztérium és a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma megbízásából az Ipargazdasági Intézet végezte el 1993 áprilisában. [1]. E dolgozat az akkor gyűjtött mérlegadatok utófeldolgozása, és következtetéseiben támaszkodik a kérdőíves empirikus kutatás tapasztalataira.

Az eredmények adalékul szolgálhatnak a gazdaságpolitika egyes hatásainak vizsgálatához. Bizonyos tanulságok a csődhelyzetbe került vállalatok reorganizációja során használhatók fel. Ismeretes, hogy a reorganizálandó vállalatokról helyzetelemzést kell készíteni, amelyben a pénzügyi helyzet vizsgálatára is ki kell térni. [9] Ennek során éppen azokat a mutatókat kell kiszámítani, amelyekkel a jelen dolgozat is foglalkozik, így adataink összehasonlítási alapot nyújthatnak e munkához.

A csődhelyzetbe került vállalatok körében meg kell különböztetni azokat, amelyek strukturális okokból jutottak a fizetésektelenség állapotába, azoktól, amelyeknél más, esetleges szempontok vezettek ehhez a helyzethez. E dolgozat adatai segítségével ez a gondolatmenet bizonyos fokig számszerűsíthető. Például megállapítható, hogy mekkora a vállalat piacainak olyan mérvű beszűkülése, mely még a csődhelyzetben levő vállalatok között is jelentősnek számít. Adataink alapján valószínűsíthető, hogy az 1990—1992-es dekonjunktúra közepette mekkora volt az a — se nem túl gyors, se nem túl lassú — termelésvisszafogási ütem, amely mellett a vállalkozás likviditása a lehető legkevésbé csorbult.

A reorganizáció során gyakran adódnak olyan kettős célok, amelyek közül csak az egyiket lehet követni, és — adott erőforrások mellett — a másiktól többé-kevésbé le kell mondani. A dolgozatban kimutatott néhány fordított összefüggés ilyen célpárok-nak felel meg. Példák erre azok a számítási eredmények, amelyek szerint az exportorientáltabb vállalatok mélyebben be vannak ágyazva a körbetartozásokba. A reorganizációk során tehát érdemes figyelembe venni, hogy többnyire csak akkor lehet az export növelését és az adósságok törlesztését egyaránt célnak tekinteni, ha a vállalkozás számára új külső forrás válik elérhetővé, például exporttámogatás vagy új beruházó formájában.

Az adatbázis szabta keretek között csak csődeljárás alatt álló vállalatokat elemezhetünk. Így bármennyire is érdekes lett volna, a cél nem lehetett az, hogy a jól és a rosszul működő vállalatokat hasonlítsunk össze mérlegadataik alapján, még kevésbé az, hogy csődelőrejelzést adjunk. Ez utóbbi feladat megoldásának kidolgozott és elsősorban a kereskedelmi bankoknál alkalmazott módszertana van. A csődök előrejelzéséhez a jelenleginél sokkal szélesebb és többek között jól működő vállalatokat is tartalmazó adatbázist kell felhasználni. [3]

A vizsgált adatok egy, a csődeljárás tapasztalatait vizsgáló empirikus felmérésből származnak, annak egy részét képezik. A megvizsgálandó vállalatok listáját a megbízó főhatóságok állították össze. Az eredeti munka makrogazdasági kérdésekre keresett választ, ezért a teljes vállalkozási körre vonatkozó reprezentativitás szempontjára

nál fontosabb volt az, hogy a vállalati kör jelentős szerepet töltsön be a termelésben, az exportban, a foglalkoztatottságban és a körbetartozások kialakulásában.

A minta és belső arányai

A minta vállalatnagyság szerinti megoszlása a nagyobb vállalatoknak kedvez. Ez a felülreprezentáció azonban nem olyan jelentős, hogy lehetlenné tenné a vállalatméret hatásának vizsgálatát. A 100 közepes és nagy jogi személyiségű gazdasági szervezet között fele-fele arányban található közepes (51—300 főt alkalmazó) és nagy (300 főnél nagyobb létszámú) vállalkozás. A mintabeli cégek nagyság szerinti megoszlása a nagyobb vállalatok előnyére tér el a csődöt jelentett jogi személyiségű gazdasági szervezeteknél megfigyelt megoszlástól: az 1993 januárjáig csődöt jelentett 2341 jogi személyiségű gazdasági szervezet 25 százaléka volt 51 és 300 fő közötti, és csak 10 százalékuk volt 300 fő feletti. [5] Tehát az egészen kicsi cégek, amelyek a csődeljárás alatt álló vállalkozások többségét alkotják, nem szerepelnek a vizsgált mintában.

A vizsgált 100 elemű minta ágazatok szerinti megoszlása is eltér az adott időszakban csődöt jelentett jogi személyiségű gazdasági szervezetek ágazati összetételétől. (Lásd az 1. táblát.) Felülreprezentáltak az ipari vállalkozások, hogy viszonylagos túlsúlyban legyenek a nettó árbevétel, az export, a létszám és az adósság szempontjából jelentős cégek.

1. tábla

Az összes és a csődöt jelentett jogi személyiségű gazdasági szervezetek, valamint a vizsgált minta összetétele ágazati hovatartozás szerint

Gazdasági ág	Az összes	A csődöt jelentett		A mintában levő
	jogi személyiségű gazdasági szervezetek			
	száma*	száma*	megoszlása*	megoszlása**
Ipar	14 376	771	33	75
Építőipar	7 169	316	13	6
Mezőgazdaság	3 613	332	14	10
Szolgáltatás és kereskedelem .	45 500	922	39	9
<i>Összesen</i>	<i>70 658</i>	<i>2341</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

* 1993. január 31-én, illetve 1993. január 31-ig.

** 1993 áprilisában.

Megjegyzés: „A mintában levő” megnevezés itt és a továbbiakban a vizsgált mintában levő 100, csődeljárás alatt álló jogi személyiségű gazdasági szervezetet foglalja magába.

Forrás: [5] és [1].

A mintabeli vállalkozások jogi forma szerinti megoszlása is a kérdésfeltevés makroökonómiai jellege miatt tér el a csődöt jelentett teljes vállalatkörhöz képest — felülreprezentáltak az állami vállalatok, és alulreprezentáltak a kft.-k (Lásd a 2. táblát.) Ugyanezen okokból alig egy-két magánvállalat került be a vizsgálati körbe.

A csekély reprezentativitásért cserében a felmérés olyan vállalati kört érintett, amely 1992-ben kis számossága és zsugorodó méretei ellenére jelentős súlyt képviselt.

A 100 vállalkozás együttesen 71 milliárdos nettó árbevételért ért el, 55 ezer főt foglalkoztatott, 20 milliárd forintos exportot realizált, 41 milliárdos vagyonnal rendelkezett. Ennél is fontosabb, hogy a minta vállalatai 68 milliárd forinttal tartoztak más gazdálkodó és költségvetési intézményeknek, ami az 1992-es (pontosan ismeretlen nagyságú) körbetartozási összegnek a legóvatosabb becslés mellett is legalább az egynegyede.

A minta súlyára még az is jellemző, hogy az abban foglalt ipari vállalkozások a vizsgált évben lefedték az ipar nettó árbevételének, exportjának és létszámának mintegy 5 százalékát.

2. tábla

*A csődöt jelentett vállalkozások és a minta összetétele
a vállalkozások jogi formája szerint*

Jogi forma	A csődöt jelentett		A mintában levő
	jogi személyiségű gazdasági szervezetek		
	száma*	megoszlása*	száma**
Vállalat	265	11	54
Kft.	1358	58	13
Rt.	99	4	20
Szövetkezet	606	26	13
Egyéb	13	1	0
<i>Összesen</i>	<i>2341</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

* Lásd az 1. táblát.

** Lásd az 1. táblát.

Forrás: [5] és [1].

A vizsgált időszakra esett az évszázad legnagyobb hazai vállalat alapítási hulláma, amelynek során jelentős számú, valódi gazdálkodási tevékenységet nem folytató céget is bejegyeztek. Az általunk követett mintavételi eljárás további előnye, hogy bizonyosan sikerült kiszűrni az álvállalkozásokat, melyeknek manipulált mérlegadatai eltorzították volna eredményeinket. Emellett az is bizonyosra vehető, hogy a mintába csak valódi csődhelyzetben levő vállalatok kerültek be.

A vizsgált minta tehát arányaiban nem reprezentatív, és pedig abban az értelemben, hogy nem reprezentálja az adott időszakban csődöt jelentett vállalkozások sokaságát. A teljes reprezentativitás azonban ellenkezett volna a kutatási kérdéssel, hiszen például a vizsgált időszakban csődbe ment, jogi személyiséggel rendelkező vállalkozások kétharmada 50 fő alatti kisvállalkozás volt. A több ezer csődbe ment, jogi személyiséggel nem rendelkező vállalkozás körében pedig még ennél is több volt a néhány fős cég. Mindazonáltal a dolgozatban levont következtetések a gazdálkodó szervezetek széles körére érvényesek, nem utolsósorban azért, mert a csődök legtöbbször vállalatmérettől és ágazattól független módokon alakulnak ki. Az állítások elsődleges érvényességi köre azonban a csődeljárás alatt álló, 50 főnél nagyobb ipari és mezőgazdasági vállalkozások 1992-ben közel ezres sokasága.

Az adatbázis tartalma

Az adatbázis vállalkozásonként 60 lényeges adatot tartalmaz, amelyek mindegyike az 1992. évi mérlegből származik, a leglényegesebb 12 adat azonban rendelkezésre áll 1990-re és 1991-re is. Ezáltal időbeli összehasonlításra is lehetőség nyílik. A származtatott adatokat (például exportorientáltság, likviditási mutató) az alapadatokból képeztük és százalékban fejeztük ki. A mérlegadatok folyó áron szerepelnek. Az infláció hatása azonban nem torzítja állításainkat, mert következtetéseinket többszörös összehasonlításokból vonjuk le.

Az aggregációs összefüggés-vizsgálat módszere

A feldolgozás valamennyi fázisának az volt a célja, hogy mérlegadatokkal kifejezett tulajdonságok szorosabb vagy lazább összefüggését, együttes előfordulását mutassa ki. A választott aggregációs összefüggés-vizsgálati eljárás célját tekintve a korreláció- és regressziószámítás szemléletes, elemi helyettesítésének tekinthető, amely lehetőséget ad a közvetlen közgazdasági interpretációra.

A számítás elvégzéséhez a mérlegadatok és azok hányadosai közül kiválasztottunk egy, az adott fázisban fontosnak tekintett ismérvet (például a nettó árbevétel). A 100 vállalatot a kiválasztott ismérv alapján sorba rendeztük. A sorba rendezés után az egymás után következő vállalatokat 4 darab 25 tagú csoportra (aggregátumra) osztottuk (példánkban a kis forgalmúaktól a nagy forgalmúakig). Ez után megnéztük, hogy az egy-egy csoportba tartozó vállalatok együttese milyen — a származtatott mérlegadatokkal jól jellemezhető — sajátosságokkal rendelkezik. Ehhez gondolatban összevontunk (aggregáltunk) a csoportképző ismérv szerint egymáshoz közel álló 25 vállalatot (például a legkisebb vállalatokat), és az így keletkező csoport valamely ismérvét (például a kereskedelmi bankoknál történt fajlagos eladósodottságát) hasonlítottuk össze a másik három 25 elemű vállalatcsoport ugyanazon ismérvével. Az iménti példa adatai az 5. tábla 2. oszlopában szerepelnek. Ott egyre nagyobb számok következnek egymás alatt. Ezért elmondhatjuk: tendenciaszerűen igaz, hogy minél nagyobb egy vállalat, annál nagyobbak a kereskedelmi bankoknál fennálló tartozásai az összes tartozásaihoz mérten.

Az ismérvek között így talált összefüggés sok esetben ennél szigorúbb értelemben is fennáll, amit rangkorrelációs számításokkal fogunk igazolni. Így mód nyílik a megfogalmazott hipotézisek szignifikanciájának becslésére.

A 4—11. táblák értelmezése során elsősorban a következőkre kell figyelni. Kitüntetett szerepe van a táblák első oszlopának, mert itt határozzuk meg, hogy ezúttal milyen adat szerint csoportosítottuk a 100 vállalatot. A többi oszlopban először is azt kell megvizsgálni, hogy egyazon oszlopban egymás alatt álló számok monoton növekedő vagy monoton fogyó sorozatot alkotnak-e? Amennyiben e feltételek egyike fennáll, akkor a sorba rendezéshez használt mutató (melynek neve a tábla bal felső cellájában áll) és az adott oszlop felett megnevezett mutató között valószínűsíthetően szoros kapcsolat áll fenn.

Az aggregációs összefüggés-vizsgálatnak a 4—13. táblában megvalósuló elemi (mert pusztán csoportosításon és részösszegképzésen alapuló) módszerét az utóbbi

években többször alkalmazták vállalatok közötti hasonlóságok és különbözőségek, adatrendszerek belső kapcsolatrendszerének kimutatására. [6], [2]

A kimutatott kapcsolatok nem feltétlenül utalnak ok-okozati viszonyra. Az interpretáció során a számítási eredményeket legtöbbször együttes előfordulásként, együttmozgásként, szoros kapcsolatként indokolt értelmezni. Például a 7. tábla 5. oszlopa mind az aggregációs összefüggés-vizsgálat, mind a rangkorrelációs elemzés segítségével szoros összefüggést állapít meg a vállalatok két év alatti piacvesztése és 1992. évi veszteségessége között. A két ismerv nyilvánvaló szoros kapcsolata ellenére a piacvesztés nem oka és nem okozata a veszteségességnek.

Mintanagyság és szignifikancia

A hasonló elemzésekben esetenként több ezer vállalat mérlegadatait szokták beszerezni és feldolgozni. [6] Az adott körülmények között erre nem volt lehetőség. Az egyenes és fordított összefüggések fennállását kimondó legtöbb állítás igazát azonban — a viszonylag kicsi minta ellenére — a statisztikai hipotézisvizsgálat eszközeivel igazolni tudjuk.

A mérlegadatok és hányadosaik eloszlásai nem igazodnak a normális eloszláshoz. Ezért a hagyományos (Pearson-féle) korrelációs együttható értelmezhető, de a rá vonatkozó statisztikai függetlenségvizsgálatot nem lehet elvégezni. A rangkorrelációs együtthatókra vonatkozó hipotézisvizsgálathoz azonban a változópár (például a vállalatnagyság és a likviditás) normális eloszlásának feltevését nem kell megkövetelni. A rangkorrelációs együttható értékét ugyanis a változópár számszerű értékei nem közvetlenül határozzák meg, hanem közvetve, a vállalatoknak az adott változók szerint képzett sorrendjén keresztül. Ezért a 4—11. táblák oszlopaiban az aggregációs összefüggés-vizsgálat módszerével vizsgált változópárok közötti kapcsolatok szoroságát a Kendall-féle r rangkorrelációs együtthatóval is megvizsgáltuk. (Itt és a továbbiakban r a Kendall-féle rangkorrelációs együtthatót jelenti.) Elvégeztük a változópárok függetlenségére vonatkozó hipotézisvizsgálatot is.

Az aggregációs vizsgálatból adódó szemléletes összefüggéseket a rangkorrelációs függetlenségvizsgálat az esetek többségében szignifikánsan igazolta.

Százas mintaelemszám mellett a Kendall-féle r rangkorrelációs együttható $p=5$ százalékos szinten akkor különbözik szignifikánsan a nullától, ha annak abszolút értéke egy küszöbérték felett van, azaz ha $r > 0,14$. A p szignifikanciaszint itt az olyan típusú tévedés valószínűsége, amely akkor jönne létre, ha valójában független változókat összefüggőnek állítanánk.

A számítások nem kevés olyan hipotézist is kimutattak, amelyek ennél is bizonyosabban: 1 százalékos szignifikanciaszinten állnak fenn. Ha ugyanis százas elemszám mellett $r > 0,19$, akkor a talált összefüggés kimondása (a függetlenség elvetése) a tévedésnek csak 1 százaléknál kisebb veszélyét hordja magában.

Az aggregációs összefüggés-vizsgálati módszer használhatóságát az is alátámasztotta, hogy amennyiben a 4—11. táblák megfelelő oszlopában sem monoton növekedést, sem csökkenést nem lehetett kimutatni, akkor a Kendall-féle r rangkorreláció sem különbözött szignifikánsan a nullától. A százas mintaelemszám tehát az összefüggés-vizsgálatok elvégzéséhez az adatképek többségének esetében elegendő.

AZ ELEMZÉS ÉS EREDMÉNYEI

A mintabeli gazdálkodó szervezetek problémái jóval a csődbejelentés előtt kezdődtek. Ez abból is kitetszik, hogy a vizsgált vállalkozások mérete 1990 és 1992 között külön-külön és együttesen sokkal gyorsabban csökkent, mint az a gazdaság egészében megfigyelhető volt: foglalkoztatott létszámuk, termelésük és vagyonuk ez idő alatt mintegy megfeleződött. Ez a zsugorodási folyamat kétféle mechanizmus keretében, egyrészt termeléses csökkenés és elbocsátás, másrészt üzletrészek kiválása formájában következett be. A vizsgálatban nem volt mód arra, hogy e két hatást elkülönítve ismertessük. Együttes eredményüket a 3. tábla mutatja be.

3. tábla

A minta gazdálkodóegységeinek főbb összesített adatai

Jellemző	Száz csődeljárás alatt álló vállalat az		
	1990.	1991.	1992.
	évben		
Foglalkoztatottak száma (ezer fő)	115,5	90,2	55,3
Vállalkozás saját vagyona (milliárd forint)	75,5	66,4	41,9
Nettó árbevétel (milliárd forint)	165,1	126,8	71,0
Export (milliárd forint)	36,5	30,9	20,6
Ebből kelet-európai export (milliárd forint)	9,6	2,0	1,5
Mérleg szerinti eredmény (milliárd forint)	-0,3	-14,7	-25,8

A méretcsökkenésen túl milyenek voltak és milyenné váltak a minta vállalatai 1990 és 1992 között? A 3. táblából látszik, hogy az átalakulások és kiválások során a veszteségesebb és a kevésbé termelékeny vállalkozások maradtak meg a két évvel azelőtti szervezeti keretben. Míg 1990-ben a vállalatminta együttes termelékenysége 1,43 millió forint/fő volt, addig 1992-re ez (folyó áron) 1,29 millió forint/fő-re csökkent. Ezeket az adatokat az is alakította, hogy míg a kivált üzemegységek az esetek többségében közelebb kerültek a privatizációhoz és a munkaerő nagyobb arányú leépítéséhez, addig az anyavállalatoknál maradt dolgozókat a tapasztalatok szerint nehezebben bocsátották el. A méretcsökkenés mellett a minta exportorientációja (amit az exportárbevétel/nettó árbevétel hányadossal jellemzünk) két év alatt jelentősen megnőtt: 22 százalékról 36 százalékra. Ebből arra lehet következtetni, hogy az anyavállalatok megtartották maguknak az export jelentős részét, míg a szervezetenként kivált egységekben jelentősebb volt a belföldi piacra dolgozó, illetve a háttérpári üzemegységek súlya. Az eltolódás másik oka az, hogy sok vállalatnál a belföldi árbevétel gyorsabban csökkent, mint az export.

Mivel az alábbiakban egyazon vállalatkör időbeli alakulását elemezzük, a 3. táblából leszűrt gondolatmenet némileg a demográfiából ismert kohorszvizsgálattal analóg.

Az aggregációs összefüggés-vizsgálat eszközével először azt elemeztük, hogy a vállalkozás mérete miként befolyásolja tartozásainak nagyságát és szerkezetét, követeléseit és likviditását. A vállalat nagyságát arányosnak tekintettük forgalmával.

A vállalatnagyság

A mintában szereplő vállalatok mérete erősen eltér egymástól: a nettó árbevétel szerint képzett legnagyobb 25 vállalkozás átlagosan több mint hússzor nagyobb a legkisebb vállalkozásoknál. (Lásd a 4. tábla 2. oszlopát.) Míg a nagyobb vállalkozások tartozásait mintegy háromnegyedévi árbevételük fedezte, addig a kisebb vállalkozásoknak átlagosan több mint két és fél évi árbevétel szükséges ehhez. A vállalatméret és az eladósodottság szorosan összefügg. A kisebb vállalatok fajlagos eladósodottsága többszörösen meghaladja a nagyobbakét (Lásd a 4. tábla 3. oszlopát. A rangkorrelációs együttható, $r = 0,13$. Ez azt jelenti, hogy az összefüggés $p = 7$ százalékos szinten szignifikáns.)

4. tábla

*A vállalatméret hatása a körbetartozásokban elfoglalt pozíciókra
a száz csődeljárás alatt álló vállalatnál, 1992*

Vállalatcsoport*	A nettó árbevétel megoszlása (százalék)	Tartozás a nettó árbevétel százalékában	Általános likviditási mutató (százalék)	Követelések a mérlegfőösszeg százalékában	Tartozások, követelések százalékában
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat együtt (kicsik)	3	277	107	50	100
26—50. vállalat együtt	8	107	83	43	186
51—75. vállalat együtt	18	156	95	28	243
76—100. vállalat együtt (nagyok)	71	73	82	22	272
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>96</i>	<i>87</i>	<i>28</i>	<i>227</i>

* Itt és az 5. táblában a nettó árbevétel szerint növekedő sorba rendezett és 25-ösével csoportosított vállalatok.

Elterjedt nézet, hogy a kisebb vállalkozások nehezebben jutnak hitelhez, mint nagyobb vállalat társaik. Ez azonban — mint az 5. táblából kiderül — csak a bankhitelre érvényes, és a csődbejutott kisebb cégek bőségesen kárpótolták magukat más (többnyire nem önkéntes) hitelnyújtóknál. A csődöt jelentett kicsik nemcsak eladósodottabbak, hanem veszteségesebbek is nagyobb vállalat társaiknál: a legkisebb 25 vállalat árbevétel-arányos vesztesége a legnagyobb vállalatok megfelelő adatának kétszerese. Mindeme hátrányért cserében a kicsik arra az előnyre tesznek szert, hogy általános likviditási mutatójuk mintegy 25 százalékponttal jobb, mint a nagyobbaké. (Lásd a 4. tábla 4. oszlopát.) A likviditás általános mutatójának a forgóeszközök és a rövid lejáratú kötelezettségek hányadosát tekintettük. Így a számlálóba kerültek a készletek, a követelések, az értékpapírok és a pénzeszközök, míg a nevezőbe a vállalat által kapott előlegek, a szállítókkal szembeni kötelezettségei felé, valamint rövid lejáratú hitelei és kölcsönei.

A 4. tábla utolsó két oszlopa a vállalatméret, a követelések és a tartozások között kapcsolatot tárja fel. Átlagosan minél kisebb egy vállalkozás, annál nagyobbak a követelései és tartozásai a vállalat méretéhez képest. A csődöt jelentett kisebb és

közepes méretű vállalatok tehát jobban „be vannak ágyazva a körbetartozásba”, mint a nagyobbak: saját méretükhöz képest többel tartoznak és többet követelnek, mint a vállalatóriások.

Vizsgáljuk meg a vállalatok kintlevőségeit. Ezek túlnyomó része (a 100 elemű minta egészében 76 százaléka) a vevők tartozása. A tartozások és a követelések aránya is szoros összefüggésben áll a vállalat nagyságával (lásd a 4. tábla 6. oszlopát), és ez bizonyos értelemben a kisebb vállalatok számára mutat több reményt. Átlagosan minél nagyobb a minta egy vállalata, annál jobban elszakadt egymástól az az összeg, amellyel neki tartoznak, és az az összeg, amellyel ő tartozik más gazdálkodó és költségvetési szerveknek. Míg a kisebb vállalatoknál a tartozik és a követel rovat adatai átlagosan azonos nagyságúak, addig a nagyobb cégek esetében a kintlevőségek szerencsés behajtása még felerészben sem fedezné a tartozásokat.

A vállalatméret erősen befolyásolja a cég tartozásainak szerkezetét. Átlagosan minél nagyobb egy csődöt jelentett vállalat, tartozásainak annál nagyobb hányadát teszi ki az az összeg, amellyel a kereskedelmi bankoknak tartozik. (Lásd az 5. tábla 2. oszlopát.)

5. tábla

*A vállalatméret kapcsolata a cégek tartozásainak szerkezetével
a száz csődeljárás alatt álló vállalatnál, 1992*

Vállalatcsoport	Tartozás		Adó-	Társadalom-	Egyéb	Tartozás
	a kereske-	a szállítók-	tartozás			
	delmi	nak	az összes tartozás százalékában			
	bankoknak	bankoknak		biztosítási		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1—25. vállalat együtt (kicsik)	13	28	9	6	44	100
26—50. vállalat együtt . . .	25	31	14	8	22	100
51—75. vállalat együtt . . .	41	26	10	2	21	100
76—100. vállalat együtt (nagyok)	50	18	11	6	15	100
<i>Összesen</i>	<i>42</i>	<i>22</i>	<i>11</i>	<i>5</i>	<i>20</i>	<i>100</i>

Megjegyzés: lásd a 4. tábla jegyzetét.

Ez esetben a Kendall-féle rangkorrelációs együttható értéke, $r=0,27$, ami azt jelenti, hogy az állítást $p=1$ százalékos hibavalószínűséggel elfogadhatjuk. A jelenség oka az, hogy a bankok — gyakran a valódi hitelképességtől függetlenül — szívesebben hiteleznek nagyobb cégeknek. Ezzel szemben a szállítókkal szembeni eladósodás inkább a kisebb cégekre jellemző. Az adó és a társadalombiztosítási tartozás súlya nem függ a vállalkozás méretétől. A kisebb csődbe ment cégek jobban élnek a könyvelési technikák adta szabadsággal, mint a nagyok: ezt tükrözi az „Egyéb tartozás” rovat tekintélyes súlya.

A vállalatméret csökkenésének hatása

A keresztmetszeti vizsgálatról térjünk át a dinamikus, tehát az idődimenzió mentén történő elemzésre. Milyen kapcsolatban áll a vállalkozás zsugorodása annak tartozásaira és kintlevőségeire? E kérdés megválaszolása céljából rendezzük sorba a vállalatokat aszerint, hogy 1990 és 1992 között hányadrészére csökkent forgalmuk. Zsugorodás szempontjából is erős differenciálódás figyelhető meg. Miközben a minta egészét alkotó vállalatcsoport nettó árbevétele kevesebb mint felére csökkent, addig a piacait leggyorsabb ütemben elvesztő, 25 vállalatból álló csoport forgalma átlagosan 13 százalékra. (Lásd 6. tábla 2. oszlopát.) Ismét hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a csökkenés a valódi piacvesztés és a szervezeti kiválások összegzett eredménye.

6. tábla

A száz csődeljárás alatt álló vállalat méretcsökkenés-kapcsolata a változás más jellemzőivel

Vállalatcsoport*	Az 1992. évi				
	nettó árbevétel	export- árbevétel	kelet-európai export- árbevétel	foglalkoz- tatott létszám	termelékeny- ség
	az 1990-es évi százalékában				
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat együtt (erősen zsugorodók)	13	8	2	29	56
26—50. vállalat együtt	37	57	24	45	81
51—75. vállalat együtt	56	62	19	53	106
76—100. vállalat (a legkevésbé zsugorodók)	87	94	22	58	125
<i>Összesen</i>	<i>43</i>	<i>57</i>	<i>16</i>	<i>48</i>	<i>90</i>

* Itt és a 7. táblában az 1992. évi nettó árbevétel az 1990. évi nettó árbevétel százalékában mutató szerint sorba rendezett és 25-ösével csoportosított vállalatok.

Melyek voltak e piacvesztés mérlegadatokkal is nyomon követhető kísérőjelenségei? A 6. tábla vállalatcsoportjainak exportpiac-veszteség szerinti differenciálódása is igen erős: amelyik vállalatcsoportot erőteljesebben sújtott a piacvesztés, azt még ennél is erősebben sújtotta az exportlehetőségek beszűkülése (Lásd 6. tábla 3. oszlopát. A Kendall-féle $r=0,32$, $p=1$ százalék.) Ezen belül drámai a kelet-európai piacvesztés: míg a minta egészének e régióba irányuló exportja hatodrésszére csökkent, addig a leggyorsabban zsugorodó vállalkozások e régióba irányuló kivitele gyakorlatilag meg is szűnt. (Lásd a 6. tábla 4. oszlopát.) A 2. és az 5. oszlop egybevetéséből kiderül, hogy a létszám csökkenése nagy vonalakban együtt mozog a piacvesztéssel ($r=0,34$, $p=1$ százalék). Az elbocsátások azonban mégsem állnak arányban a piacsűkülés ütemével. Például a piacait leggyorsabban elvesztő vállalatcsoport bevételei az 1990-es érték 13 százalékára csökkentek, de ebből most az 1990-es foglalkoztatotti létszám 29 százalékát kell eltartani. A személyzeti döntéseket ugyanis sok más, az értékesítési lehetőségektől független szervezeti, jogi és erkölcsi tényező is befolyásolja.

Vizsgáljuk meg ebben az összefüggésben az egy főre jutó árbevétel alakulását: a termelékenységét. A csődöt jelentett vállalatok körében átlagosan igaz, hogy minél gyorsabban csökken 1990 és 1992 között egy vállalkozás termelékenysége, annál gyorsabban zsugorodik annak piaca is. (Lásd a 6. tábla 6. oszlopát. $r=0,31$, $p=1$ százalék.) Ez az összefüggés óvatos derűlátásra ad okot, hiszen olyan tendenciára utal, amelyben a csődeljárás mint piaci szelekciós mechanizmus azokat a vállalatokat távolítja el a gazdaságból, amelyeknek termelékenysége erősebben esett vissza.

Vizsgáljuk meg a vállalatméret csökkenésének összefüggéseit a vállalatok tartozásaival, követeléseivel és likviditásával. A méretcsökkenést most is a nettó árbevétel visszaesésével tekintjük arányosnak. Ez azt jelenti, hogy a 7. tábla oldalrovara megegyezik a 6. táblával, annak mintegy oldalirányú folytatását adva.

7. tábla

A vállalatméret csökkenésének összefüggése a körbetartozásokban elfoglalt pozíciókkal a száz csődeljárás alatt álló vállalatnál, 1992

Vállalatcsoport	Tartozás		Követelések a mérleg-főösszeg	Az eredmény a nettó árbevétel	Általános likviditás*
	a nettó árbevétel	a vagyon			
	százalékában				
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat együtt (erősen zsugorodók)	233	257	44	— 88	105
26—50. vállalat együtt	102	159	29	— 51	95
51—75. vállalat együtt	72	166	24	— 27	74
76—100. vállalat (a legkevésbé zsugorodók)	76	154	20	— 21	81
<i>Összesen</i>	<i>96</i>	<i>163</i>	<i>28</i>	<i>— 36</i>	<i>87</i>

* Forgóeszközök a rövid lejáratú kötelezettségek százalékában.
Megjegyzés: lásd a 6. tábla jegyzetét.

Az eladósodás és a csődök java részét a piaci ellehetetlenülés okozta. Ez kitűnik abból, hogy a vállalkozások eladósodottsága együtt mozog piacaik szűkülésének ütemével. (A 7. tábla 2. oszlopához tartozó $r=0,31$, $p=1$ százalék. A 3. oszlop az aggregációs összefüggés-vizsgálat szerint létező kapcsolatot mutat, r azonban nem szignifikáns.) Átlagosan minél nagyobbak egy vállalkozás fajlagos kintlevőségei, annál gyorsabban zsugorodik a cég. (Lásd a 4. oszlopot.) Nagy átlagban az is fennáll, hogy minél gyorsabban szűkült egy csődeljárás alatt álló cég piaca, annál vesztesége-sebb a vállalkozás. (Lásd a 7. tábla 5. oszlopát. $r=0,34$, $p=1$ százalék.)

Ezen igen erősen együtt mozgó mutatók után halványabb összefüggést mutat az általános likviditás vizsgálata. Gyorsabb piacvesztéshez általában nagyobb, lassúbb piacvesztéshez pedig kisebb 1992-es likviditás tartozik. Valószínűsíthető, hogy sok cég zsugorodásának — a termelés visszafogásának — egyik célja a likviditás javítása. A minta meghatározó számú és súlyú vállalatának ezt az árat kellett fizetnie mindennapi működőképessége fenntartásáért. (Lásd a 7. tábla 6. oszlopát. r nem szignifikáns.)

A dolgozat további fejezeteiben nem a vállalatméret, hanem a gazdálkodásra jellemző más mutatók (jövedelmezőség, exportorientáció stb.) alapján fogjuk csoportosítani a minta vállalatait. A vállalatméretre azért fogunk mégis figyelni, hogy az egyes vállalatcsoportokba nem kerültek-e túlnyomórészt nagy (vagy egyoldalúan kicsi) vállalatok. Ez ugyanis torzítaná a következő állítások érvényességét.

A jövedelmezőség összefüggései

Pusztán a cég veszteségessége nem vezet csődállapothoz. Veszteséges vállalkozások évekig piacon maradhatnak, ha likviditásukat kellő szinten tudják tartani. Csődeljárás alatt álló cégek esetében azonban a jövedelmezőség szorosan együtt mozog azokkal a mutatókkal, amelyek a vállalatoknak a körbetartozásokban elfoglalt helyét jellemzik. Az állítás megerősítése céljából rendezzük sorba a minta cégeit árbevétel-arányos eredményük szerint.

A minta vállalatai jövedelmezőség szempontjából erősen differenciáltak. (Lásd a 8. tábla 2. oszlopát.) A tábla adatainak hitelességét nem rontja a vállalatméretek torzító hatása, hiszen a négy vállalatcsoport egyike sem tartalmaz egyoldalúan kicsi (vagy nagy-) vállalatokat. Míg a legveszteségesebbek költségei 1992-ben a teljes árbevétel kétszeresét tették ki, addig a legkevésbé veszteségesek együttesen mintegy nullszaldósak.

8. tábla

*Az eredményesség kapcsolata a körbetartozásokban elfoglalt pozíciókkal
a száz csődeljárás alatt álló vállalatnál, 1992*

Vállalatcsoport	Árbevétel- arányos eredmény (százalék)	Tartozás		Követelések a mérleg- főösszeg	Általános likviditás*
		a vagyon	a nettó árbevétel		
		százalékában			
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat (a legvesztesége- sebbek)	– 107	572	208	45	81
26—50. vállalat együtt	– 41	161	97	26	86
51—75. vállalat együtt	– 24	112	69	20	89
76—100. vállalat (legkevésbé veszteségesek)	– 7	92	63	22	97
<i>Összesen</i>	<i>– 36</i>	<i>166</i>	<i>98</i>	<i>28</i>	<i>87</i>

* Lásd a 7. táblánál.

A vállalkozásoknak a körbetartozásban játszott szerepe meglehetősen erősen differenciálódik a jövedelmezőségi csoportok szerint. Minél veszteségesebb egy vállalat, annál jobban el van adósodva. (Lásd a 3. oszlopot: $r=0,23$, $p=1$ százalék és a 4. oszlopot: $r=0,49$, $p=1$ százalék.) Általánosságban minél veszteségesebb egy csődeljárás alatt álló vállalat, fajlagosan annál többel tartoznak neki (lásd az 5. oszlopot: r nem szignifikáns), és annál kisebb a likviditása (lásd a 6. oszlopot: $r=0,26$, $p=1$ százalék).

Az exportorientáltság pénzügyi hatása

A körbetartozások kialakulásában nagy szerepet játszott, hogy a vállalatok exportpiacai a vizsgált időszakban drámaian átalakultak. E hatás számszerűsítése céljából az exportorientáció alapján is csoportokba rendeztük a minta csődeljárás alatt álló vállalatait.

9. tábla

Az exportorientáltság kapcsolata a körbetartozásokban elfoglalt pozíciókkal a száz csődeljárás alatt álló vállalatnál, 1992

Vállalatcsoport*	Export árbevétel a nettó árbevétel százalékában	A csoportok részesedése a minta teljes nettó árbevételéből (százalék)	Tartozás a vagyon	Közzvetelések a mérleg-főösszeg	Általános likviditás**
			százalékában		
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat (a legkevésbé exportorientáltak)	4	21	93	20	85
26—50. vállalat együtt	19	32	212	31	96
51—75. vállalat együtt	34	24	186	30	90
76—100. vállalat (a leginkább exportorientáltak)	60	23	219	30	76
<i>Összesen</i>	<i>29</i>	<i>100</i>	<i>166</i>	<i>28</i>	<i>87</i>

* Az „export árbevétel a nettó árbevétel százalékában” mutató szerint sorba rendezett és 25-ösével csoportosított vállalatok.

** Lásd a 7. táblánál.

A 9. tábla 2. oszlopa szerint a száz csődeljárás alatt álló vállalat export-orientáltság szerint jelentősen differenciálódik: a mintában az alig exportáló vállalatoktól a főleg külföldre dolgozó vállalatokig valamennyi típus képviselve van. A 3. oszlop szerint a vállalatcsoportok között nincsen olyan, amelyben túlnyomórészt kicsi vagy túlnyomórészt nagy vállalatok dominálnának, így a további következtetésekben a vállalatméret nem szerepel torzító tényezőként.

A magasabb exportarányú cégek eladósodottabbak, mint azok, amelyek főleg belföldön értékesítenek. A teljesen belföldi piacra szakosodott cégek vagyona fedezi adósságaikat, míg az exportorientált cégek esetén ehhez csak kétszeres vagyonuk lenne elegendő. (Lásd a 9. tábla 4. oszlopát.) Az exportorientált cégek nagyobb pénzbehajtási kockázattal dolgoznak, mint a főleg belföldre dolgozó vállalkozások. Ezért az exportáló cégek kintlevősége fajlagosan másfélszer nagyobb, mint a nem exportáló céké. (Lásd a 9. tábla 5. oszlopát.) Az exportorientáció szerint képzett négy vállalatcsoport likviditási mutatói között gyenge fordított kapcsolat mutatható ki. (Lásd a 9. tábla 6. oszlopát. A Kendall-féle $r = -0,11$, nem szignifikáns.) Tény, hogy a leginkább exportorientált vállalati csoport valamivel kevésbé likvid, mint a többi.

Az előzők arra utalnak, hogy a csődeljárás alatt álló vállalatoknál az exportnak is szerepe van abban, hogy e cégek ilyen pénzügyi helyzetbe kerültek. A minta bajba jutott exportorientált vállalatai olyan hátránnyal indulnak a gazdasági versenyben, amelyet csak erőteljes központi exporttámogató intézkedésekkel lehetne kiegyenlíteni.

A likviditás vizsgálata

A vállalatok likviditásáról már eddig is szoltunk. A 4—9. táblák alapján a kisebb, a gyorsabban zsugorodó és a kevésbé veszteséges vállalatok likvidebbeknek bizonyultak az ezzel ellentétes tulajdonságú vállalatoknál. Ezúttal azonban a likviditási mutató nagyságát tesszük meg csoportképző ismérvnek. Így azt elemezhetjük, hogy milyen gazdálkodási sajátosságokkal jellemezhetők a legkisebb, az átlagos és a legnagyobb likviditású vállalatok. Csődeljárás alatt álló vállalatokról lévén szó, természetes, hogy együttes likviditásuk igen alacsony: jóval alatta marad a kritikus 100 százaléknyi értéknek. De még ebben a vállalati körben is jelentős differenciálódás figyelhető meg a likviditás szempontjából. (Lásd a 10. tábla 2. oszlopát.) A likviditási mutató különbözőségeit elsősorban a mutató számlálójában elhelyezkedő forgóeszközök, ezen belül főleg a vevőállomány eltérései okozzák. Valószínű, hogy a vevők olyan gyakran tagadják meg az áruk és szolgáltatások ellenértékének kifizetését, hogy sok mintabeli vállalat csak papíron számít likvidnek.

10. tábla

A likviditás kapcsolata a gazdálkodás egyéb mutatóival a száz csődeljárás alatt álló vállalatnál, 1992

Vállalatscsoport*	Általános likviditási mutató (százalék)	Tartozás a vagyon	Az export-árbevétel a nettó árbevétel	százalékában	
				Az 1992-es nettó árbevétel az 1990-es	Az 1992-es export árbevétel az 1990-es
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat együtt (legkevésbé likvidek)	47	354	26	36	43
26—50. vállalat együtt	75	191	32	56	93
51—75. vállalat együtt	108	110	33	53	72
76—100. vállalat együtt (likvidebbek)	204	103	13	23	12
<i>Összesen</i>	<i>87</i>	<i>166</i>	<i>29</i>	<i>43</i>	<i>56</i>

* Az 1992-es általános likviditási mutató szerint növekedő sorba rendezett és 25-ösével csoportosított vállalatok.

A 10. tábla elemzését, az eddigiektől eltérően, soronként haladva kezdjük el. Először hasonlítsuk össze a két végletet. A leglikvidebb vállalkozások súlyos méretcsökkenés árán érték el a csődeljárás alatt álló cégek között kedvezőnek számító pénzügyi mutatóikat. Forgalmuk két év alatt negyedére, exportjuk nyolcadára csökkent. A legkevésbé likvid vállalkozások termelése és exportja ez idő alatt valamivel

kevésbé, de ugyancsak alaposan csökkent. A két szélső csoport között az igazi különbséget nem értékesítési helyzetük adja, hanem az, hogy a legkevésbé likvid csoport fajlagosan három és félszer akkora adósságterhet cipel, mint a leglikvidebbnek számító aggregátum.

A likviditás dimenziója mentén tehát aszerint választhatók el egymástól a vállalatok, hogy főleg a piacvesztés vagy főleg az eladósodás sújtotta-e őket. A két csoport között állnak a közepesen likvid és ugyanakkor átlagos mértékben eladósodott vállalatok. Ezek a szélsőségeken elhelyezkedő csoportokhoz képest sokkal kevésbé veszítették el piacaikat, különösen exportjukat sikerült szinten tartani. Feltehető, hogy ezeket a cégeket sem a csődeljárás, sem az azt gyakran követő felszámolási eljárás nem fogja megszüntetni. A likviditás és az eladósodottság szoros fordított kapcsolatát mutatja a 10. tábla 3. oszlopa is. Minél likvidebb vállalatcsoportot tekintünk, átlagosan annál kisebb a benne levő cégek fajlagos eladósodottsága. (A Kendall-féle $r = -0,27$, $p = 1$ százalék.) Ez nyilvánvaló kapcsolatnak tűnik, hiszen arra utal, hogy amelyik cég az egyik szempontból rosszabbul áll, az a másik szempontból is alulmarad. Az eredmény mégsem magától értetődő. Ugyanis amikor a vállalatméret szerint képeztünk csoportokat, akkor a likviditás és az eladósodottság nem álltak ellentétes kapcsolatban. Ott azt az eredményt kaptuk, hogy a kisebb cégek fajlagosan eladósodottabbak és likvidebbek, mint a nagyobb vállalkozások.

A likviditás és az exportorientáció között nem túl szoros, de negatív összefüggés mutatkozik. Általánosságban fennáll, hogy a leglikvidebb vállalatok sokkal inkább a belföldi piacra szakosodtak, mint a többi csoport tagvállalatai. (Lásd a 10. tábla 4. oszlopát. A Kendall-féle $r = 0,13$, $p = 7$ százalék.) Mindez megegyezik azzal, amit a 9. tábla 6. oszlopában találtunk. A csődeljárás alatt álló vállalkozások körében — minden egyéb körülmény azonosságá mellett — az export növelése általában likviditásrontó tényező.

Az eladósodottság vizsgálata

A csőd közvetlen kiváltója az eladósodottság. Vizsgáljuk meg, hogy a mintán belül milyen vállalati körrel azonosíthatjuk az erősebben, illetve a csak kisebb mértékben eladósodott cégeket. A számítást a megszokott módszerrel végeztük el. Először képeztük a fajlagos eladósodottság mutatóját, a vagyonszázalékában kifejezett vállalati tartozást, majd a minta vállalatait sorba rendeztük az így nyert ismérv szerint.

A 11. tábla 2. oszlopa alapján elmondható, hogy a minta vállalatainak eladósodottsága egymástól nagyon eltér. A legrosszabb helyzetbe került vállalatcsoport több mint ötször akkora adósságot halmozott fel, mint amekkora a vagyona. E megállapítás súlyát nem csökkenti a vállalatméret okozta torzítás, hiszen a 3. oszlopból kiolvasható, hogy a vállalatcsoportok egyike sem tartalmaz túlnyomóan kicsi vállalatokat.

A 11. tábla 5. oszlopa szerint a nagyobb fajlagos eladósodottsághoz nagyobb fajlagos követelésállomány tartozik. Ez logikus, hiszen ismert, hogy számos vállalkozást éppen behajthatatlan követelései juttatnak csődhelyzetbe. (A mintabeli vállalatok követelései együttesen tartozásaik 44 százalékát teszik ki. Az eladósodottság és a likviditás szoros fordított kapcsolata az adatbázis belső koherenciáját mutatja.) E szabályt már a likviditás vizsgálatánál e számítás „ellenpróbájával” is igazoltuk.

11. tábla

*Az eladósodottság kapcsolata a gazdálkodás egyéb mutatóival
a száz csődeltjárás alatt álló vállalatnál, 1992*

Vállalatcsoport*	Az eladósodottság (tartozás a vagyonszázalékában)	A nettó árbevétel megoszlása (százalék)	Az 1992-es nettó árbevétel az 1990-es	A követelés a mérleg- főösszeg	Általános likviditás**
			százalékában		
1.	2.	3.	4.	5.	6.
1—25. vállalat együtt (a legkevesbé eladósodottak)	92	16	37	22	98
26—50. vállalat együtt	94	34	50	24	90
51—75. vállalat együtt	171	26	56	27	92
76—100. vállalat együtt (a leginkább eladósodottak)	574	24	32	37	78
<i>Összesen</i>	<i>166</i>	<i>100</i>	<i>43</i>	<i>28</i>	<i>87</i>

* Az 1992-es eladósodottság szerint növekedő sorba rendezett és 25-ösével csoportosított vállalatok.

** Lásd a 7. táblánál.

A leginkább és a legkevesbé eladósodott vállalatokról mondható el, hogy az átlagnál gyorsabban csökkentek értékesítéseik, míg a közepesen eladósodott vállalatok jobban szinten tartották eladásait, árbevételüket. Ez az „U” alakú összefüggés egybecseng a likviditásnál megfigyeltekkel. A jelenség egyik lehetséges magyarázata az, hogy a közepesen likvid és átlagosan eladósodott vállalatok olyan, válságos körülményeik között optimálisnak számító szervezeti és pénzügyi kompromisszumokat találtak, amelyek segítenek fenntartani a vállalat korábbi értékeit. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a piacképes termékeket előállító vállalatok nemcsak a csődeltjárást, hanem a felszámolási eljárást is túlélnek. Ezek a cégek, megőrizve jobb szakembereiket, fontosabb ingatlanjaikat és berendezéseiket, a válság elmúltával — néha új név alatt, új tulajdonosokkal vagy megváltozott szervezeti keretben — tovább folytatják termelésüket.

IRODALOM

- [1] *Dezsériné dr. Major Mária és szerzőtársai*: Felmérés az 1991. évi IL. Törvény alapján folytatott csőd- és felszámolási eljárások tapasztalatairól. Ipargazdasági Intézet—Piacgazdaság Alapítvány. (Kézirat)
- [2] *Futó Péter*: Iparvállalati viselkedéstípusok 1988-ban. *Statistikai Szemle*. 1990. évi 7. sz. 578—596. old.
- [3] *Futó Péter*: A vállalati hitelképesség megállapításának mennyiségi módszerei a tőkés bankoknál. *Pénzügyi Szemle*. 1990. évi 8. sz. 593—609. old.
- [4] *Kamasz Melinda*: Számlák, sorakozó! *Privát Profit*. 1993. július. 12—13. old.
- [5] KSH Hírek. 1993. január. 11—12. old.
- [6] *Mérő Katalin—Werner Gábor*: Vállalatfinanszírozás Magyarországon. Megjelent: „A magyar vállalatok finanszírozási szerkezetének főbb jellegzetességei”. Gazdaságkutató Intézet. Budapest. 1990. 38—117. old.
- [7] *Ráday Lóránt*: Adósok és hitelezők. *Közgazdasági Szemle*. 1993. évi 7—8. sz. 646—662. old.
- [8] *Várhegyi Éva*: A monetáris politika a gazdasági folyamatok tükrében. *Közgazdasági Szemle*. 1993. évi 5. sz. 396—414. old.
- [9] Az 1993-as bankkonszolidációhoz kapcsolódó adóskonszolidáció és információs rendszere. Állami Vagyonügy-nökség. 1993. (Kézirat.)

TÁRGYSZÓ: Gazdasági szervezet.

РЕЗЮМЕ

Автор подвергает обработке балансовые данные ста отечественных средних и крупных предприятий, потерпевших банкротство и проходивших конкурсный процесс в 1992 году. Приводимые расчетные результаты обращают внимание на некоторые важные тенденции дифференциации в кругу таких фирм.

В случае сравнения объявивших банкротство меньших и больших предприятий можно, как правило, установить, что меньшие относительно более задолжены по сравнению с большими, располагают большими неоплаченными активами, более убыточны, но и более ликвидны.

В большинстве случаев к банкротству привело свертывание рынков. Если сравнить потерявшие преобладающую часть своих рыночных позиций предприятия с фирмами, потерпевшими умеренное сокращение оборота, тогда, как правило, можно установить, что большая потеря рынков привела к большой задолженности и убыткам. Банкротствам в ряде случаев способствовало также и то, что темпы сокращения штатов отставали от темпов снижения выручки.

Экспорт и круговая задолженность находятся в тесной связи друг с другом. В случае потерпевших банкротство предприятий с большей экспортной ориентацией часто наблюдается большая задолженность и неоплаченные активы, чем у фирм, специализировавшихся главным образом на внутренний рынок.

Потерпевшие банкротство, но все же имеющие большую ликвидность фирмы достигли этого положения только ценой крупного сокращения производства. Наиболее задолженными были фирмы с низкой ликвидностью. Фигурирующие в выборке предприятия со средней ликвидностью и средней степенью задолженности потеряли в 1990—1992 гг, меньше всего рыночной позиции. Это показывает, что и для попавших в кризисное состояние фирм существует компромиссная финансовая стратегия, которая в случае наличия конкурентоспособных изделий делает вероятным успешное завершение конкурсного процесса.

SUMMARY

The study analyses financial statements of one hundred medium-size and large Hungarian ventures, which were under bankruptcy proceedings in 1992. The results of computation published here direct attention to some important trends of differentiation, presenting themselves in the scope of these firms.

If comparing small ventures which declared bankruptcy with larger ones, it can be pointed out as a general tendency, that small firms are relatively more indebted than larger ones, have more outstandings claim and deficit however, they are more liquid.

In the majority of cases impossibility of performance on the market led to bankruptcy. If comparing ventures which experienced more serious loss of their markets with firms where the decrease in turnover was smaller, it can be pointed out, as a general tendency, that larger loss of markets led to larger indebtedness and losses. In many cases the rate of dismissal lagged behind that of the decrease in sales receipts, which also contributed to bankruptcies.

Exports and queueing are closely related to each other. In bankrupt enterprises with higher proportion of exports significant amount of debts and claims can be found more frequently, as compared to firms, which are specialized mainly in the domestic market.

Firms which became bankrupt, nevertheless of high specific liquidity, got into such state but through serious cut of their production. Most indebted were the firms of low liquidity. Enterprises of medium liquidity and indebtedness suffered the least loss of markets between 1990 and 1992. This indicates that there is a financial strategy of temporary settlement even for firms in crisis that makes probable, in the case of marketable products, the successful completion of bankruptcy proceedings.

A NEMMINTAVÉTELI HIBA AZ IPARI KISSZERVEZETEK MEGFIGYELÉSÉNÉL

DR. MARTON ÁDÁM

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 1991-ben kezdte meg negyedéves rendszerességgel az 50 vagy kevesebb főt foglalkoztató, a régi Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere (TEÁOR) szerint az iparba és a kivitelező építőiparba sorolt jogi személyiségű kisszervezetek reprezentatív megfigyelését. 1992-ben — immár az új TEÁOR szerinti feldolgozó- és építőiparban — a megfigyelés kiterjedt az egyszeres könyvvezetésű, jogi személyiséggel nem rendelkező kisszervezetekre is, és a feldolgozóiparban havi gyakoriságúvá vált. (Az 50 főt meghaladó létszámú szervezetek megfigyelése teljes körű és folyamatos.)

Az 1988-ban hozott társasági törvény lehetővé tette különböző vállalkozások alapítását. 1989 végén az iparban 1910, a kivitelező építőiparban 1219 jogi személyiségű, 50 fős vagy kisebb létszámú kisszervezet működött, számuk az iparban 1991 elejére 4843-ra, az év végére 9072-re, 1992 végére 11 481-re, a kivitelező építőiparban pedig 1991 elejére 2387-re, az év végére 4182-re és 1992 végére 5991-re emelkedett. E szervezetek gazdasági súlya egyre növekszik: 1990-ben mintegy 4, 1991-ben 6, 1992-ben — a jogi személyiséggel nem rendelkező kisszervezetekkel együtt — már 16 százalékát tették ki az ipar éves bruttó termelésének. A kivitelező építőipar saját építési-szerelési tevékenységén belül a (jogi személyiségű és azzal nem rendelkező) kisszervezetek jóval nagyobb részt, 1992-ben mintegy 46 százalékot képviseltek. Tehát a kisszervezetek tevékenysége a gazdasági átalakulás jelen szakaszában jelentősen módosíthatja a nagyvállalkozások körében tapasztalható tendenciákat.

A kisszervezetek megfigyelése véletlen kiválasztáson alapuló rétegzett mintán történt. A mintavételi keret a jogi és nem jogi személyiségű kisszervezeteket nyilvántartó KSH-regiszter volt.¹

A felvétel célja a kisszervezetek saját ipari, illetve építőipari tevékenységből származó árbevételének, a foglalkoztatottak számának, a kifizetett munkabér nagyságának és megoszlásának becslése azzal a céllal, hogy az éven belül bekövetkező változások mértéke a teljes ágazatra (építőipar, ipar) elfogadható pontosságú legyen. Az 1991. évi minta 465 iparba és 696 építőiparba sorolt jogi személyiséggel rendelkező, az 1992. évi

¹ Bővebben lásd *Telegdi László: Az ipari és építőipari kisszervezetek reprezentatív megfigyelése. Statisztikai Szemle.* 1993. évi 3. sz. 226—244. old.

minta már jogi személyiséggel nem rendelkező kisvállalkozásokat is tartalmazott, és így 1387 feldolgozóipari és 1836 építőipari kisszervezetből állt, ami a teljes célsokaság 6,4, illetve 16,7 százalékát tette ki.²

1993-ban az évközi reprezentatív megfigyelési rendszer valamelyest módosult. A kisebb szervezetek bizonyos köre kimaradt az éven belüli megfigyelésből, míg azok köréből, amelyeket megfigyeltünk, valamelyest nagyobb mintát választottunk ki. A minta nagysága, a becslési módszerek, a költségek csökkentése, a becslések pontosságának és a ráfordításoknak a viszonya, optimalizálása (cost effectiveness) folyamatos vizsgálata is vita tárgya, 1994-től további korrekciók várhatók. Az iparra és az építőiparra vonatkozó teljeskörűsítés természetesen külső információk segítségével készített becslések alapján történik.

Az adatokat postai úton gyűjtik. A KSH területi szervei személyes kapcsolatokon keresztül törekszenek a válaszadási arány növelésére. Ennek ellenére, mint az köztudott, magas az adatszolgáltatást nem teljesítők, a kérdőívet be nem küldők (a megíusulások) aránya. (1992. szeptemberben a feldolgozóiparban és a III. negyedévben az építőiparban a 3. létszám-kategóriánál 21, illetve 28 százalék, a 4. létszám-kategóriánál 23, illetve 24 százalék, a jogi személyiséggel nem rendelkezőknél 35, illetve 32 százalék volt.³) Mint látni fogjuk, a magas megíusulási arány több okra vezethető vissza, amelyeknek egy része csökkenthető, míg bizonyos tényezőkkel a társadalom és gazdaság átmeneti jellegéből adódóan még egy ideig számolni kell. A megíusulások okainak feltárására, valamint a beküldött adatok megbízhatóságának vizsgálatára 1991-ben és 1992-ben a megfigyelt kisszervezetek körében utóvizsgálatot végeztünk.

A jelen tanulmány célja nem a megfigyelési, adatgyűjtési rendszer vizsgálata, hanem az utóvizsgálat tapasztalatainak ismertetése, mivel ennek számos, a folyamatos munka szempontjából fontos tanulsága van. Ezek az ismeretek mind a terepmunkában, mind az adatok értékelésénél, következtetések levonásánál hasznosíthatók függetlenül attól, hogy a célsokaság valamelyest tágul vagy szűkül.

A mintából nyert becslések megbízhatóságát befolyásoló tényezők

A reprezentatív felvétel alapján meghatározott becslések megbízhatóságát befolyásoló tényezőket alapvetően két csoportba lehet sorolni:

- mintavételi hibák,
- az adatgyűjtést befolyásoló egyéb tényezőkből eredő (nemmintavételi) hibák.

A nemmintavételi hiba — mint látni fogjuk — esetünkben nagyon számottevő. Az utóvizsgálatok ez utóbbi kérdésre irányítják a figyelmet.

A *mintavételi hiba* abból adódik, hogy a részből (a mintából) következtetünk az egész alapsokaság paramétereire. Nagysága függ a célsokaság elemei között tapasztalt

² A nagyobb építőipari mintát az ipari szervezetekénél nagyobb szórás indokolta.

³ Létszám-kategóriák: 1-es 300 főnél többet foglalkoztatók, 2-es 51—300 fő között, 3-as 21—50 fő között, 4-es 20 főnél kevesebbet foglalkoztató gazdasági egységek. Az utóbbi létszám-kategóriák a kisvállalkozásoknál módosultak, részletesebbé váltak. A megfigyelésre kijelölt sokaságban a legkisebb létszámúak (10, illetve 20 fő alattiak) 1993-ban nem szerepeltek. 1994-től 10 fő az alsó határ.

talható szórástól és a minta nagyságától. A mintavételi hiba matematikailag jól kezelhető, és véletlen kiválasztás esetén a mintából becsülhető.

Az 50 vagy kevesebb főt foglalkoztató feldolgozóipari kisszervezetek saját ipari tevékenységből származó 1992. III. negyedévi teljeskörűsített árbevétele körülbelül 60 milliárd forintot tett ki, ami az előző évinek mintegy háromszorosa. A becslés mintavételi hibája körülbelül 8,4 százalék volt. Az építőiparba tartozó kisszervezetek I—III. negyedévi teljesítménye körülbelül 50 milliárd forint volt, az előző évinek több mint kétszerese. A mintavételi hiba ebben az esetben mintegy 7,5 százalékra tehető. A létszámadatok mintavételi hibája ennél kisebb. Ezek a becslések önmagukban ugyan meglehetősen bizonytalanok, de csak a teljeskörűen megfigyelt, 50 főt meghaladó létszámú szervezetek adatának kiegészítésére, teljessé tételére szolgálnak. Ez utóbbiak esetében mintavételi hibával nem számolva, a feldolgozó- és építőipari 1992. III. negyedévi összesített bruttó árbevétel becslésének mintavételi hibája csupán 1,2, illetve 3,3 százalék volt.

A mintavételi hibát tetszőlegesen lehet csökkenteni a mintanagyság (és ezzel együtt a költségek) növelésével. A megghiúsulásokból és egyéb forrásokból származó nem-mintavételi hiba csökkentése azonban nem ilyen egyszerű, pontosabb munkával javítható, de teljesen szinte sehol sem küszöbölhető ki.

A *nemmintavételi* hiba több forrásból származik:

- a mintavételi keret (regiszter) pontatlanságaiból,
- a nemválaszolásból,
- az adatszolgáltatás (válaszolás) pontatlanságából, amennyiben szándékosan vagy a nyilvántartások, emlékezet stb. hiányosságai, illetve értelmezési problémák miatt nem pontos a szolgáltatott adat,
- a feldolgozás során előforduló esetleges tévedésekből,

Az itt felsorolt problémákkal teljes körű felvételek esetén is számolni kell. Hatásuk közvetlenül (a mintavételi hibához hasonló egzakt módszerekkel) azonban nem becsülhető. Nagyságuk természetesen függ előfordulásuk gyakoriságától és a választott megoldás módjától (például a különböző okok miatt hiányzó adatokat pótoljuk-e vagy sem, és ha igen, akkor hogyan).

Itt említjük meg, hogy bizonyos hibák véletlenszerűek, és ezért lehet számítani arra, hogy azok viszonylag nagyszámú megfigyelés esetében nagyjából közömbösítik egymást. A véletlen hiba nagyságát, bármilyen forrásból származzon is az, a minta növelésével tehát lehet csökkenteni. Vannak azonban olyan hibák is, amelyek szisztematikus torzítások (például a teljesítmény csökkentése céljából a ténylegesnél kisebb adatot közöl az adatszolgáltató). Ezek a hibák csak külső információk, bizonyos tapasztalati adatok, tehát kiegészítő információk segítségével csökkenthetők.

A nemmintavételi hiba alakulását, nagyságát utóvizsgálattal lehet elemezni. Az utóvizsgálat lényege, hogy az eredeti felvételt követően az érintett kérdésekre, lehetőleg helyszíni kikérdezéssel, ismételten választ kérünk.⁴

A nemmintavételi hiba körébe tartozó különböző problémák feltárása, elemzése elsősorban azért fontos, mert csak ismeretük birtokában lehet azokat csökkenteni,

⁴ Az utóvizsgálat módszertanáról lásd bővebben: dr. Marton Ádám: A reprezentatív felvételek megbízhatósága (Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1991. 119 old.) és A nemmintavételi hiba a statisztikai felvételekben (*Statisztikai Szemle*, 1989. évi 10. sz. 901—914. old.).

esetleg megszüntetni. A nemzetközi szakirodalom nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a nemmintavételi hiba elemzése elsősorban nem a mérték becslésére, hanem csökkenésére irányul.

Az 1991 és 1992 folyamán végrehajtott utóvizsgálatok jellemzői⁵

Az iparba és a kivitelező építőiparba sorolt, 50 vagy kevesebb főt foglalkoztató kisvállalkozások 1991. és 1992. III. negyedévi reprezentatív adatgyűjtése után néhány héttel került sor az utóvizsgálatra, ami 1991-ben a minta mintegy 30 százalékát érintette. Az eredeti mintából a fővárosban, valamint Bács-Kiskun, Borsod-Abaúj-Zemplén, Fejér és Pest megyékben jelöltünk ki kisvállalkozásokat. Az utóvizsgálat során az igazgatóságok munkatársai személyesen keresték fel a kijelölt adatszolgáltatókat, s kikerdezés alapján töltötték ki az utóvizsgálat kérdőívét.

A kijelölt kisvállalkozások közül az igazgatóságok munkatársai 428-cal (85,6%) tudtak kapcsolatot teremteni, míg 72 kisvállalkozás (14,4%) a regiszterben szereplő adatok alapján nem volt fellelhető. A jelenlegi körülmények között a kisszervezeteknél mindig számolni kell azzal, hogy a mintavételi keretül szolgáló regiszterek nem tudják követni a tényleges állapotot, így az általuk biztosított címjegyzékek nem naprakészek.

A regiszter adatai alapján megtalált 428 kisvállalkozás közül 379 (a megtaláltak 88,6 százaléka, az összes kijelölt kisszervezet 75,8 százaléka) válaszolt a feltett kérdésekre. 49 kisvállalkozásnak (a megtaláltak 11,4 százalékának) a III. negyedév folyamán saját ipari, illetve építőipari tevékenysége folytán sem árbevételei, sem foglalkoztatottjai nem voltak.

Az 1991. évi utóvizsgálat során ténylegesen adatot szolgáltató 379 kisszervezet közül 166 (43,8%) a III. negyedévi reprezentatív felvétel kérdőívét nem küldte vissza, adatszolgáltatási kötelezettségét nem teljesítette. Az utóvizsgálatra kijelölt és megtalált 428 kisszervezet közül III. negyedévi adatszolgáltatási kötelezettségének végül is csak 213 kisszervezet (50%) tett eleget.

Az utóvizsgálatot 1992. III. negyedévében kissé módosított keretek között megismételtük, s így információink, tapasztalataink bővültek. Az 1992. évi utóvizsgálat a jogi személyiségű, 50 főnél kevesebbet foglalkoztató (3. és 4. létszám-kategóriájú) szervezeteken túl kiterjedt a reprezentatív megfigyelésbe újonnan bevont, jogi személyiséggel nem rendelkező, valamint teljeskörűen megfigyelt 2. létszám-kategóriához tartozó adatszolgáltatókra is. Az utóvizsgálat a feldolgozóiparban szeptemberre és a III. negyedévre, az építőiparban csak a III. negyedévre vonatkozott.

Az utóvizsgálatra Baranya megyében 114, Hajdú-Bihar megyében 132, Heves megyében 75, Vas megyében 70, a fővárosban 217, összesen 608 szervezetet jelöltünk ki. A megyék kijelölésénél figyelembe vettük azok földrajzi elhelyezkedését, és a főváros kivételével, ahol az adatszolgáltatók mintegy fele található, elkerültük az 1991. évi utóvizsgálatban részt vevő megyéket (az 1991-es címeket természetesen a fővárosban is elkerültük).

⁵ Az utóvizsgálatok tervezése, végrehajtásának ellenőrzése és értékelése az Adatgyűjtési és Módszertani Koordinációs főosztály Reprezentatív Adatfelvételek osztályán, az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) támogatásával (385. sz. téma) készült.

Az utóvizsgálat során a feldolgozó- és építőiparban a kijelölt címek 88, illetve 76 százalékkal sikerült az igazgatóságok utóvizsgálatot végző munkatársainak kapcsolatot létesítenie. Az utóvizsgálati kérdőívet a címek 70, illetve 61 százalékánál töltötték ki. A különbség döntően a már megszűnt, de a regiszterből még nem törölt, a felszámolás alatt álló, a működésüket szüneteltető és a még nem működő szervezetek számából adódik. A nem található, illetve idő hiányában fel nem keresett címek aránya az iparnál 12, az építőiparnál 22 százalék volt. A kötelező adatszolgáltatást megtagadók száma elhanyagolható. (1992-ben az utóvizsgálat végrehajtásának feltételei kedvezőtlenebbek voltak, mint 1991-ben.)

Az 1992. évi utóvizsgálat eredményessége a megyék és a főváros között nagyobb ingadozást mutatott, mint 1991-ben. Ebben részben véletlen tényezők, részben egyes igazgatóságok adottságai játszottak szerepet.

Az utóvizsgálat sikere létszám-kategóriánként is jelentősen eltért. A 2. létszám-kategóriánál az iparban kijelöltek 85, az építőiparhoz tartozók 86 százalékánál volt eredményes az adatszolgáltatók felkeresése, a címek 75, illetve 71 százalékánál ki is töltötték az utóvizsgálati kérdőívet.

A 3. és a 4. létszám-kategóriák között nem mutatkozott határozott eltérés. Az ipari szervezetek közül 92 százaléknál eredményes volt a felkeresés, és 79 százalékuknál töltötték ki utóvizsgálati kérdőívet. Az ezekhez a létszám-kategóriákhoz tartozó építőipari szervezeteknél 74 százalék a felkeresett címek és 62 százalék a kitöltött kérdőívek aránya.

A jogi személyiséggel nem rendelkező ipari adatszolgáltatók közül a fellelhető címek aránya 88 százalék, az utóvizsgálati kérdőívet kitöltők aránya 55 százalék volt. Az építőiparhoz tartozóknál ezek az arányok 67, illetve 49 százalék. A kérdőívet kitöltők és a fellelt adatszolgáltatók közötti eltérés fő forrása az iparban a nagy fluktuáció (felszámolás, szüneteltetés, megszűnés), az építőiparban a nehéz elérhetőség (a munka jellege miatt az egyébként helyes címen senki sem található).

Az utóvizsgálat során csak az eredeti kérdőív legfontosabb kérdéseit tudakoltuk meg ismételten. Ezek a saját ipari, illetve építőipari tevékenységből származó bruttó árbevétel (1992-ben megkérdeztük a kisszervezet teljes bruttó árbevételét is), a foglalkoztatott létszám és a kifizetett munkabér. A kisszervezetek az árbevételi adatokat az adóhatóság által előírt kötelező számlavezetés alapján, a létszámadatokat a társadalombiztosítási bejelentési kötelezettség miatt könnyen meg tudják adni. Ezen adatok jelentése tehát nem okozhat különös terhet az adatszolgáltatóknak, ugyanakkor a helyességük könnyen ellenőrizhető. Az utóvizsgálatot felhasználtuk arra is, hogy információt szerezzünk az érintett kisvállalkozások struktúrájáról, működésük körülményeiről, adminisztrációs rendszeréről is.

Részletesen elemeztük mind az 1991., mind az 1992. évi utóvizsgálatok eredményeit és az arról készült tájékoztatókat az érdekeltek megkapták. Ezek az összeállítások kitérnek számos részletkérdésre is, amelyeket most nem ismertetünk.

Az ipari kisszervezetek utóvizsgálatának eredményei

1991-ben az utóvizsgálatot 190 ipari kisszervezetenél sikerült végrehajtani. Ezek közül 120 (63,2%) volt olyan kisszervezet, amelyik beküldte a III. negyedévi reprezen-

tatív kérdőívét, tehát eleget tett adatszolgáltatási kötelezettségének. Figyelemre méltó, hogy az utóvizsgálat során, tehát a személyes megkérdezés eredményeként további 70 olyan kisszervezet válaszolt, amelyek postai úton az előírt határidőre a III. negyedévi adatszolgáltatási kötelezettségüknek nem tettek eleget.

Annál a 120 ipari kisszervezetnél, melyekről mind a III. negyedévi reprezentatív kérdőív adatai, mind az utóvizsgálat adatai rendelkezésre állnak, az utóvizsgálat adatai szerint a saját ipari tevékenységből származó árbevétel átlagos nagysága 13,6 százalékkal meghaladta, míg a kifizetett munkabérek átlaga 8,8 százalékkal, a foglalkoztatottak átlagos létszáma 6,2 százalékkal alatta maradt a III. negyedévi kérdőívben jelentett adatoknak.

1992-től az ipari kisszervezetek reprezentatív megfigyelése havonta történik. Így az utóvizsgálat a szeptemberi adatok vizsgálata mellett elemezte a III. negyedévre vonatkozó eltéréseket is.

1992 III. negyedévében az utóvizsgálat során megfigyelt 131 ipari kisszervezet közül 106 kisszervezet, a megfigyelték 81 százaléka küldte be az eredeti, szeptemberi kérdőívét.

Annál a 106 kisszervezetnél, melyek szeptemberben eleget tettek adatszolgáltatási kötelezettségüknek, a saját ipari termelésből származó árbevétel utóvizsgálati adata alacsonyabb volt az eredetileg jelentett adatnál. Az átlagos létszám adata megegyezett, az átlagos munkabér adatánál pedig a 3. létszám-kategóriánál nem volt eltérés, a 4. létszám-kategóriánál 12 százalékkal kisebb az utóvizsgálat adata, míg a jogi személyiséggel nem rendelkezőknél az eredeti kérdőívben nem szerepeltek létszám- és munkabér adatok.

A két adatszolgáltatás adatai közötti eltérések jelentős részben abból adódtak, hogy az eredeti kérdőívben a kisszervezet nem csak a saját ipari tevékenységből származó, hanem a saját és nem saját ipari és nem ipari tevékenységből származó teljes árbevételét közölte.

Az utóvizsgálat során választ adó 131 ipari kisszervezetnél megvizsgáltuk a válaszadási eltéréseket a III. negyedévre vonatkozóan is. Választ adóknak azokat a kisszervezeteket tekintettük, melyek a III. negyedév mind a három hónapjában beküldték

Az ipari kisszervezetek adatai a III. negyedévi

Év	A kisszervezet típusa	A szervezetek száma	Az átlagos árbevétel (ezer forint)		
			a III. negyedév reprezentatív	az utóvizsgálat	utóvizsgálati adatai a III. negyedév százalékában
			adatai szerint		
1991.	Jogi személyiségű	120	4353	4944	113,6
1992.	Jogi személyiségű	57	8361	8263	98,8
1992.	Jogi személyiség nélküli	28	1254	1262	100,0

Megjegyzés: A jogi személyiséggel rendelkező szervezetek adatai itt és a továbbiakban a 3. és 4. létszám-kategóriába

reprezentatív felvételi kérdőívüket. Ilyen adatszolgáltató az utóvizsgálatban részt vett 131 adatszolgáltatóból 85 (64,9%) volt, 21-gyel (19,2%) kevesebb annál, mint ahány a szeptemberi kérdőívet beküldte. A két adat között nem mutatkozott eltérés. (Lásd az 1. táblát.)

Az 1991. évi utóvizsgálat során sikeresen felkeresett, iparba sorolt 190 kisszervezet közül — mint arról már volt szó — 120 küldte be a III. negyedévi kérdőívét. A kérdőívet beküldők és be nem küldők átlagos árbevétele között nem mutatkozott lényeges különbség, az adatszolgáltatást nem teljesítők átlagos árbevétele 95,0 százaléka, átlagos létszáma viszont alig több mint fele a kérdőívet beküldő kisszervezetekének.

A statisztikai jelentések be nem küldése tehát döntően a kisebb létszámmal működő kisvállalkozásoknál fordult elő, s így nem elsősorban az árbevétel, hanem a létszám becslését torzította. (Lásd a 2. táblát.)

Az 1991. évi utóvizsgálat során megfigyelt 190, iparba sorolt kisvállalkozásból 99 (52,1%) a fővárosban volt. Közülük a III. negyedévben 53 nem tett eleget adatszolgáltatói kötelezettségének, ami a budapesti címeknek több mint a fele. Azoknak a kisvállalkozásoknak a nagy része (75,7%), amelyek a III. negyedévben nem szolgáltatott adatot, Budapesten volt. Ezek — az utóvizsgálat szerint — jelentős árbevételt realizáló kisszervezetek, ugyanis a III. negyedévi árbevételük átlaga meghaladta a 6 millió forintot, míg a vidékieknél, ahol az utóvizsgálatra kijelöltek közül a III. negyedévben adatot nem szolgáltatók aránya 24,3 százalék volt, az átlagos árbevétel 600 ezer forint alatt maradt. Ez utóbbiak jelentéktelenségére utal az is, hogy foglalkoztatottaik átlagos száma nem érte el még az egy főt sem, míg a fővárosban az 10 fő volt.

Az 1992. évi utóvizsgálat során adatot szolgáltató 131 ipari kisszervezet közül 25 (19,1%) nem küldte be szeptemberi kérdőívét. A 3. létszám-kategóriához tartozók közül csak 13 százalék nem tett eleget adatszolgáltatási kötelezettségének, míg a 4. létszám-kategóriába sorolt és a jogi személyiséggel nem rendelkező adatszolgáltatóknál az eredeti kérdőívet be nem küldők aránya 22, illetve 19 százalék volt. Az utóvizsgálat során kapott adatok igen nagy szórást mutattak.

1. tábla

jelentés és az utóvizsgálat szerint

Az átlagos létszám (fő)			Az átlagos munkabér (ezer forint)		
a III. negyedév reprezentatív	az utóvizsgálat	utóvizsgálati adatai a III. negyedév százalékában	a III. negyedév reprezentatív	az utóvizsgálat	utóvizsgálati adatai a III. negyedév százalékában
adatai szerint			adatai szerint		
16	15	93,8	1006	917	91,2
15	15	100,0	886	809	91,3
—	—	—	—	—	—

tartozó kisszervezeteket tartalmazzák.

A jelentést küldött és csak az utóvizsgálat során adatot szolgáltató ipari kisservezetek

Év	A kisservezet típusa	III. negyedévi kérdőívet					
		küldött szervezetek			nem küldött szervezetek		
		száma	átlagos		száma	átlagos	
			árbevétele (ezer forint)	létszám (fő)		árbevétele (ezer forint)	létszám (fő)
1991.	Jogi személyiségű	120	4944	15	70	4693	8
1992.	Jogi személyiségű	57	8263	15	27	3636	3
1992.	Jogi személyiség nélküli	28	1262	1	19	297	1

Az építőipari kisservezetek utóvizsgálatának eredményei

Az 1991. évi utóvizsgálat során ténylegesen adatot szolgáltató 189, építőiparhoz sorolt kisservezetnek kevesebb mint fele, 93 küldte be a reprezentatív összeírás III. negyedévi kérdőívét.

Az utóvizsgálat során begyűjtött és a III. negyedévi kérdőívben közölt adatok között, mint az várható volt, az építőipari kisservezetekenél nagyobb eltéréseket tapasztaltunk, mint az ipari szervezetek esetében. A saját építőipari tevékenység árbevételénél az utóvizsgálat adata 70 százalékkal, a kifizetett munkabér közel 55 százalékkal volt nagyobb a III. negyedévi kérdőívben jelentett adatnál. Ugyanakkor a létszámadataknál az eltérés itt sem volt számottevő, nem haladta meg a 15 százalékot. (Lásd a 3. táblát.)

A jelentős eltérést csak részben magyarázhatja a kiküldött kérdőív szerkezete, ugyanis az jóval bonyolultabbnak látszik, mint az ipari kérdőív. Tévedések forrása lehet az építőiparba sorolt kisvállalkozások különböző számviteli rendszere is, valamint az, hogy eltérően az ipartól, a termelési értékre vonatkozó adatokat halmozottan kérjük. Az adatszolgáltatók egy része ugyanis csak a III. negyedévre vonatkozó adatokat közölte.

Az építőipari kisservezetek adatai a III. negyedévi

Év	A kisservezet típusa	A szervezetek száma	Az átlagos árbevétel (ezer forint)		
			a III. negyedév reprezentatív	az utóvizsgálat	utóvizsgálati adatai a III. negyedév százalékában
			adatai szerint		
1991.	Jogi személyiségű	93	2679	4562	170,3
1992.	Jogi személyiségű	44	7974	9449	118,5
1992.	Jogi személyiség nélküli	20	2049	1565	76,4

Az utóvizsgálat adatai és a III. negyedévre jelentett adatok közötti eltérés nagysága az adatszolgáltatók egyes csoportjai között nagymértékben szóródnak, de ennek részletezése meghaladná e tanulmány kereteit.

1992-ben az 51 fő alatti jogi személyiségű és az egyszeres könyvvezetésre kötelezett, jogi személyiséggel nem rendelkező építőipari kisszervezetek közül 212 kisszervezetet jelöltünk ki utóvizsgálatra, és ebből 118-nál (55,7%) tudtuk az utóvizsgálatot eredményesen végrehajtani. Ezek közül csak 67, az utóvizsgálatnál adatot szolgáltatók 56,8 százaléka küldte be a III. negyedévi kérdőívét. (Az építőiparban az évközi adatszolgáltatás gyakorisága 1992-ben is negyedéves volt.) Az eredeti és az utóvizsgálati kérdőíven is az év elejétől a tárgyidőszak végéig halmozottan kértük a saját építési-szerelési tevékenység termelési értékének adatát. (Lásd a 4. táblát.)

A saját építési-szerelési tevékenység termelési értékénél az eltérést jelentősen befolyásolta, hogy az adatszolgáltatók egy része a saját építési-szerelési tevékenység termelési értéke helyett összes tevékenységének termelési értékét közölte.

Az utóvizsgálat során az építőiparba tartozó kisszervezeteknél gyűjtöttünk adatokat a csak a III. negyedévi saját építési-szerelési tevékenységről is. Ezeket az adatokat összehasonlítottuk azoknak az adatszolgáltatóknak a csak a III. negyedévre vonatkozó adataival, amelyek mind a III., mind a II. negyedévben beküldték a reprezentatív felvétel kérdőívét (a két halmozott adatot kivontuk egymásból). 1992-ben az utóvizsgálati eredmények kevésbé haladták meg az eredeti adatokat, mint 1991-ben.

A kivitelező építőiparhoz sorolt, az utóvizsgálat során megfigyelt, ténylegesen működő kisszervezeteknek csak 49 százaléka küldte be a III. negyedévi statisztikai jelentését. Az iparba sorolt kisszervezeteknél a kérdőívet beküldők, illetve az adatszolgáltatást nem teljesítők átlagos árbevétele között nincs meghatározó különbség. Az építőiparba sorolt kisszervezeteknél azok átlagos árbevétele, amelyek nem küldték be a III. negyedévi kérdőíveket, alig több mint a fele az adatszolgáltatást teljesítőként.

Az adatgyűjtést nem teljesítők köre, akárcsak az iparba sorolt kisszervezeteknél, jórészt a kisebb létszámmal dolgozók közül került ki. Azoknak az építőiparhoz tartozó kisszervezeteknek az átlagos létszáma, amelyek nem tettek eleget adatszolgáltatási kötelezettségüknek, nem éri el a III. negyedéves kérdőíveket beküldőkének 40 százalékát sem. (Az iparnál némileg meghaladta az 50 százalékot.)

3. tábla

jelentés és az utóvizsgálat szerint

Az átlagos létszám (fő)			Az átlagos munkabér (ezer forint)		
a III. negyedév reprezen- tatív	az utó- vizsgálat	utóvizsgá- lati adatai a III. negyedév százaléká- ban	a III. negyedév reprezen- tatív	az utó- vizsgálat	utóvizsgá- lati adatai a III. negyedév százaléká- ban
adatai szerint			adatai szerint		
14	16	114,3	879	1357	154,4
14	14	100,0	—	—	—
4	5	125,0	—	—	—

A jelentést küldött és csak az utóvizsgálat során adatot szolgáltató építőipari kisservezetek

Év	A kisservezet típusa	III. negyedévi kérdőívet					
		küldött szervezetek			nem küldött szervezetek		
		száma	átlagos		száma	átlagos	
árbevétele (ezer forint)	létszám (fő)		árbevétele (ezer forint)	létszám (fő)			
1991. . . .	Jogi személyiségű	93	4562	16	96	2417	6
1992. . . .	Jogi személyiségű	44	9449	14	25	4304	7
1992. . . .	Jogi személyiség nélküli	20	1565	5	29	984	5

Amíg az iparnál az adatok teljeskörűsítésekor a be nem küldött kérdőíveknél — a nemleges kérdőíveket külön kezelve, mert azokról tudott, hogy nem volt árbevételük — a beküldöttekével nagyjából azonos átlagos árbevétel tételezhető fel, addig az építőiparba soroltaknál annak csak a felével (53 százalékkal) számolhatunk.

Az utóvizsgálat során 1991-ben megfigyelt 189, építőiparba sorolt kisvállalkozás közül 120 (63%) a fővárosban volt. Közülük 67 nem küldte be a III. negyedévi kérdőívet. A III. negyedévben az utóvizsgálatra kijelölt kisservezetek közül Budapesten 55,8 százalék, vidéken 42,0 százalék nem tett eleget adatszolgáltatási kötelezettségének, tehát ezek nagyrészt fővárosiak voltak.

Az 1992. évi utóvizsgálat során adatot szolgáltató 118 építőipari kisservezet közül 51 kisservezet (43,2%) nem tett eleget III. negyedévi adatszolgáltatási kötelezettségének. Ezek közül 17-nek nem volt a III. negyedévben saját építési-szerelési tevékenységből árbevétele, egyéb tevékenységből viszont származott bevétele.

A 2. létszám-kategóriába tartozó szervezetek 1992. évi utóvizsgálata

Az ipari, illetve építőipari szervezetek évközi megfigyelésének utóvizsgálata 1992-ben kiterjedt a teljeskörűen megfigyelt 2. létszám-kategóriájú adatszolgáltatókra is. Ezek közül 104 ipari és 99 építőipari szervezetet jelöltünk ki, melyek közül 78-nál (75%), illetve 70-nél (71%) volt eredményes a szeptemberi, illetve a III. negyedévi felvétel utóvizsgálata.

Az utóvizsgálat alapját képező évközi kérdőív az iparnál eltért, az építőiparnál azonos volt a kisservezetek évközi kérdőíveivel. Az évközi felvételek gyakorisága a 2. létszám-kategóriánál azonos a kisservezetekével.

Az utóvizsgálat során ebben az esetben is csak az eredeti kérdőív legfontosabb kérdéseit tudakoltuk meg ismételtén. A továbbiakban elsődlegesen a saját ipari termelésből származó értékesítés, illetve a saját építési-szerelési tevékenység termelési értékét mutatjuk be.

Az utóvizsgálat a 2. létszám-kategóriához tartozó ipari szervezetek évközi adatainak megbízhatóságát jelzi. Az utóvizsgálat során megfigyelt 78 ipari szervezetből 74 (94,9%) küldte be szeptemberi kérdőívet. A 74 adatszolgáltató közül mindössze 7-nél (9,5%) tért el az utóvizsgálat során a saját ipari tevékenység összes értékesítésének

adata az eredeti kérdőívétől. Az utóvizsgálat adata minden esetben valamivel nagyobb volt az eredeti kérdőívénél. Ennek ellenére az utóvizsgálati adatok átlagának eltérése nem számottevő, összességében 1,9 százalékkal múlta felül az eredeti jelentések összes értékesítési adatának átlagát.

Az utóvizsgálat adatai szerint abból a 4 szervezetből, mely nem küldte be szeptemberi kérdőívét, 2-nek nem volt ebben a hónapban saját ipari termelésből származó értékesítése, a másik 2 szervezet értékesítésének átlaga pedig csak 28 százaléka volt az adatot szolgáltatók átlagának. Ennél a 2 szervezetnél a foglalkoztatottak átlagos létszáma 32 fő volt (ami alapján nem is lennének ehhez a létszám-kategóriához sorolhatók), így valószínűsíthető, hogy ezek leépülő, esetleg megszűnő szervezetek.

Az *építőiparban* az évközi adatszolgáltatás gyakorisága az ipartól eltérően — akárcsak a kisservezeteknél — negyedéves, és az évkezdettől a tárgynegyedév végéig halmozottan kellett az értékadatokat közölni.

Az utóvizsgálatot 70, a 2. létszám-kategóriához tartozó építőipari szervezetnél hajtottuk végre, közülük 59 szervezet (84,3%) küldte be III. negyedévi kérdőívét. Ezeknél a saját építési-szerelési tevékenység utóvizsgálati adatának átlaga 15 százalékkal felülmúlta az eredeti jelentésben közölt adatokét. Az eltérést egy jelentősnek számító adatszolgáltató hibásan kitöltött eredeti jelentése okozta. A többi 58 jelentésnél az utóvizsgálat átlaga 1,6 százalékkal alacsonyabb az eredeti jelentések adatánál.

Az utóvizsgálatban részt vett 70, e létszám-kategóriába sorolt építőipari adatszolgáltató közül 11 szervezet (15,7%) nem küldte be III. negyedévi kérdőívét. Közülük az utóvizsgálat adatai szerint 3-nak nem volt a III. negyedévben saját építési-szerelési tevékenységből származó termelési értéke. Bár a többi 8 között olyan szervezet is van, melynek termelési értéke meghaladta a jelentést beküldők termelési értékének átlagát, nagy részüknél a saját építési-szerelési tevékenység értéke és létszáma jóval kisebb a kérdőívet beküldők átlagánál.

A 11 olyan szervezet közül, mely nem küldte be III. negyedévi kérdőívét, 3 olyan szervezet volt, amelyik a II. negyedévben még eleget tett adatszolgáltatási kötelezettségének. Ezek nem jelentéktelen adatszolgáltatók, első két negyedévi saját építési-szerelési tevékenységből származó termelési értékük a kérdőívet beküldők I—III. negyedévi és első félévi átlagának háromszorosa, illetve több mint négyszerese. Az utóvizsgálat során adatot szolgáltatók közül 5 szervezet volt olyan, mely II. negyedévi kérdőívét nem küldte be, de a III. negyedévit igen.

Az utóvizsgálatok fontosabb tapasztalatai

A gazdaságstatisztikai reprezentatív felvételek gyakorlatában, a mezőgazdaság kivételével, először hajtottunk végre utóvizsgálatot. Egy-egy felvétel végrehajtása után a kapott adatok elemzése mellett (például a mintavételi hiba kiszámítása) sor kell kerülnön az utóvizsgálatra, melynek során foglalkozni kell a mintavételi keret, a terepmunka, a válaszok megbízhatósága és még sok más esetlegesen felmerülő kérdés vizsgálatával, amelyek a nemmintavételi hiba fogalmkörébe tartoznak.

A válaszok megbízhatósága miatt célszerű lenne az utóvizsgálatot minden felvétel után elvégezni, azonban a rendszeresen ismétlődő felvételek esetén a kérdőívek, a fogalmak stb. javítása, a minta kiegészítése folyamatosan történik a következő évi

adatgyűjtés előkészítésénél. Utóvizsgálatot tehát attól függően célszerű egy- vagy több évenként végezni, hogy milyen változások következtek be az adatfelvételi rendszerben. Ha az viszonylag állandó, jól „bejáratott”, akkor elégséges azt csak 4—5 évenként elvégezni.

Az ismertetett két utóvizsgálat végrehajtása kísérleti jellegű volt, és számos tanulsággal szolgált. A tanulmány befejező részében ezeket tekintjük át röviden.

Az utóvizsgálatok messzemenően igazolták azokat a tapasztalatokat, melyek szerint a nagyobb szervezetek adatszolgáltatása sokkal teljesebb körű és megbízhatóbb, mint a kisebbeké. Sőt, az a megállapítás is megkockáztatható, hogy minél kisebb szervezetről van szó, a bizonytalanság annál nagyobb.

Nyilvánvaló továbbá a terepmunka, az adatszolgáltatókkal kialakítandó személyes kapcsolat fontossága. A hiányzó adatokat lényegében hiánytalanul be lehet gyűjteni, mivel a személyes kapcsolatfelvétel esetén megtagadás gyakorlatilag nem volt. Ugyancsak a személyes megkeresés eredménye a regiszter pontatlanságából adódó hiányok felmérése, amelynek ismerete segítséget nyújt a teljeskörűsítés útján végzett becslések megbízhatóságának a javításában.

A kisservezetetről a postai úton beküldött, valamint a személyes kikérdezés útján nyert adatok — a létszám kivételével — átlagukat tekintve kisebb-nagyobb eltéréseket mutattak.

A két megkérdezés összehasonlítása az egyetlen lehetőség az ún. válaszadási hiba becslésére. A jelen esetben azonban az eltéréseket körültekintően kell kezelni, mert a két megkérdezés nem azonos módon történt. Valószínű, hogy a személyes megkérdezés adata közelíti meg jobban a valóságos helyzetet. A két adat különbsége tehát nem véletlen ingadozás, hanem valamilyen (esetleg több) okból létrejött torzítás.

Mint arról már volt szó, az 1992. évi utóvizsgálatot az előző évinél rosszabb körülmények között tudtuk csak végrehajtani, főként a KSH megyei igazgatóságok munkatársainak nagyobb elfoglaltsága miatt. Bár messzemenő következtetést nem lehet levonni abból, hogy az átlagos eltérések kisebbek voltak, elképzelhető, hogy a második évben az adatszolgáltatási tevékenység, bizonyos gyakorlat birtokában, egyszerűbbé vált.

A különbözőképpen csoportosított adatok jelentős szórást mutattak, s jelezték azt is, hogy a kiugróan magas vagy alacsony értékek a becslések eredményeit jelentősen befolyásolják. Az eltéréseket sok esetben egy-egy kiemelkedően nagy árbevételű produkáló kisservezet hibásan kitöltött vagy be nem küldött kérdőíve okozta. Ezért legalább a rétegenként legnagyobb adatszolgáltatókat célszerű kiemelkedő figyelemmel kezelni, vagyis minden hónapban, negyedévben nagyon fontos az egyedi adatok logikai ellenőrzése is.

Biztosítani kell a hiányzó adatok megfelelő pótlását. Bár az utóvizsgálat elemszáma korlátozott volt, az egyértelműen megállapítható, hogy az adatszolgáltatást teljesítő és a nemválaszolók köre nagyon eltérő tulajdonságú szervezeteket tartalmaz, s így az egyszerű felszorzás a becslés eredményét még bizonyos korrekciók után is torzítja. Igaz ugyanakkor az is, hogy ez a torzítás az ipar és az építőipar egészét tekintve elhanyagolható.

Lényeges a különbség a fővárosi és a vidéki kisservezetek jellemzői, de ugyanakkor a KSH megyei igazgatóságok adottságai között is. Különösen Budapest esetében kell

a főváros aránytalanul nagy súlya miatt a terepmunkát, a kapcsolatot az adatszolgáltatókkal javítani.

Fontos a kérdőívek megtervezése is. A kérdések félreértése (például kumulált adatok, saját vagy teljes árbevétel) sem elhanyagolható hibaforrás, ami kellő körültekintéssel csökkenthető.

Folytatni, fejleszteni kell a nemmintavételi hiba vizsgálati módszereinek tanulmányozását a gazdaságstatisztikai felvételek körében. A lakossági felvételek esetében ezek a módszerek részben egyszerűbbek, részben jobban ismertek, mint arról mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomból meg lehet győződni. Ugyanakkor a szakirodalom azt is jelzi, hogy a nemmintavételi hiba vizsgálata, feltárása nem nélkülözhető, hiszen az sok esetben felülmúlhatja a mintavételi hiba nagyságát.

TÁRGYSZÓ: Ipar. Kisvállalat. Statisztikai mintavétel.

РЕЗЮМЕ

В своей статье автор занимается часто встречающейся в международной методологической статистической литературе темой: особенностями невыборочной ошибки причем в сравнительно узком, но трудно обследуемом кругу субъектов хозяйственной деятельности, каковым является наблюдение мелких промышленных организаций.

На основании приобретенного в ходе практики наблюдений опыта автор стремится извлечь методологические выводы, которые могли бы в значительной мере способствовать дальнейшему улучшению достоверности соответствующих статистических данных.

SUMMARY

The study discusses the characteristics of non-sampling error — a quite frequent subject in the international literature on statistical methodology — in the case of surveys of industrial small organizations which represent a narrow sector of the economy but can be counted with difficulties.

Relying on the experience obtained in surveying the author tries to draw methodological conclusions which may contribute, to a large extent, to further improvement of the quality of relevant statistics.

A NEMZETKÖZI VÁNDORMOZGALOM STATISZTIKAI MEGFIGYELÉSÉNEK PROBLÉMÁI

DR. JUHÁSZ JUDIT

A nemzetközi vándormozgalom kérdésköre az újjáalakuló Európában a figyelem előterébe került. Nem meglepő hát, hogy egyre nő az igény a migrációs folyamatokat leíró statisztikai adatok iránt. A jelenségkör nemzetközi jellege a különböző országok statisztikai megfigyeléseinek összehangolását, egységes fogalmi rendszerének kidolgozását is szükségessé teszi. Ugyanakkor számos országban alig vagy egyáltalán nem ismertek a nemzetközi vándorlásra vonatkozó adatok, a statisztikai megfigyelés kezdetleges vagy egyáltalán nem létezik. Ez érvényes csaknem valamennyi kelet-európai volt szocialista országra, ami nem meglepő, hisz a ki- és bevándorlás legális formái alig-alig léteztek, a „disszidensek” adatait pedig nem hozták nyilvánosságra. Ez Magyarországra is jellemző volt a rendszerváltás kezdetéig, gyakorlatilag 1987—1988-ig. Az utóbbi néhány évben azonban az országot érintő népességmozgások mérete megnőtt, jellege pedig megváltozott. A téma korábbi elhallgatását a migráció jelenségének előtérbe kerülése váltotta fel a politikai nyilatkozatok, a tájékoztatás és a mindennapi élet területén egyaránt. A figyelem élénkülése természetesen nem alapatlan: az elmúlt három-négy év során a bevándorlás a magyar társadalom igen jelentős szociális, gazdasági, politikai problémájává vált. Kevesebb szó esik az utóbbi időben az emigrációról — talán mert kevésbé okoz látványos, rövid távon érzékelhető gondokat —, az azonban mégsem kerülheti el a figyelmet, hogy — főként a magasabb szakképzettségűek körében — az elvándorlás is jelentős mértékű.

A jelenségkör kezelésének, a megfelelő társadalompolitika kialakításának előfeltétele a helyzet alapos ismerete. Ehhez azonban ma még nincsenek kielégítő információk a migráció méreteiről sem, s alig tudunk valamit a vándorlási folyamatok struktúrájáról, a résztvevők társadalmi, demográfiai összetételéről, életmódjáról. Legfeljebb egy-egy jól körülhatárolható alcsoport esetén (például a menekült státust kapott személyekről) állnak rendelkezésre pontosabb statisztikai adatok.

Többnyire már az sem egyértelmű, hogy a migráció kapcsán kikről is beszélünk. A mindennapok, a tömegtájékoztatás és az egyes érintett szervezetek szóhasználata („bevándorlók”, „itt élő külföldiek”, „menekültek”, „idegenek” stb.) is bizonytalanságot jelez. Nem egyértelmű a fogalomhasználat az országot elhagyók esetében sem, azaz hogy közülük kik tekintendők a nemzetközi migráció résztvevőinek. Az egyes intézmények által közzétett adatok esetében gyakran nem világos, hogy mit fednek az

alkalmazott kategóriák, így a rendelkezésre álló adatok is nehezen értelmezhetők, gyakran ellentmondásosak, félrevezetők lehetnek.

A témakör megnövekedett fontosságát jelzi, hogy a Központi Statisztikai Hivataltól (KSH) is mind gyakrabban kérnek a nemzetközi vándorlással kapcsolatos statisztikai adatokat különböző hazai kormányzati szervek, államigazgatási és egyéb intézmények, önkormányzatok, a gazdaság különböző szereplői s egyes nemzetközi szervezetek. Ez utóbbiak közül rendszeres adatszolgáltatási igényt kell kielégíteni az ENSZ egyes szervezetei — Népesedési Főosztály, Európai Gazdasági Bizottság (EGB), Statisztikai Hivatal, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO), az Európai Közösség (EK) és az Európa Tanács (ET) — számára. Az egységes európai piac és a munkaerő Európai Közösségen belüli szabad áramlása tovább növelheti az ilyen jellegű információk iránti igényt. A migráció témakörében tartott magas szintű nemzetközi tanácskozásokon (mint például az 1991-ben, Bécsben tartott miniszteri találkozó a Kelet-Közép-Európából történő vándorlásról, az Európai Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for European Economic Cooperation and Development — OECD) római Nemzetközi Migrációs Konferenciája, az Európa Tanács Migrációs Bizottságának, a migrációért felelős minisztereknek a találkozója) a migráció szabályozása mellett a politika alakítása szempontjából releváns adatgyűjtés szükségességéről is egyetértés alakult ki.

NEMZETKÖZI AJÁNLÁSOK ÉS A HAZAI ADATBÁZISOK

Az ENSZ ajánlásokat fogalmazott meg a nemzetközi vándorlás kapcsán alkalmazandó definíciókra és a gyűjtendő adatok tartalmára.¹

Nemzetközi ajánlások

A nemzetközi migrációs mozgások (flow) résztvevőinek kategóriái a következők.²
Az országba belépők esetében

— hosszú távra bevándorló az, aki azzal a szándékkal lép be az országba, hogy ott egy évet meghaladó ideig tartózkodjék;

— rövid távra bevándorló az, aki munkavállalási céllal, de egy évet meg nem haladó ideig kíván az országban tartózkodni, valamint annak családtagjai és a háztartásában alkalmazottak (kivéve a naponta vagy csak valamivel ritkábban munkájukba ingázókat);³

— további kategóriák: visszatérő rövid távra kivándorlók és az ún. nomádok.

Az országból kilépők esetében hasonló definíciók alapján megkülönböztetnek:

- hosszú távra kivándorlókat,
- rövid távra kivándorlókat, távozókat,
- rövid távra bevándorlókat,
- nomádokat.

¹ Lásd: Recommendations on statistics of international migration. United Nations. Statistical Papers. Series M. No. 58. 73 old.

² A kategóriák függetlenek attól, hogy az adott ország állampolgáraitól vagy külföldiekről van-e szó.

³ Mindkét esetben feltétel, hogy a beutazó korábban nem tartózkodott folyamatosan egy évnél hosszabb ideig az országban, vagy ha igen, a legutolsó ilyen tartózkodás óta legalább 12 hónap telt el.

1. tábla

A migránsokról gyűjtendő adatok köre és a lehetséges információforrások*

Az adat típusa	Hosszú			Rövid			Hozzá			Rövid			Hozzá			Hozzá			A bevándorolt állomány		
	távra bevándorló			távra bevándorló			rövid távú kivándorló			távra kivándorló			Hozzá			Hozzá			Hozzá		
	H	R	M	H	R	N	H	R	M	H	R	H	H	R	H	H	R	H	H	R	M
1. A besoroláshoz és az összlétszám meghatározásához szükséges információk																					
Az érkezés dátuma	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Az érkezés éve, időszaka	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A távozás dátuma	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Tervezett tartózkodási idő	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A távollét tervezett ideje	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Tényleges tartózkodás	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Tényleges távollét	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Korábbi 1 éven túli tartózkodás	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Korábbi egy éven túli távollét	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A jelen beutazás célja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A jelen távozás célja	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2. Földrajzi, demográfiai, képzettségi és gazdasági jellemzők																					
Az utolsó tartózkodás országa	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
A vándorlás célországa	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Az ország, ahol utoljára dolgozott	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Születési hely/állampolgárság	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Nem	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Életkor	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Családi állapot	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Iskolázottság/képzettség	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Az ország, ahol egyetemet végzett	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Korábbi gazdasági aktivitás	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Foglalkozás az országban, ahol: utoljára tartózkodott	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
utoljára dolgozott	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Foglalkozás az érkezés országában (tényleges/tervezett)	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Foglalkozás a kivándorlás célországában	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Gyermekek száma	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

* H = Határstatistika; R = Regisztrálás, nyilvántartások; N = Népszámlálás; M = Mintavételes megkérdezés.

A bevándoroltak állományába tartoznak mindazok, akik nem az országban születtek, de több mint egy éve ott élnek.

A bevándorlók és a kivándorlók fenti definíciója lényegesen eltér a fogalom korábbi hazai köznapi és jogi tartalmától. A fogalmak használata azonban nálunk is változóban van, többek között a jogi szabályozás változásai, egyértelműbb meghatározásai miatt. A jelen dolgozatban az itt definiált fogalmakat alkalmazzuk.

Az ENSZ ajánlások alapján az adatgyűjtésnek egyrészt a migráció típusára (célja, időtartama, előzményei) kell kiterjednie, másrészt a vándorlók olyan személyes gazdasági és földrajzi jellemzőire, melyek lehetővé teszik a migráció demográfiai, gazdasági, társadalmi következményeinek mérését, értékelését, illetve előrebecslését. Ez utóbbi ismérvek közül a legfontosabbak: a születési hely, az állampolgárság, a nem, az életkor, a családi állapot, az iskolai végzettség, a szakképzettség, a foglalkozás, a lakóhely. Ezeket az információkat mind a vándorlási folyamatban adott időszakban részt vevőkre (flow), mind az egy adott időpontban az országban jelenlevő bevándoroltakra (stock) ajánlott gyűjteni.

Az adatgyűjtés módszeréről, adatforrásként — az egyes országok gyakorlatára alapozva — a nyilvántartások, (népesség-nyilvántartás, munkaügyi, foglalkoztatási regiszterek, idegenrendészeti nyilvántartások és más — elsődlegesen adminisztratív célokat szolgáló — adatrendszerek), valamint a határstatisztikák és a teljes körű vagy reprezentatív megkérdezéses felvételek (beleértve a népszámlálásokat is), illetve ezek kombinációinak alkalmazását javasolják. A migránsok egyes csoportjairól az ENSZ ajánlásai szerint gyűjtendő legfontosabb adatok körét és a lehetséges információforrásokat összefoglalóan az 1. tábla mutatja. A 2. tábla az Európai Közösség tagországainak gyakorlatát szemlélteti, feltüntetve a jelenleg rendelkezésre álló statisztikai ismérveket.

2. tábla

A nemzetközi vándorlás résztvevőiről jelenleg rendelkezésre álló fontosabb statisztikai információk

Ország	Nem	Életkor	Származás, illetve cél-		Nemzetiség, állam- polgárság	Családi állapot	Foglal- kozás
			ország	régió			
Belgium	be/ki	—	be/ki	be/ki	be/ki	—	—
Dánia	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	—
Németország	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki
Spanyolország	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be	be/ki
Franciaország	be	be	be	be	be	be	be
Olaszország	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	—	be/ki
Luxemburg	be/ki	be/ki	be/ki	—	—	—	—
Hollandia	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	—
Portugália	ki	ki	ki	ki	ki	ki	ki
Nagy-Britannia	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki	be/ki

A migráció számbavételénél használt főbb adatforrások a következők:

- Belgium: a számítógépes központi nyilvántartás közvetlen statisztikai feldolgozása;
- Dánia: a számítógépes központi nyilvántartás közvetlen statisztikai feldolgozása;

Franciaország: bevándorlók az Európai Közösségen kívülről (18 éven felüliek): Nemzetközi Migrációs Hivatal (orvosi vizsgálat); EK-tagországokból: Népesedési és Bevándorlási Hivatal (DPM) és a Nemzetközi Migrációs Hivatal (OMI) adatai (egy töredékükről); Menekültek: OMI;

Németország: a be- és kijelentkezések regisztrálása; összesítés és statisztikai feldolgozás a tartományok statisztikai hivatalaiban; a külföldiekről párhuzamosan rendelkezésre álló forrás a Külföldiek Központi Nyilvántartása (Ausländerzentralregister);

Görögország: nem görög állampolgárok: statisztikák a tartózkodási engedélyek alapján;

Olaszország: a be- és kijelentkezéseket az Olasz Központi Statisztikai Hivatal összesítette az egyes önkormányzatoknál történő bejelentkezések alapján;

Luxemburg: a számítógépes központi nyilvántartás közvetlen statisztikai feldolgozása;

Hollandia: a be- és kilépések regisztrálásának összesítése és feldolgozása a Statisztikai Hivatalban;

Portugália: tartózkodási engedélyek;

Nagy-Britannia: határstatisztika (nem teljes körű); Belügyminisztérium, bevándorlási ellenőrzés, reprezentatív munkaerő-vizsgálatok.

A fenti adatokon alapuló statisztikák nélkülözhetetlenek a bevándorlással, a bevándorlókkal kapcsolatos átfogó társadalompolitikai stratégia kialakításához, a nemzetközi migráció demográfiai prognózisaihoz, gazdasági következményeinek előrejelzéséhez. A ki- és bevándorlás méreteinek és jellemzőinek ismerete hozzájárulhat a munkaerőpiaci helyzet jobb felméréséhez, illetve az ezzel kapcsolatos stratégia kimunkálásához is.

Hazai adatbázisok

A migrációra vonatkozó átfogó és egységes információ-rendszer több minisztérium és országos főhatóság tevékenységét s magát a kormányzati munkát is elősegítheti. (A várható főbb felhasználók: a Belügyminisztérium (BM), a Népjóléti Minisztérium (NM), a Munkaügyi Minisztérium (MM), illetve az Országos Munkaügyi Központ (OMK), a Külügyminisztérium (KM), a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma (NGKM), a Művelődési és Közoktatási Minisztérium (MKM), valamint az önkormányzatok és a különböző társadalmi és segélyszervezetek.)

A jelenlegi helyzetet alapvetően a szétforgácsoltság, az információk gyűjtésének s az alkalmazott fogalmaknak az összehangolatlansága jellemzi, így csak igen korlátozottan van mód a hazánkba történő bevándorlásnak akárcsak számszerű nyomon követésére, s szinte lehetetlen a magyar lakosság kiáramlásának, a huzamosabb ideig külföldön tartózkodók, illetve onnan hazatérők számának még a becslése is.

A migrációval, a nemzetközi vándormozgalom résztvevőivel kapcsolatos adatokat több hazai szervezet gyűjt és tart nyilván. Ilyen információkat tartalmaznak a népeség-nyilvántartás, a népszámlálás, az idegenrendészeti, a menekültügyi és a munkaügyi nyilvántartások, a társadalombiztosítás, az adófelügyelet, és különféle egyházi és társadalmi szervezetek adatbázisai. Az adatokat gyűjtő szervezetek viszonylag nagy száma ellenére a rendelkezésre álló adatok nem elégségesek a nemzetközi vándorlás jelenségköréről kívánt legalapvetőbb információigények kielégítésére sem. A meglévő nyilvántartások a migránsok egy-egy, eltérő szempontok alapján elhatárolt csoportjára vonatkoznak, nem kevés és nehezen tisztázható átfedéssel. Az alkalmazott kategóriák nem egységesek és nem felelnek meg sem a hazai, sem a nemzetközi gyakorlatnak, nem kompatibilisek a KSH osztályozási rendszereivel. Az adatbázisok egymással

jelenleg nem kiegészíthetők, az átfedések (egyedi azonosítás nélkül) nem küszöbölhetők ki.

Eltérő a gyűjtött információk köre és csoportosítása is. Többnyire nehézkes az adatokhoz való hozzáférés, egyrészt az adatkezelés módja, az informatikai technikai háttér hiányosságai miatt, másrészt azért, mert az adatgyűjtés és -kezelés, a másodlagos felhasználás jogi háttere még mindig nem teljesen tisztázott.

A hatáskörébe tartozó feladatokból adódóan csaknem mindegyik minisztérium rendelkezik a migrációval, a nemzetközi vándorlásban részt vevőkkel kapcsolatos információkkal. A Művelődésügyi Minisztérium az itt tanuló külföldieket s a külföldön tanuló magyarokat tartja nyilván, s a diplomák honosítása kapcsán is kezel ilyen jellegű adatokat. A betegforgalom és -biztosítás adatrendszere is nyújthat az itt élő külföldiekről információkat. Alapfeladatánál fogva érintett a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma, illetve a Külügyminisztérium (Konzuli Osztály) is.

A ki- és/vagy bevándorlókra vonatkozó szélesebb körű, átfogóbb nyilvántartásokat vezetnek, illetve statisztikai adatokat gyűjtenek a Munkaügyi, a Pénzügy- és a Belügyminisztérium, illetve a fennhatóságuk alá tartozó egyes szervezetek.

A Munkaügyi Minisztérium (a munkaügyi központok) a külföldiek munkavállalásához szükséges munkavállalási engedélyeket s az ahhoz kapcsolódó információkat tartja nyilván. Ez a regiszter a foglalkozás, a szakképzettség, a munkahely és az iskolai végzettség tekintetében részletes, a statisztikai standardokhoz illeszthető adatokat tartalmaz. A rendszer statisztikai célú felhasználását az eddigiekben nehezítette az adatgyűjtés és -kezelés módja (például a területi nyilvántartási rendszer, a kézi kigyűjtés). A külföldön munkát vállaló magyarokról csak szűk körben (államközi szerződés keretében munkát vállalókról) rendelkeznek információkkal.

A Pénzügyminisztérium szervei közül az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal (APEH) adóbevallásokon alapuló nyilvántartása a külföldön élő magyarokról és a Magyarországon jövedelemszerző tevékenységet folytató külföldiekről is nyújthat információkat, de a Vám- és Pénzügyőrség, valamint a Pénzügyintézeti Központ is rendelkezik a nemzetközi vándorlás szempontjából fontos adatokkal.

Az Országos Társadalombiztosítási Főigazgatóságnál (TB) elkülöníthetők a külföldön ideiglenesen tartózkodók (illetve az ezt bejelentők) adatai, azonban mivel jelenleg a kiutazás bejelentéséből a biztosítottak többnyire nem származik előnye, s a bejelentés elmulasztása negatív következményekkel nem jár, a külföldön tartózkodóknak csak egy töredékéről kaphatunk így felvilágosítást.

Feladatköréből adódóan a Belügyminisztérium rendelkezik a legátfogóbb adatokkal a migrációról (elsősorban a bevándorlásról), regisztrálja a (legális) bevándorlók csaknem teljes körét. A felügyelete alá tartozó szerveknél több olyan nyilvántartás is van, mely nemzetközi vándorlással kapcsolatos adatokat (is) tartalmaz. Ezek az adatbázisok azonban egymástól függetlenek, mind a megfigyelt személyek körét, mind a gyűjtött információk tartalmát tekintve eltérők, s nincsenek összehangolva. A nyilvántartások között átfedések vannak, egy személy több helyen is szerepelhet.

A bevándorlókra vonatkozó fontosabb BM-adatgyűjtések a következők.

A Magyarországra érkezett menekültekről, menedékesekről, pontosabban a BM valamelyik menekültügyi szervénél regisztrált külföldiekről a BM Migrációs és Menekültügyi Hivatala meglehetősen széles körű s statisztikai célokra jól használható

információkkal rendelkeznek. Az adatok a Hivatal közlése szerint részben már számítógépes adatbázisban rendelkezésre állnak, s az újonnan regisztráltak adatainak gépre vitele megoldott. A gyűjtött információk a demográfiai alapjellemzőkön túl (nem, életkor, születési hely, családi állapot, iskolai végzettség, foglalkozás, korábbi és jelenlegi lakhely) olyan információkat is tartalmaznak, melyek a nemzetközi vándormozgalom értékelése, a trendek előrejelzése szempontjából különösen jelentősek (nemzetiség, együtt érkezett, illetve otthon maradt családtagok, a távozás indoka, nyelvismeret).

A tartózkodási engedéllyel egy éven túl Magyarországon élő külföldi állampolgárokat a BM Országos Rendőrfőkapitányság (ORFK) tartja nyilván, s a nyolcvanas évek elejétől ezek az adatok adatbázisba rendezettek, a nyilvántartás gépi feldolgozása megoldott. E körben azonban sokkal kevesebb információt gyűjtenek, mint a menekültekről, s az alkalmazott besorolási kategóriák gyakran zavarosak, statisztikai célra nem jól használhatók. A feldolgozott és statisztikai szempontból fontos adatok: a nem, az életkor, a lakóhely (külföldi és magyarországi), az állampolgárság, a foglalkozás, a Magyarországra érkezés időpontja. Az itt-tartózkodás minőségéről, céljáról ad felvilágosítást a „nyilvántartás kategóriája”. Ezen belül a csoportosítás rendezésére, tisztázására lenne szükség, amit a statisztikai célszerűségeen túl a statisztikai és az idegenrendészeti törvény is megkövetel. Hasonló a helyzet a végrehajtott idegenrendészeti intézkedések besorolásánál is. Változtatni kellene az itt-tartózkodás minőségének, céljának besorolását, esetleg már a kérdésfeltevést is. Az alkalmazott kategóriák tartalmaznak ugyan a bevándorlás céljára vonatkozó információkat, ezek azonban túlzottan összevontak.

A nyilvántartásban szereplő külföldi állampolgárok egy részénél a folyamatban levő idegenrendészeti intézkedés függvényében (például felülvizsgálati kérelmet benyújtók esetében) a tényleges cél nem derül ki. (A besorolási kategóriák: diák, hivatalosan, illetve magáncélból itt tartózkodó, diplomata, követségi alkalmazott. Külön jelennek meg azok, akik felülvizsgálati kérelmet nyújtottak be, illetve letelepedési szándékkal tartózkodnak itt vagy letelepedettek.) Mind a hazai felhasználás, mind a nemzetközi adatszolgáltatási igények (EK, ENSZ) kielégítése érdekében szükség lenne a „hivatalos”, illetve „magáncélú” tartózkodás tartalmának részletezésére.

A foglalkozás kódolását a jelenlegi — meglehetősen véletlenszerű — besorolás helyett a statisztikai standardokhoz igazodva a Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszere (FEOR) alapján kellene végrehajtani. A ma használt rendszerben a foglalkozás, az alkalmazás minősége, a beosztás keveredik, és az alkalmazott kategóriák egymást gyakran átfedik.

Mind demográfiai, mind társadalomstatisztikai célra, s a várható migráció előrejelzése szempontjából is fontos ismerni az iskolai végzettséget és a családi állapotot. Ezen adatok nyilvántartását az 1994 áprilisában hatályba lépő idegenrendészeti törvény⁴ elő is írja. A várható vándorlási magatartás előrejelzését is segíthetné, ha megtudhatnánk, hogy a közvetlen hozzátartozók is itt tartózkodnak-e. Különösen fontos lenne a bevándoroltak nemzetiségének megismerése, legalább annak tisztázása, hogy magyar vagy egyéb nemzetiségű-e az illető. Amennyiben e kérdések feltevése

⁴ 1993. évi LXXXVI. törvény a külföldiek beutazásáról, magyarországi tartózkodásáról és bevándorlásáról.

a nyilvántartási célú engedélykérelem űrlapján nem oldható meg, meggondolandó egy statisztikai célú, önkéntesen kitöltendő rész csatolása a kérdőívhez.

Pontosan tisztázni kell, hogy ki szerepel az adatbázisban, illetve ki és hogyan kerül ki abból. A BM-től kapott, illetve máshol közölt, egymásnak számszerűen nem megfelelő adatok is arra utalnak, hogy e téren vannak és lehetnek nehézségek.

Ellentmondásokat hoz felszínre a két említett adatállomány összevetése. Az ORFK nyilvántartása elvileg a menekülteket is tartalmazza, gyakorlatilag a két helyről kapott adatok egymásnak nem felelnek meg, és az sem tisztázott, hogy mi az eltérés oka (definíciós különbségek vagy számbavételi hiba). E két adatbázis egyedi szintű összekapcsolása lehetőséget adna számos hiba, illetve félreértés tisztázására.

A ORFK nyilvántartást vezet az egy évnél rövidebb ideje tartózkodási engedéllyel hazánkban élő külföldiekről is. A rendelkezésre álló adatok megegyeznek az egy évnél hosszabb ideje itt élőkével. Ezeknek az adatoknak központi, számítógépes feldolgozása — ami a BM tervei között szerepel — lehetővé tenné a rövid távra (az ENSZ-definíció szerint egy évnél nem hosszabb időre) bevándorlókat érintő statisztikák készítését.

A Magyarországra bevándorlási (letelepedési) és állampolgársági kérelmet benyújtókról, valamint a „hazatérőkről” a BM az ideiglenes tartózkodási engedéllyel Magyarországon élőkhöz képest jóval több információval rendelkezik. A letelepedési engedély iránti kérelemben az egy éven túl tartózkodókról általában gyűjtött adatok mellett, egyébek között, fel kell tüntetni a kérelmező nemzetiségét, iskolai végzettségét, állampolgárságát, lakcímét, közvetlen hozzátartozóinak nemzetiségét s az együtt bevándorolni kívánó rokonokat is. Ezek az adatok csak egyedi iratokban, illetve eseti kigyűjtésekben találhatók meg.

Azok a külföldi állampolgárok, akik személyi igazolvánnyal rendelkeznek (letelepült, menekült és itt született gyerekek), szerepelnek az Országos Személyi Adat- és Lakcímnnyilvántartó Hivatal (OSZH) nyilvántartásában is. Ugyancsak bekerülnek a regiszterbe a visszatelepültek és azok, akik magyar állampolgárságot kapnak. E csoportokba a hazánkban tartózkodó külföldieknek csak kisebb része tartozik, az adatok feldolgozása mégis sokat segíthet a vándorlások elemzésében s nem utolsósorban a más adatforrásokból szerzett információk ellenőrzésében, illetve a reprezentatív vizsgálatok eredményei alapján történő becsléseknél.

A kivándorlókra vonatkozó adatok a BM-nél meglehetősen szűk körről állnak rendelkezésre.

Az országot elhagyó külföldiekről a tartózkodási engedélyek nyilvántartásából (az engedélyek lejárt, visszavonása, a kiutazás bejelentése alapján) nyerhetők információk.

A polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartására vonatkozó törvény⁵ elvben lehetővé tenné a nemzetközi vándorlás pontosabb nyomon követését azáltal, hogy előírja, hogy a három hónapot meghaladó külföldi tartózkodást be kell jelenteni. Ehhez azonban az állampolgárnak különösebb érdeke nem fűződik, ezért egyelőre kevesen jelentik be távozásukat. A lakcímnnyilvántartás így inkább csak potenciális adatforrást jelent az ideiglenesen külföldre távozók esetében. A népesség-nyilvántartás rendszeréből kikerülnek, így elkülöníthetők azok a magyar állampolgárok, akik

⁵ 1992. évi LXVI. törvény a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról 26. paragrafus 2. bekezdés.

kivándorló útlevelel távoznak, valamint az országot véglegesen elhagyó bevándoroltak és menekültek.

Részletes adatokat gyűjt az ORFK a kivándorló útlevelel távozó magyar állampolgárokról. Ők azonban még a hosszabb időre kivándorlóknak is csak elenyésző töredékét teszik ki.

Az útlevelekérelmek, illetve -meghosszabbítások regisztrálása is nyújthat némi támpontot az emigrációról a résztvevők számának s egyes jellemzőinek becsléséhez (például a konzulátusokon kért útlevelel-hosszabbítások alapján). A tényleges információs lehetőségek függenek az új útleveleltörvény rendelkezéseitől is.

A BM Határőrség a határforgalomról gyűjt és szolgáltat a KSH számára statisztikai adatokat (a forgalom nagyságát tekintve teljes körű, néhány további ismervre vonatkozóan reprezentatív minta alapján). Az eddigi megfigyelések célja az idegenforgalom számbavétele volt. A gyűjtött adatok a migráció megfigyelésére ma alig használhatók, de a rendszer némi bővítés után (különösen a reprezentatív adatgyűjtés esetében) jól hasznosítható lenne ilyen célra is.

Az elmúlt év során a migrációval kapcsolatos adatokat gyűjtő említett intézményeknél jeleztük a KSH együttműködési szándékát, s azt, hogy a nyilvántartásaikból származó információkat statisztikai célokra fel kívánjuk használni. Az első reakciók mindenütt kedvezők voltak, adatszolgáltatásra azonban már ritkábban került sor, esetenként túlzottan összevont vagy a statisztikai feldolgozás szempontjából nem megfelelő formában. Az egyedi adatok átadására — többnyire az adatvédelemre hivatkozva — nem került sor. Statisztikai összesítéseket gyakrabban kaptunk ugyan, de ezeknél is több probléma adódott. Egyrészt minden esetben bonyolult engedélyezési folyamatra volt szükség, másrészt gyakran mást fedtek a kapott adatok, mint amit a KSH eredetileg kért, több ízben pedig egymásnak ellentmondó adatokat kaptunk. A nehézségekhez nagymértékben hozzájárult az eltérő fogalomhasználat. Természetes, hogy a nem statisztikai célra felépített rendszerből az ilyen célú információk összeállítása többletmunkával jár.

EGY ÚJ RENDSZER FELÉ

A nemzetközi vándorlás megnövekedett jelentőségéből adódóan a lehető legrövidebb időn belül meg kell teremteni a nemzetközi vándorlás egységes és folyamatos statisztikai megfigyelési rendszerét, s biztosítani kell a migrációra vonatkozó fontosabb adatok rendszeres nyilvánosságra hozatalát. Ennek megvalósítása érdekében elengedhetetlen az államigazgatás különböző, a migrációt érintő adatokat gyűjtő, illetve kezelő intézményei, valamint a statisztikai feldolgozásért és információszolgáltatásért felelős KSH közötti koordináció.

Az eddigi tapasztalatok alapján hatékony együttműködésre akkor kerülhet sor, ha az államigazgatás különböző intézményei által gyűjtött migrációs adatok egységesen kezelhető rendszerének kialakítása, az adatok statisztikai célú felhasználhatósága érdekében teendő lépésekről, legfontosabb feladatokról az érintett főhatóságok felelős képviselőinek részvételével tartott — vezetői szintű — egyeztetésen megállapodás jön létre. Döntésnek kell születnie arról, hogy a statisztikai megfigyeléshez szükséges adatokat (a törvények adta lehetőségek keretei között) az egyes intézmények a

KSH-nak rendszeresen átadják. Tisztázni kell e tevékenység jogi hátterét, illetve biztosítani kell azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik, hogy a nemzetközi vándorlásra vonatkozó statisztikai adatgyűjtés és -szolgáltatás szempontjai a még előkészítés alatt álló törvényekbe és egyéb jogszabályokba beépüljenek.

Amennyiben az adatátadásról és a feladatok meghatározásáról döntés születik, szakértői egyeztetések során

— meg kell határozni a nemzetközi vándorlás statisztikai megfigyelési rendszere keretében gyűjtendő adatok körét;

— el kell érni az egyes főhatóságoknál alkalmazott terminológiák, csoportosítások egységesítését;

— egyeztetni kell az adatfeldolgozás, illetve -átadás rendszerét, további folyamatát, rendszerességét.

A szakértői egyeztetések egyes szakaszaiba, az érintett államigazgatási szervezetek mellett, célszerű bevonni a Magyar Tudományos Akadémia, az egyes önkormányzatok, társadalmi szervezetek, illetve az egyházak képviselőit is.

A szakértői egyeztetések sikeréhez szükséges, hogy az érintett szervezetek részletesen ismertessék a jelenleg általuk gyűjtött, illetve rendelkezésükre álló adatok körét, tartalmát, tisztázzák az alkalmazott kategóriákat.

Ez az áttekintés a jelenleg hozzáférhető adatokon alapszik, feltehetően korántsem teljes (esetenként tévedéseket is tartalmazhat), s semmiképp nem alkalmas a részletek tisztázására. A jelenlegi adatgyűjtések jobb megismerése egyben (az adatok statisztikai célú átadásával együtt) feltétele az új rendszer életbelépését megelőző időszakra vonatkozó kielégítő statisztikai adatszolgáltatásnak is.

A nemzetközi gyakorlatot és kötelezettségeket is figyelembe véve a minimálisan gyűjtendő adatok (be- és kivándorlókról):

- állampolgárság(ok),
- életkor (születési idő),
- születési hely,
- nem,
- családi állapot,
- iskolai végzettség,
- szakképzettség — foglalkozás, gazdasági aktivitás (a vándorlást megelőző utolsó és az azt követő),
- a vándorlást megelőző és a jelenlegi (jövőbeli) lakóhely (bevándorlóknál város, kivándorlóknál ország, régió, illetve kiemelt települések),
- a határátlépés ideje,
- a vándorlás típusa/kategóriája (például menekült, munkavállaló),
- a vándorlás célja,
- a tartózkodás tervezett ideje,
- családi kapcsolatok (az együtt érkező/távozó, illetve otthon maradó családtagok)
- nemzetiség (önkéntesen megválaszolható kérdésként),
- nyelvtudás.

Az egyes nyilvántartási célú adatfelvételekhez csatolt (esetleg időszakos vagy nem teljes körű) statisztikai célú, önkéntes adatgyűjtés lehetőségéről és tartalmáról is szükséges tárgyalni.

Mivel a migrációról teljes körű nyilvántartás nincs, s az egyes intézmények különféle adatokat gyűjtenek a be-, illetve kivándorlókról. Amennyiben erre törvényi lehetőség adódik, és az adatfeldolgozási háttér lehetővé teszi, a statisztikai feldolgozás

céljára az adatokat mágnesez adathordozón, egyedi azonosítókkal, illetve az egyes adatállományok összekapcsolására alkalmas módon a legcélszerűbb átvenni. Így a BM adatai kiegészülhetnének az MM foglalkozásra, munkahelyre vonatkozó részletesebb adataival vagy éppen a külföldön élő magyar állampolgárokról a TB-nél vagy az APEH-nál hozzáférhető ismérvekkel.

Eredményes munkára az elemi adatok átvételével, az adatállományok így lehetővé váló jobb megismerése után az adatok értelmezésével kapcsolatos közös egyeztetések, esetleges rendszermódosítások, hibajavítások útján lenne mód.

TÁRGYSZÓ: Nemzetközi vándorlás.

РЕЗЮМЕ

Международная миграция является привлекающей к себе все большее внимание и становящейся все более трудной проблемой нынешних преобразований в Европе. В течение нескольких последних лет изменились и размеры и характер миграционных потоков, затронувших Венгрию: в ходе истекших трех лет иммиграция превратилась в весьма значительную социальную, экономическую и политическую проблему венгерского общества.

Автор статьи занимается методологическими трудностями статистического наблюдения международной миграции. Обращает внимание на изменения содержания применявшихся до сих пор понятий и на необходимость разработки новых понятий с учетом международных рекомендаций (ООН).

Указывает на ошибки, возникающие в результате разобщенности статистического учета, показывает системы сбора данных, применяемые в этой области различными государственными административными органами, учреждениями. В заключение вносит предложение относительно создания в основном унифицированной, состоящей из взаимосогласованных подсистем, системы сбора в области международной миграции.

SUMMARY

International migration is a problem in transforming Europe which attracts increased attention and becomes more and more serious. The size and characteristics of the population movement affecting Hungary has also changed in the last few years: immigration has become an important social, economic and political problem of the Hungarian society during the last three years.

The study enumerates the methodological problems of statistical surveys relating to international migration, drawing attention to the changes in the content of concepts used so far, to the necessity of elaborating new concepts, while taking into account international (UN) recommendations.

The author points out errors originating from the diversity of statistical surveys, and introduces the relevant data collection systems of various bodies and institutions of state administration. Finally, the author proposes the development of a somewhat unified data collection system consisting of interrelated sub-systems in the field of international migration.

BESZÁMOLÓ A FOGLALKOZTATÁS ÉS STATISZTIKA CÍMŰ KONFERENCIÁRÓL

1993. október 7-8-án a Magyar Statisztikai Társaság (MST) konferenciát szervezett Pécsen a foglalkoztatási viszonyokat bemutató statisztikai rendszer aktuális kérdéseiről. A rendezvény legfőbb célja az volt, hogy megfelelő vitafórumot teremtsen a foglalkoztatás kérdésével foglalkozó kormányzati szakemberek, statisztikusok, kutatók, sőt az adatok felhasználásában érdekelt különféle szervezetek és önkormányzatok szakemberei számára.

Tekintve, hogy a munkaügyi információs rendszer szorosan kapcsolódik más ellátó rendszerekhez, így többek között a társadalombiztosítás, valamint az önkormányzatok szociális ellátó rendszeréhez, ezért a konferencián nagy hangsúlyt kaptak a különböző információs rendszerek makro- és mikroszinten való összekapcsolhatóságával összefüggő kérdések.

A viszonylag széles körű szakmai párbeszéd három nagyobb kérdéskörre terjedt ki.

Az egyik a munkaügyi információs rendszer működtetése során felmerülő különféle módszertani és értékelési problémák tisztázása. Kérdés ugyanis, hogy a jelenleti információs rendszer milyen mértékben képes lefedni a foglalkoztatási viszonyok valamennyi fontos jelenségét. E téren kiemelt jelentőségű a magánszféra vállalkozásainak megfigyelése, ami jelenleg az információs rendszer egyik legkritikusabb pontja.

A másik nagyobb kérdéskör a foglalkoztatási viszonyok gazdasági és társadalmi hatásait fogta át. Az e kérdéssel foglalkozó szakemberek elsősorban a foglalkoztatás, a termelés és ezzel összefüggésben a hatékonyság alakulását vizsgálták. A társadalmi hatásokat tekintve pedig a munkanélküliség szociális következményei és e jelenség kezelésével kapcsolatos módszerek megvitatása került előtérbe. További fontos kérdés volt a munkanélküliség és a szegénység újratermelődésével kapcsolatos folyamatok megtárgyalása.

Végül e konferencia keretében is kiemelt figyelmet kaptak a foglalkoztatás regionális és önkormányzati szintű problémái. Egyre elfogadottabbá válik ugyanis az a felismerés, hogy a foglalkoztatás szorosan kapcsolódik a különböző gazdasági és társadalmi folyamatokhoz, továbbá, hogy e kapcsolódás jellege térségenként igen változó. Következésképpen a foglalkoztatással összefüggő komplex feladatokat is alapvetően kistérségi, illetve önkormányzati szinten lehet leghatékonyabban megoldani. Az e területen szerzett térségi és önkormányzati tapasztalatok kölcsönös kicserélése sok tanulsággal szolgálhat a makroviszonyokkal foglalkozó szakembereknek is.

Az októberi konferenciát *Kupcsik József* egyetemi tanár, az MST elnöke nyitotta meg, majd a pécsi önkormányzat alpolgármestere, *Mikes Éva* köszöntötte a konferencia résztvevőit. A délelőtti plenáris ülés keretében *Vukovich György*, a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) elnöke, *Andorka Rudolf*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem rektora, valamint *Pulay Gyula*, a Munkaügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára tartott előadást.

Vukovich György előadásában a foglalkoztatással kapcsolatos statisztikai rendszer azon gondjait emelte ki, amelyek a piaccgazdaságra való áttérés során jelentek meg. Ezek közül is kiemelt jelentőségű a munkanélküliség megfigyelésére irányuló lakossági adatgyűjtés. Az ezzel kapcsolatos munkálakat oly módon kellett kialakítani, hogy a munkanélküliségre vonatkozó adatgyűjtés igazodjon a fejlett országok statisztikai gyakorlatához, továbbá kellően illeszkedjen a munkaerő-vizsgálatok átfogó programjához.

A vállalati típusú adatgyűjtések esetében igen súlyos gondot jelent a reprezentatív megfigyelésre való áttérés, mivel az újonnan létrejött vállalkozásokról — a megfelelő adatszolgáltatási készség hiánya miatt — nem mindig lehet pontos információ-

kat begyűjteni. Az előadó fontosnak tartotta annak hangsúlyozását, hogy a KSH, valamint az Országos Munkaügyi Központ (OMK) által végzett vizsgálatokat — az adatgyűjtés eltérő célja és módszerei miatt — alapvetően egymást kiegészítő adatforrásoknak kell tekinteni, és nem lehet arról beszélni, hogy az egyik vagy a másik vizsgálatból származó információ a jobb.

Andorka Rudolf előadása első részében a munkanélküliség mérési problémáival foglalkozott, amelyhez a Társadalomkutatási Informatikai Társulás (TÁRKI) és a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Szociológiai tanszéke által végzett Magyar Háztartási Panel Vizsgálat szolgáltatott empirikus ismereteket. A különböző definíciók alapján számított munkanélküliségi ráták más-más összefüggésekre hívják fel a figyelmet, következésképpen együttes alkalmazásuk bővebb információt nyújt a jelenség értékeléséhez.

Az előadás második része a munkanélküliség és a szegénység közötti összefüggések bemutatására helyezte a hangsúlyt. Az említett vizsgálatok alapján kiderült, hogy a munkanélküli családok háztartásának tartós javakkal való ellátottsága alig marad el azon családokétól, amelyekben nincs munkanélküli. Az előadó ennek alapján azt a következtetést vonta le, hogy mivel Magyarországon a munkanélküliség viszonylag új jelenség, ezért ma még nem lehet arról beszélni, hogy a munkanélküliség és a szegénység feltétlenül együtt jár. A munkanélküli családoknak csak egy kisebb részét lehet a szegény rétegek közé sorolni. Az előadó úgy véli, hogy — további kiegészítő információkkal együtt — az itt levonható következtetéseket a kormányzati szociálpolitika megfogalmazásánál is célszerű figyelembe venni.

Pulay Gyula, a Munkaügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára — az elhangzott előadásokhoz kapcsolódva — ugyancsak fontosnak tartotta a munkanélküliség különböző szempontok alapján történő megfigyelését és mérését. Felvetette azt a kérdést, hogy 1993. évi adatok alapján levonható-e olyan következtetés, hogy 1993-ban kedvezőbbre fordult a foglalkoztatási helyzet? E feltevést látszik erősíteni részben az, hogy a korábbi időszakhoz képest növekedett a munkanélküliek elhelyezkedési lehetősége, továbbá, hogy a magánszektor várható erősödése szintén jótékony hatással lehet a foglalkoztatásra. Ugyanakkor a kisvállalkozások — fokozottabb költségérzékenységük miatt — rugalmasabban változtatják a létszámot, és ez feltehetően erősíteni fogja a munkaerő-kereslet és -kínálat hullámzását. Egészében véve arra lehet számítani, hogy a munkaerőpiacon törekény egyensúly fog kiala-

kulni, és tényleges javulást csak a gazdasági folyamatok egészében bekövetkező kedvező változások hozhatnak.

Pulay Gyula előadása második részében áttekintést adott az OMK által végzett, részben a munkanélküliség, részben a keresetek és a foglalkoztatottság alakulását bemutató adatgyűjtésekről, amelyek a kormányzati foglalkoztatáspolitikához nyújtanak folyamatosan információkat. Természetesen ezek az információk önmagukban nem adhatnak teljes képet a foglalkoztatási helyzetről, ezért igen nagy szükség van a KSH vizsgálataiból származó adatokra is. Az előadó kívánatosnak vélte, hogy az információs rendszerek együttes használatában a korábbiaknál szorosabb együttműködést célszerű kialakítani a KSH és a munkaügyi kormányzat szakemberei között.

Az 1. szekció „A munkaügyi statisztika információs rendszere” címmel az információs rendszerek működtetése és az ezzel kapcsolatos módszertani problémák témakörét fogta át. A program keretében három vitaindító előadás hangzott el — az eredeti programtól eltérően egy előadás elmaradt — a nagy információs rendszereket működtető KSH, OMK és Országos Egészségbiztosítási Pénztár egy-egy képviselőjétől. A szekció elnöke *Lázár György*, az OMK főosztályvezetője volt.

Lakatos Judit, a KSH osztályvezetője „Közelítés a fejlett piacgazdasággal rendelkező országok munkaügyi statisztikai rendszeréhez” címmel tartott előadásában a munkaügyi statisztika elmúlt időszakban történt korszerűsítését, módszertani fejlődését mutatta be a foglalkoztatottság és a munkanélküliség vizsgálatán keresztül, vázolva, hogy a nemzetközi standardokhoz való igazodás, illetve alkalmazkodás hogyan valósult meg a munkaerőpiac egymással összefüggő jelenségeinek megfigyelésénél. Részletesebben szólt a munkaerőmérleg összeállításáról, valamint a munkaerő-felmérésről. Ez utóbbi a munkanélküliek számbavétele mellett a foglalkoztatottságról is információt ad, ez az alapja a negyedévenkénti munkanélküliségirata-számításnak. Megemlítette a munkaerő-felmérés kiegészítő felméréseinek jelentőségét, és ismertette a gyesen, gyeden levőkről készült felmérés eredményeit, az újbóli munkába állásuk lehetőségeit.

Lázár György az adminisztratív rekordokra épülő statisztikai feldolgozásokat ismertette „A munkaerőpiaci szervezet nyilvántartásaira épülő statisztikai feldolgozások” című előadásában. Megemlítette ezek előnyeit: teljes körűek, gyorsak, havi összesítésben állnak rendelkezésre, segítségükkel folyamatában követhető a be- és kiáramlás, a munkaerőpiaci programok résztvevőiről részletes informá-

ciókat adnak. Előadásában kitért ezen rekordok alkalmazásának hátrányaira is: a hiányos jogszabályi háttér és annak változásai befolyásolják a statisztikát. Korlátként említette, hogy ezek nem alkalmasak a foglalkoztatás mérésére, így a munkanélküliségiráta-számítás lehetőségei is korlátozottak. (1993 decemberében is az 1992. január 1-jei gazdaságilag aktív népességet veszik alapul.) A munkanélküliség területén létező fogalmi különbségek is hozzájárultak a két rendszer eltéréseihez, ezért nagyon hasznos a KSH és az OMK együttműködése.

Előadásában új lehetőségekről is beszélt, így többek között a nyomon követéses rendszer kiépítéséről, a szezonális kiigazításról és a megyei, körzeti munkanélküliségi ráták reális becsléseiről.

Gerencsér László, az Országos Egészségbiztosítási Pénztár főosztályvezetője „A társadalombiztosítás és a foglalkoztatás összefüggései” c. előadásában beszélt a társadalombiztosítás információs rendszeréről és a járulék hatásáról a foglalkoztatásra. Utalt arra, hogy a társadalombiztosítás információs rendszere jelenleg kiaknázatlan, ennek okai között említette az eltérő jelzőszámrendszert és azt, hogy a társadalombiztosítás átalakulóban van. A társadalombiztosítási járulék fizetését „sorscspás”-ként fogják fel, és ahol lehet nem fizetik. Magyarországon nemzetközi összehasonlításban is magas a járulék mértéke. Előadásában utalt arra, hogy a társadalombiztosítást terhelik a munkanélküliséget mérséklő intézkedések is (korengedményes és előnyügdíjazás). A társadalombiztosítás védekezése, hogy amit lehet átruház, és példaként említette a táppénz munkáltató általi fizetését.

Az előadásokat követően több hozzászólás is elhangzott.

A kistérségek munkanélküliségiráta-számításánál problémát okoz a nevező (a gazdaságilag aktív népesség) meghatározása; foglalkozni kell e téma módszertanával, év végére szakértői megbeszélést ígért az OMK.

A munkanélküliség statisztikai megfigyelése egyrészt biztosítási jellegű adatokon alapul, míg a lakossági felvételek a különböző munkaügyi támogatási rendszerekben nem érintett rétegekről is információt adnak. Ez utóbbinak előnye még, hogy felhasználható a nevezőnél és a számlálónál is. Megemlítették, hogy a Világbank segítségével új, magas fokon gépesített társadalombiztosítási információs rendszer kiépítése várható. Így lehetőség nyílik a jövőben ezen információs rendszer más adatforrásokkal történő összekapcsolására is. Meg erősítést nyert, hogy a munkanélküliségi trend számításánál nem elég az elmúlt időszakot figyelembe

venni, és módszertanilag fel kell a számításokra készülni.

Végül élénk vita alakult ki arról, hogy a törvények és a magas szintű jogszabályok a statisztikai adatgyűjtések módszertani kiadványait alkalmazzák mellékletként, és ez esetenként gondot okoz például a keresetek meghatározásánál.

A 2. szekció „A foglalkoztatási viszonyok társadalmi és gazdasági hatásai” címmel meglehetősen széles témakört fogott át. A program keretében öt vitaindító előadás hangzott el, a szekció elnöke *Szilágyi György*, a KSH főosztályvezető-helyettese volt.

Laky Teréz, a Munkaügyi Kutató Intézet főosztályvezetője „A munkaerőpiaci keresletet és kínálatot alakító folyamatok” címen tartott előadásában alapvetően a statisztikai mérés problémáit mutatta be. A különböző adatforrások áttekintése alapján az előadó arra a következtetésre jutott, hogy a foglalkoztatásra vonatkozó jelenlegi információk nem adnak pontos képet az e téren zajló folyamatokról. Különösen kritikusként minősítette a magánszektor bementő információkat, ahol a mérési hiányosságok mellett a legnagyobb problémát az okozza, hogy a magánszektorban nincs mindenki által elfogadott definíciója.

Szabó Sándorné, a Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője a makroszinten megfigyelhető összefüggésekre mutatott rá „A foglalkoztatási helyzet hatása a makrogazdasági elosztási folyamatokra” című előadásában. Abból indult ki, hogy a jövedelmek egészen belül csökkent a munkajövedelmek aránya, és ennek következtében csökkent a munkajövedelmekre épített járulékbefizetés. Az így előállott forráshiány pedig válságba juttatta a nagy elosztórendszereket, és ezen belül különösen sújtotta a munkanélküliek ellátásával kapcsolatos támogatási rendszereket.

E kérdéshez kapcsolódva élénk vita bontakozott ki a résztvevők között, és részben támogató, részben ellenvető érvek hangzottak el Andorka Rudolf azon következtetéséhez, mely szerint a munkanélküliek támogatásánál a jövőben fokozottan figyelembe kellene venni az adott család tényleges anyagi helyzetét. A jelenlegi gyakorlatot ugyanis hosszabb távon nem lehet fenntartani — a költségvetés forráshiánya miatt —, továbbá mivel a támogatás független az adott család anyagi viszonyaitól, ezért az nem tekinthető sem hatékonynak, sem igazságosnak. A vita során az is megfogalmazódott, hogy a privatizációs folyamatokhoz kapcsolódva a járulékkerhelés rendszerét is mielőbb felül kellene vizsgálni, mert a jelenlegi rendszer még a korábbi viszonyok között alakult ki.

Nagy Gyulának, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docensének előadása „Munkanélküli-segélyek 1992-ben” címmel a munkanélküli-segélyek nagysága és a szabályozási rendszer változása közötti összefüggéseket tárgyalta. A számfeltett biztosítási típusú segélyekre vonatkozó adatok feldolgozása és elemzése után kiderült, hogy a szabályozási rendszer gyakori változása miatt a munkanélküli-segélyek jelentős része folyamatosan veszít az értékéből. Ezen a helyzeten csak az segítené, ha a rendszerben alkalmaznák az inflációt követő indexálást. Nagy Gyula vizsgálatának egyik fontos kérdésfeltevése az volt, hogy vajon a túl magas segély/bér arány nem fogja-e vissza az új munkahely megkeresésére irányuló hajlandóságot.

Élénk vitát váltott ki Kamarás Károlynak, a Manpower Kft. Pécsi Irodája vezetőjének „A munkanélküliség és regionális kezelési lehetőségei” címen megtartott előadása. Számos érvet sorolt fel annak bizonyítására, hogy a munkanélküliség problémáját csak kistérségi szinten lehet megoldani. Ennek megfelelően a központi eszközrendszert is oly módon kell átalakítani, hogy a kistérségek képesek legyenek a számukra biztosított eszközökkel önállóan, a helyi adottságokra alapozva kezelni a munkanélküliséget. A vitában felszólalók egy része ezzel nem értett egyet, és inkább a makroszintű politikák struktúraalakító szerepének módosításától várják a regionális feszültségek hatékonyabb felszámolását.

Ugyancsak vitát váltott ki az előadónak az a következtetése, hogy a hazai munkaerő területi mobilitása meglehetősen alacsony. Az ellenkező nézetet vallók ezt azzal cáfolták, hogy az utóbbi három évtizedben több mint 6 millió lakos változtatott állandó jelleggel lakóhelyet, és az ingázók egymilliót meghaladó létszáma is a munkaerő jelentős mozgására utal. Ez a tény azonban nem mond elent az előadó azon megállapításának, hogy a hazai munkaerőpiacot inkább a „részipiacok halmazának” kell tekintenünk.

A szekció utolsó előadója Németh Zsolt, a KSH Baranya megyei Igazgatóságának titkára egy jelenleg induló vizsgálat hipotéziseit ismertette „A munkanélküliség és regionális kezelési lehetőségei” címmel. A vizsgálat előtt, az adatforrások áttekintését követően azt az igen fontos kérdést kívánták tisztázni, hogy vajon az elérhető információk együttes felhasználása révén miként lehet a jelenséget körülírni. Tekintve, hogy a munkanélküliség alakulását és az azt befolyásoló társadalmi és gazdasági tényezőket mikroszinten kívánták nyomon követni, ezért a népszámlálás számlálókörzeti szintű adatait kapcsolják össze a különböző nyilvántartásokból nyer-

hető, a munkanélküliekre vonatkozó információkkal.

A 3. szekció témája „A foglalkoztatási és szociális problémák megjelenése és megoldási kísérletei az önkormányzatokban” volt. A szekcióban Hoóz Istvánnak, a Janus Pannonius Tudományegyetem tanácskezelő egyetemi tanárának elnökletével négy előadás hangzott el.

Pintér József, a Kereskedelmi és Hitelbank Szigetvári Fiókjának vezetője „A kisvállalkozók információs igényeinek néhány kérdése” című előadásában sajátos nézőpontból, a kisvállalkozók szemszögéből tekintette át az információáramlás folyamatát. Véleménye szerint a kisvállalkozások információk nélkül nem képesek saját gazdaságukat irányítani, hatékonyan működtetni, s önálló piackutatást sem tudnak végezni. Alapvető igényük tehát a gazdasági környezet megismerése, a piaci információk birtoklása. A gazdasági környezetet illetően a kisvállalkozásokat — többek közt — az infláció jelenlegi és várható mértéke, a foglalkoztatotti arány, a munkanélküliségi ráta, a különféle kamatlábak változásai érdekelnék, úgy véli, hogy a piaci információk közül a termeléssel és forgalommal, a jövedelemmel és árakkal, a keresletre ható tényezőkkel, a pénzforgalmi adatokkal kapcsolatosak lennének hasznosak számukra. Az előadó célszerűnek tartaná a KSH és a kisvállalkozók közötti információáramlás piaci alapokra helyezését, ami azt jelentené, hogy az információkhoz mindkét fél meghatározott anyagi ellenszolgáltatás fejében juthatna hozzá. Erre a készség a kisvállalkozások részéről egyértelműen megmutatkozik, a KSH részéről azonban szemléletváltozásra lenne szükség, a KSH-nak kellene jobban „piacosodnia”, segíteni a kisvállalkozásokat. A munkanélküliséget ugyanis — az előadó meglátása szerint — a vállalkozások segítségével lehetne enyhíteni, felszámolni.

Az előadáshoz több hozzászólás kapcsolódott. Az első a kisvállalkozásoknak a teljesítményekben képviselt súlyával foglalkozott. Nevezetesen azzal, hogy a valóságosnál mindig kisebb az a súly, amely a különböző publikációkban megjelenik, mivel ezeknek az adózási adatok képezik a forrását. Kisebbség azért is, mert a számbavételnél a kisvállalkozások közül — tekintve, hogy a gyors átalakulások leginkább e kört érintik — jó néhány elvész.

Az információáramlással kapcsolatban felmerült, hogy az adatok minősége nagymértékben függ attól, hogy maguk a vállalkozók milyen adatokat szolgáltatnak. A hozzászóló az adatszolgáltatói fegyelmet meglehetősen alacsony színvonalúnak ítélte, s úgy vélte, hogy talán a vállalkozói érdekeltség előbb-utóbb javítani fog ezen a helyzeten.

Vincze Ferenc, Hajdúszoboszló város jegyzője „Önkormányzat, foglalkoztatás, szociális gondoskodás” című előadásában arra az ellentmondásra hívta fel a figyelmet, hogy a foglalkoztatási törvény az önkormányzatokra is ró feladatokat, ugyanakkor foglalkoztatáspolitikai eszközök nincsenek a kezükben. Véleménye szerint a foglalkoztatást az önkormányzatok a települési vagyonnal segíthetik leginkább. Ehhez azonban — tekintve, hogy jelenleg nincsenek fejlesztési koncepciók — az szükséges, hogy egy-egy önkormányzat legalább középtávra meghatározza a település gazdasági fejlesztésének, a munkanélküliség kezelésének legfőbb feladatait. Ez utóbbiban pillanatnyilag a közhasznú munkavégzés az elsődleges eszköz. Emellett az önkormányzatok lehetőségeit az előadó három területen látja. Közülük az egyik a munkahelyteremtés, melynek keretében a települési vagyonból különféle intézményeket hoznának létre a foglalkoztatási gondok enyhítésére. A második az oktatás-képzés-átképzés területe, amely egyrészt szintén igényli az intézménystruktúra fejlesztését, másrészt pedig olyan ösztöndíjrendszer bevezetését jelentené, mellyel a máshol tanulókat támogatnák. A harmadik lehetőséget a szociális gondoskodásban jelölte meg az előadó, hozzáátve azonban azt is, hogy ezt olyan passzív eszköznek tekinti, mely hosszú távon nem jelentheti a fő megoldást, helyette inkább az aktív eszközökre kell koncentrálni.

Gyöngyösi Péterné, a Baranya megyei Munkaügyi Központ mb. igazgatója előadásában rámutatott, hogy a munkaerőpiac két főszereplője (munkaadók, -vállalók) mellett meghatározó szerep jut az önkormányzatok és a munkaügyi központok együttműködésének. Az együttműködésnek több területe lehetséges:

- foglalkoztatásiérdek-egyeztetés,
- a vállalkozások létrehozásának, illetve fenntartásának segítése (munkahelyteremtés),
- a szakképzés szakirányának meghatározása (önkormányzat mint fenntartó),
- az önkormányzatok (mint támogatottak) részesítése a foglalkoztatási alaphól a foglalkoztatás elősegítése érdekében,
- a munkaerőpiacról tartósan kiszoruló rétegekkel való foglalkozás,
- a feketemunka ellenőrzése.

E területek mindegyike révén az önkormányzatok jelentős hatást gyakorolhatnak a munkanélküliség alakulására.

Az önkormányzatok naponta szembesülnek már nemcsak a munka nélkül maradók, hanem a járadékot is elvesztők súlyosbodó problémáival, ezért számos információra van szükségük, amit a munkaügyi szervezettől kaphatnak meg.

A 3. szekcióban az előadások sorát Schwertner János, a Munkaügyi Minisztérium osztályvezetője „A munkanélküliség regionális különbségei” című előadása zárta. Először a KSH területi információiról szólt. Véleménye szerint a beszámolási rendszerben a 10—20 éve meglevő, hagyományos adatok maradtak meg napjainkban is, noha ma már más típusúakra is volna igény. Szükség lenne például az értéktermelés területi információira (területi GDP-re) is, ez irányba azonban nem tapasztalható elmozdulás. Ezt követően az előadó a munkanélküliségi ráta számítása során felmerült problémákat vázolta, s arra a következtetésre jutott, hogy — kellő viszonyítási alap híján — jó rátát csak megyei szinten lehet számítani, településin nem. A munkanélküliség kapcsán utalt továbbá az elosztási rendszer ellentmondására is. A jelenlegi elosztási rendszerben ugyanis az önkormányzatok a kedvezőtlen helyzetet, a magas munkanélküliséget kell bizonyítsák, de ugyanakkor hol található olyan befektető, aki ilyen viszonyok mellett az adott területen kívánna investálni. Mindezek után a munkanélküliség területi különbségeiről beszélt az előadó, s úgy vélte, hogy a munkanélküliségben nyugat-kelet kettősség jött létre. A nyugati területeken a munkanélküliség szintje nem éri el, a keleti területeken ezzel szemben rendre meghaladja az országos átlagot. Érdekességként említette, hogy meglehetősen stabilitást észlelt a munkanélküliségi skála két pólusa táján, vagyis 1991 és 1993 között nemigen változott a legkedvezőbb és legkedvezőtlenebb körzetekbe tartozó megyék köre. Az előadó szerint a területi különbségek mellett a településtípusok között is jelentős különbségek vannak. Ezen azt érti, hogy a nagyobb településektől (megyeszékhelyek) a kisebbek (többi városok, illetve községek) felé haladva a munkanélküliség növekvő. Némek szerint vizsgálva növekvő férfi munkanélküliség mutatható ki az említett irányba.

Az előadáshoz kapcsolódva főként a területi információkkal, területi GDP-vel kapcsolatban hangzottak el hozzászólások, melyek kivétel nélkül ezek szükségességét hangsúlyozták. Volt, aki arra hívta fel a figyelmet, hogy ha a megnövekedett területi információigényt a KSH nem tudja kielégíteni, akkor az igénylők onnan és úgy szerzik be ezeket az információkat, ahonnan és ahogyan tudják, ami azonban magában rejti a szakszerűtlenség veszélyét. Egy másik hozzászóló azt javasolta, hogy a területi információigényt a KSH a beszámolójelentések összeállításánál nyomatékosabban vegye figyelembe. E felvetésekre válaszolt a KSH munkatársa, aki a területi információkra vonatkozó kritikák jogosságát elismerve azt hangsúlyozta, hogy a

KSH nem csekély erőfeszítéseket tesz e helyzet javítása érdekében. Ugrásszerű javulásra azonban — részben anyagi okok miatt — nem lehet számítani. (Ez ellen hat a reprezentatív adatfelvételek terjedése is, ami a települési információk elvesztésével jár.) Hogy a KSH mennyire érzékeli ezeket a problémákat, az is jelzi, hogy pillanatnyilag is folynak kutatások az eddig nem vizsgált településsoros adatok feltárására. Egyetértett azzal is, hogy az értéktermelő képességet bemutató kistérségi adatokra is feltétlenül szükség van, ehhez azonban az egész beszámolósi rendszert új alapokra kellene helyezni. Erre a mostani helyzetben nincs lehetőség, kistérségi számításokat azonban lehet végezni. Ezeket viszont nem biztos, hogy a KSH fogja folytatni, hanem esetleg különböző kutatóintézetek végzik.

Az előadás másik kérdésfelveteléhez csatlakozott az a hozzászóló, akinek a véleménye szerint az ország társadalmi-gazdasági kettészakadásának vagyunk tanúi. Szerinte a keleti és nyugati területek közt egyre növekvő a különbség. A hozzászóló úgy vélte, hogy a két terület közti határvonal — az előadó nem tért ki rá, hogy ez hol húzódik — a

Nógrád és a Jász-Nagykun-Szolnok megyék tengelyén fekszik. Az ettől keletre eső blokkban is további lemaradást lehet tapasztalni, ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzete a legrosszabb.

A szekcióüléseket követő záró plenáris ülésen a szekciók elnökei összegezték a vitában elhangzott főbb gondolatokat, és ismertették a legtöbb vitát keltő kérdésköröket. Ezt követően Kupcsik József zárszavában a konferencia egyik legfőbb eredményeként azt emelte ki, hogy a különböző területekről érkező szakemberek valóban konstruktív párbeszédet tudtak folytatni, és a jövőben célszerű lenne, ha a statisztikus szakemberek hasonló keretek között, más kérdéskörökre is kitérve, tovább folytatnák a problémák közös megbeszélését. Egyúttal megköszönte a szervezőknek és a vendéglátóknak — a KSH Baranya megyei Igazgatósága munkatársainak, közülük is elsősorban *Novák Zoltánnak* a helyi szervezésben vállalt — sokirányú munkáját, amely meghatározó volt a konferencia sikeres megszervezésében.

Harcza István—Molnár Györgyné—Varga Alajosné

STATISZTIKUSOK EGYMÁS KÖZÖTT: THIRRING LAJOS EGY KÉSŐI LEVELE TÜKRÉBEN*

A *Demográfia* 1983. évi 4. számában *Kovacsics Józsefnek* megjelent emlékcikke értékes és gazdag összefoglalását adja *Thirring Lajos*, a kiváló magyar demográfus munkásságának. A Thirring Lajos szakirodalmi tevékenységét leíró függelékben a szerző nem kevesebb, mint 182 tanulmányt sorol fel, és ezt a felsorolást a szerkesztések, társszerzői közreműködések és egyéb kisebb közlemények több oldalas listája követi. Egy termékeny és tudományos sikerekben bővelkedő, bár csalódásoktól távolról sem mentes életpálya maradandó eredményeit foglalja össze. E sorok írója aligha szolgáltathat újabb érdemi adalékokat ehhez a listához. Van azonban e megemlékezés első oldalán egy rövid bekezdés, amelyhez szeretnék egy szerény de határozott kiegészítést, azaz korrekciót fűzni. Thirring — írja Kovacsics — „75 éves korában még 50-60 éveseket meghazudtoló szellemi frissességgel vitakozott, idézett adatokat, népességstatisztikai dátumokhoz fűződő információkat.” E megállapítás kétségkívül igaz, ugyanakkor nem indokolt példáját szolgáltatja annak, amit az angol nyelv „under-

statement”-nek nevez. A tétel, amely a 75 éves Thirring Lajosra érvényes, érvényes volt a 80-as éveiben járó Thirring Lajosra is.

Nem kétlem, hogy e helyesbítéssel nyitott ajtón kopogtatok mindazok előtt, akik még az 1980-as évek elején is ismerték Thirring Lajost. De minden szónál szebben beszél a kézzelfogható bizonyíték. Ezért úgy gondolom, legjobb hozzájárulásom, ha átadom a szót magának Thirring Lajosnak.

Sajnos ez nem egy 183. s mindeddig ismeretlen tudományos kézirat, amit Thirring Lajostól felidézek, ez egy halkabb, személyesebb és szerényebb hang, a 83. évében járó tudósnek egy 1981. szeptember 15-én kelt, hozzám intézett levele. Nem hiszem, hogy e levél megírása fegyelmzett és elegáns kézírásával — amelyből egy gyakorlott szem ismeretlenül is azonnal megállapítaná, hogy gazdája az első világháború előtti kor egyik szigorú iskolájában tanulta a tollforgatást — több idejébe kerülhetett Thirring Lajosnak, mint egy jó fél órájába. A levél — félreértés ne essék — nem egy „fontos” levél. De stílusa, hangvétele és tartalma utánozhatatlanul és eltéveszthetetlenül Thirring Lajosé, és nem csak a 82 éves Thirring Lajosé. Ez ugyanaz a hang, melyet először 1955-ben hallgattam nagy tisz-

* Az 1993. október 5-én, a Központi Statisztikai Hivatalban rendezett Thirring Lajos emlékülésen elhangzott előadás kissé módosított változata.

KSH nem csekély erőfeszítéseket tesz e helyzet javítása érdekében. Ugrásszerű javulásra azonban — részben anyagi okok miatt — nem lehet számítani. (Ez ellen hat a reprezentatív adatfelvételek terjedése is, ami a települési információk elvesztésével jár.) Hogy a KSH mennyire érzékeli ezeket a problémákat, az is jelzi, hogy pillanatnyilag is folynak kutatások az eddig nem vizsgált településsoros adatok feltárására. Egyetértett azzal is, hogy az értéktermelő képességet bemutató kistérségi adatokra is feltétlenül szükség van, ehhez azonban az egész beszámolósi rendszert új alapokra kellene helyezni. Erre a mostani helyzetben nincs lehetőség, kistérségi számításokat azonban lehet végezni. Ezeket viszont nem biztos, hogy a KSH fogja folytatni, hanem esetleg különböző kutatóintézetek végzik.

Az előadás másik kérdésfelveteléhez csatlakozott az a hozzászóló, akinek a véleménye szerint az ország társadalmi-gazdasági kettészakadásának vagyunk tanúi. Szerinte a keleti és nyugati területek közt egyre növekvő a különbség. A hozzászóló úgy vélte, hogy a két terület közti határvonal — az előadó nem tért ki rá, hogy ez hol húzódik — a

Nógrád és a Jász-Nagykun-Szolnok megyék tengelyén fekszik. Az ettől keletre eső blokkban is további lemaradást lehet tapasztalni, ezen belül Szabolcs-Szatmár-Bereg megye helyzete a legrosszabb.

A szekcióüléseket követő záró plenáris ülésen a szekciók elnökei összegezték a vitában elhangzott főbb gondolatokat, és ismertették a legtöbb vitát keltő kérdésköröket. Ezt követően Kupcsik József zárszavában a konferencia egyik legfőbb eredményeként azt emelte ki, hogy a különböző területekről érkező szakemberek valóban konstruktív párbeszédet tudtak folytatni, és a jövőben célszerű lenne, ha a statisztikus szakemberek hasonló keretek között, más kérdéskörökre is kitérve, tovább folytatnák a problémák közös megbeszélését. Egyúttal megköszönte a szervezőknek és a vendéglátóknak — a KSH Baranya megyei Igazgatósága munkatársainak, közülük is elsősorban *Novák Zoltánnak* a helyi szervezésben vállalt — sokirányú munkáját, amely meghatározó volt a konferencia sikeres megszervezésében.

Harcza István—Molnár Györgyné—Varga Alajosné

STATISZTIKUSOK EGYMÁS KÖZÖTT: THIRRING LAJOS EGY KÉSŐI LEVELE TÜKRÉBEN*

A *Demográfia* 1983. évi 4. számában *Kovacsics Józsefnek* megjelent emlékcikke értékes és gazdag összefoglalását adja *Thirring Lajos*, a kiváló magyar demográfus munkásságának. A Thirring Lajos szakirodalmi tevékenységét leíró függelékben a szerző nem kevesebb, mint 182 tanulmányt sorol fel, és ezt a felsorolást a szerkesztések, társszerzői közreműködések és egyéb kisebb közlemények több oldalas listája követi. Egy termékeny és tudományos sikerekben bővelkedő, bár csalódásoktól távolról sem mentes életpálya maradandó eredményeit foglalja össze. E sorok írója aligha szolgáltathat újabb érdemi adalékokat ehhez a listához. Van azonban e megemlékezés első oldalán egy rövid bekezdés, amelyhez szeretnék egy szerény de határozott kiegészítést, azaz korrekciót fűzni. Thirring — írja Kovacsics — „75 éves korában még 50-60 éveseket meghazudtoló szellemi frissességgel vitakozott, idézett adatokat, népességstatisztikai dátumokhoz fűződő információkat.” E megállapítás kétségkívül igaz, ugyanakkor nem indokolt példáját szolgáltatja annak, amit az angol nyelv „under-

statement”-nek nevez. A tétel, amely a 75 éves Thirring Lajosra érvényes, érvényes volt a 80-as éveiben járó Thirring Lajosra is.

Nem kétlem, hogy e helyesbítéssel nyitott ajtón kopogtatok mindazok előtt, akik még az 1980-as évek elején is ismerték Thirring Lajost. De minden szónál szebben beszél a kézzelfogható bizonyíték. Ezért úgy gondolom, legjobb hozzájárulásom, ha átadom a szót magának Thirring Lajosnak.

Sajnos ez nem egy 183. s mindeddig ismeretlen tudományos kézirat, amit Thirring Lajostól felidézek, ez egy halkabb, személyesebb és szerényebb hang, a 83. évében járó tudósnek egy 1981. szeptember 15-én kelt, hozzám intézett levele. Nem hiszem, hogy e levél megírása fegyelmzett és elegáns kézírásával — amelyből egy gyakorlott szem ismeretlenül is azonnal megállapítaná, hogy gazdája az első világháború előtti kor egyik szigorú iskolájában tanulta a tollforgatást — több idejébe kerülhetett Thirring Lajosnak, mint egy jó fél órájába. A levél — félreértés ne essék — nem egy „fontos” levél. De stílusa, hangvétele és tartalma utánozhatatlanul és eltéveszthetetlenül Thirring Lajosé, és nem csak a 82 éves Thirring Lajosé. Ez ugyanaz a hang, melyet először 1955-ben hallgattam nagy tisz-

* Az 1993. október 5-én, a Központi Statisztikai Hivatalban rendezett Thirring Lajos emlékülésen elhangzott előadás kissé módosított változata.

telettel, figyelemmel és haszonnal mint aspiráló demográfus.

A levél bemutatása azonban némi háttér magyarázatot igényel. Negyed századon át Thirring Lajossal évente többször váltottam levelet vagy (ami nem csak udvariasságból indított) kurtább alkalmi kártyákat. Ez a Budapest és Amerika között még 1957-ben kezdődött levelezés nagy megtiszteltetés volt számomra annál is inkább, mert magam nagyon rossz levélíró lévén, a csere egyenlőtlen volt és maradt kétségkívül a terjedelem és a tartalmi minőség, de még a pusztán gyakoriság mércéjén is. Thirring Lajos írásai egy sajátos magyarországi levegőt hoztak magukkal, olykor-olykor bepillantást engedve egy tisztelt, nagyrabecsült és — nem találok erre jobb szót — szeretett idősebb barát gondolkodásába és — ha ritkábban, visszafogottabban is — életébe. Visszafogottabban, mert önmagáról a rutinszerűnek tűnő vagy ironikus, egészségére vonatkozó megjegyzéseken kívül csak szűkszavúan írt. Az én dolgom és pályafutásom azonban mindig érdekelték. Gyakran tett fel erre vonatkozó kérdéseket, s mikor ezt vagy azt az írást elküldtem neki, sohasem maradt el az érdeki kommentár. Mikor például 1969-ben a Honolulu East-West Centerben létrehoztam az ázsiai népesedési kutatásokkal foglalkozó intézetet, Thirring Lajos az első jelentés kézhezvétele után rögtön küldött részletes és találó megjegyzéseket az intézet új programjáról.

Mentori hajlamát a gyakorlatba is átültette. Leveleinek s majd 1965-től újrakezdődő személyes találkozóinkon adott tanácsainak következetesen visszatérő témája volt például, hogy jelöltessem magam a Nemzetközi Statisztikai Intézet (ISI-) tagsági választására. Ez elől én nem kevésbé következetesen igyekeztem kitérni, de őt nem volt könnyű eltéríteni egy már egyszer kitűzött szándékától. Íme például egy tipikus thirringi fordulat egy 1971. január 12-i leveléből; „Jómagam megvagyok; két hete meghúléssal bajlódom átfázásos alapon. Munkám nagyon is van, de demográfiai-statisztikai munkához alig jutok. (Amúgy is: kit érdekelne a stat.-dem. munkám?) Kedves Palikám, ha mégis a Nemzetközi Stat. Intézet tagja óhajtanál lenni, örömmel lennék egyik ajánlód (ha nem találsz jobbat ilyen célra.)” Végül is beadtam a derekam eme unszolásaira, az ő nevével, mint első ajánlóval. Vajh ki küldte az első (s mondanom sem kell, hogy egyben egyetlen) gratulációt 1972-es ISI-beli beválasztásomhoz? Thirring Lajos.”

Ez idő tájt, mint említettem, már ismét találkozhattunk személyesen, a nagy földrajzi távolság ellenére viszonylag gyakran. Magyarországon kívül

három ízben történt ez: 1965-ben Belgrádban, majd 1969-ben Londonban és 1973-ban Liège-ben. De a budapesti találkozások sűrűbben sikerültek: a Bimbó úti lakásban, púposan felhalmozott könyvek kötegelével körülvéve, vagy ebédet fogyasztva egy Galamb utcai kis vendéglőben, vagy néha csak egy pesti hotelszobából, telefonon keresztül.

Az 1970-es évek közepétől kezdve a múltbeli dolgok felidézésén kívül beszélgetéseink fő témájává az általam 1975-ben indított folyóirat, a *Population and Development Review* (PDR) viselt dolgai léptek elő. Ez a vállalkozásom, amely immár tizenkilencedik évfolyamát fejezi be, és amelynek elindítása 1973-ban a keleti partra való visszatérésemnek és a New York-i Population Councilhoz való csatlakozásomnak fő indítórugója volt, őt mint három folyóirat egykori szerkesztőjét nagyon érdekelte, éppúgy mint engem az ő ez irányú jó tanácsai, tapasztalatai és szakszerű kérdései.

Azt a Thirring-levelet, melyet bemutatok, szintén a *Review*-ra — vagy kinti általánosan használt nevével élve, a PDR-re — vonatkozó korábbi beszélgetés ihlette. A beszélgetés közelebbi témája a folyóirat „Archives” elnevezésű rovata volt. Ez a PDR egyik állandó rovata, vagyis minden számban megtalálható. A célja az, hogy felelevenítsen klasszikus, de már többé-kevésbé elfelejtett régi cikkeket vagy esszéket, melyek eszmetörténeti érdekességük vagy általános irodalmi érdemeik mellett a jelenkor egy-egy fontos kérdésére is friss fényt vetnek. A legtöbbször a XVIII. vagy XIX. századból, vagy gyakran még korábbi időkből választom az anyagot. De időnként újabb, főleg e század első feléből való anyag is helyet kap a rovatban. Nos, az 1981. évi decemberi szám „Archives” rovatába egy magyar szerzőnek, *Balás Károlynak* (1877—1961) 1936-ban angol nyelven közreadott, „The quantitative problem of population” című igen eredeti, érdekes, bár sok tézisében erősen vitatható tanulmányát szemeltem ki. Ilyen szemelvények, ha jól vannak kiválasztva, magukért beszélnek: így az eredeti szöveget általában csak rövid, egy vagy két oldalas bevezető előzi meg, a legszükségesebb háttér felvázolásával.

Aligha tévedtem, mikor 1981-ben feltételeztem, hogy Magyarországon Balás Károly munkásságát, sőt még nevét is, jócskán a feledés homálya fedi. Azt azonban jól tudtam, hogy Thirring Lajos nem tartozik a feledős emberek közé, s ha valaki tud ott-hon, 1981-ben Balásról információt adni, az biztosan ő lesz.

Amerikába való hazatérésem után néhány nappal érkezett Thirring Lajos Balásról írott 1981. szeptember 15-i levele.

Budapest 1981. szept. 15.

Héves Pálzám!

Nagyon kíváncsi vagyok, hogy legalább telefonon tudtam-e beszélni egykori szülővel, hogy már az első színházi években (vagyis, mielőtt) mi voltam és a telefonát is németnyelvre uttam irigységgel és óvással (nem stábilizált) egy meghallgatás, a telefoncsatlakozást. Beszélgetésünk során nem említetted a színházról: valószínűleg a család prima egységnek írvend?

Vincentine Balás Kolozs (18-20-21, nem 20-21), még egyes megrövidített Magyar Színház lexikonok 1877. január 4-én Balasszágyon született és 1961. október 10-én Köröndön halt meg; tehát vincentinek nyugatit; erre én már nem emlékszem. A köznevelésben és pedagógiai professzor volt 1906-tól 1946-ig, először a Kassai köznevelési tanács, majd a perényi, 1948-tól a Békés köznevelési tanács, ahol 1908-tól volt tanár, a "Művelődés" címen máig fennmaradt, 1925-ben Szegedben nyugatit. x (debet, hogy nem is volt orvosi.)

Mint említettem, nem úgy óhajtom ezt az írást bemutatni, mintha ez a thirringi gondolkodás egyik reprezentáns darabja volna. De azt hiszem, azok számára, akik Thirring Lajost ismerték, olvasása csálhatatlanul visszaidézi a pótolhatatlan barátot, kollégát és tanácsadót. Íme a levél szövege:

„Nagyon örvendek, hogy legalább telefonon tudunk beszélni egymással. Jó, hogy már az esti szórákban (vacsora, mosogatás) túl voltam, és a telefontól két méternyire ültem íróasztalomnál, és olvastam (nem statisztikát), s így meghallottam a telefoncsengetést. Beszélgetésünk során nem került szóba otthonod: remélhetőleg a család prima egészségnek örvend?

Visszatérve Balás Károlyra (s-sel, nem zs-vel), még egyszer megnéztem a Magyar életrajzi lexikont: 1877. január 4-én Balassagyarmaton született, és 1961. október 10-én Körmenyden hunyt el; tehát visszatért nyugatról (lábjegyzetben: lehet, hogy nem is volt sokáig ott); erre én már nem emlékeztem. A közgazdaságtan és pénzügytan professzora volt 1906-tól 1946-ig, először a kassai jogakadémián, majd a pozsonyi, 1918-tól a bpesti tud. egyetemen, ahol 1908-tól volt magántanár. „A népesedés” címen már fiatalon, 1925-ben terjedelmes könyvet írt. Idevágó nézetei idehaza nem túlságosan tetszettek, sem a két világháború között, sem 1949 után. 1929—1949-ben az M. T. Akad. levelező tagja volt, 1939-től pedig országgyűlési képviselő (Magyar Élet Pártja); elhajlása nem lehetett túlságos, a nyilasokkal tudtommal nem volt kapcsolata. Szakirodalmi munkásságának fő területe a közgazdaságtan és a pénzügytan volt, de előszeretettel foglalkozott népességtudományi-népességpolitikai kérdésekkel is. Külföldi folyóiratok sok esetben közöltek tőle tanulmányokat, úgy hiszem demográfiai vonatkozású dolgozatokat is. Statisztikai (elméleti-módszertani) könyvet is írt, munkásságának korábbi szakaszában. A magyar statisztikusokkal, demográfusokkal jó kapcsolatokat tartott, kölcsönösen értékelték egymást. A M. Stat. Társ.-nak első tagjai közé tartozott. (Ez a Társ. 1922—1949-ig működött.) 1931—1933-ban a Társaság alelnöke, 1940—1943-ig elnöke volt. A Nemzetközi Népeségtudományi Unió ugyan már 1928-ban alakult meg, és én 1929-ben javasoltam a kapcsolatok felvételét, de erre csupán 1936-ban került sor. Akkor az Unió elnöke (Sir Close, ha jól emlékszem Charles, egy jovialis demográfus) írt Balásnak bizonyára az utóbbi egy külföldi cikkét követően, és javasolta, hogy létesítsenek Magyarországon is nemzeti csoportot (1948-ig az Uniónak nem voltak egyéni tagjai, csak nemzeti csoportjai). Balás jól ismerve a M. Stat. Társ. működőképességét, az akkori elnök-

höz Kovács (Dolányi) Alajoshoz fordult, s így jött létre 1936-ban a M. Stat. Társ. keretein belül, de nagy önállósággal az Unió Magyarországi csoportja; csak elnöke és titkára volt (népesebb tisztikar nélkül), 1936—1946-ig az előbbi Balás Károly, az utóbbi 1949-ig én voltam (akkor működésünk megszűnt). Balás igen jó elnök volt. Egyénileg jó volt velem a kapcsolat, szerettem és becsültem, éppen eredetibb eszméi miatt is. A Társ.-ban és csoportban többször előadott. A Társaság 1923—24 pár évén át Revue, majd Journal de la Société Hongroise de Statistique c. folyóiratának túlnyomórésztben francia, de részben angol, német, sőt olasz nyelven is megjelent számai többször közölték tanulmányait; így 1930-ban „La Question „Quo vadis” dans la démographie moderne”, 1937-ben (a Th. Gusztáv jubileumi számban) „The Necessity of Theoretical Points of View and of the Establishment of Theoretical Aims of Modern Demography” (szép kis cím!), 1935-ben „Malthus and the Population Problems of To-Day”, 1940-ben „Matières premières et peuplement” címen. Szóval B. tevékeny tagunk és gondolkodó elnökünk volt. Az „Archives” rovatokat ismerem, és igen jónak tartom. A telefonálásod előtti napon átnézett számban érdeklődéssel regisztráltam az F. Bastiat idézést, közleménye megérdemelte a felfrissítést. Azt hiszem Balásé is (bár nem biztos, hogy idehaza az illetékesek is úgy gondolkodnak mint én). Egykoron a Journalt sokfelé elküldtük, és ismerték, értékelték. Vajon megvannak-e még évfolyamai a külföldi intézményeknél, könyvtárakban? Alighanem kevesen tudnak már a folyóiratról. Te ismered, láttad-e a folyóiratot? Megérdemelné, hogy a tartalommutatóin átfussál (de kinek van ideje ehhez?). Jó pár éve K. Jóskánál tartottam egy visszaemlékező előadást a M. Stat. Társ.-ról és a Magyarországi csoportról; ezt pár éve kis példányszámban sokszorosították (Gyulay Feri a Stat. Szemle júliusi számában foglalkozott e „Visszaemlékezések”-kel). (Lásd: Statisztikai Szemle 1981. évi 7. sz. 759—763. old. — A szerk.) Érdekelnének ezek a visszaemlékezések?

Ismét sokat fecsegetem, de telefonálásod felvillanyozott. . . . Remélhetőleg jó volt debreceni látogatásod.”

Itt végződnek a levél. De a levél nem lenne igazi Thirring-levél utóirat nélkül.

„U.i. majd elfelejtettem: a M. Stat. Társ. kiadványainak egyik kötete 1932-ben közölte Balás K. „Das neue Bevölkerungsproblem” c. 70 oldalas tanulmányát.”

Bár ma is kaphatnék ilyen leveleket Budapestről.

Demény Pál

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetés. A Magyar Köztársaság elnöke a miniszterelnök előterjesztésére

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND KÖZÉPKERESZTJE

kitüntetést adományozta *dr. Kupcsik Józsefnek*, a

közgazdaság-tudomány doktorának, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem egyetemi tanárának, a Magyar Statisztikai Társaság elnökének október 23-a alkalmából több évtizedes oktató-nevelő és tudományos munkássága elismeréseként.

SZERVEZETI HÍREK — KÖZLEMÉNYEK

Az Országos Statisztikai Tanács tagjai 1993. október 1-től:

A hivatalos statisztika képviselőiben:

Dr. Zsuffa István helyettes államtitkár — Belügyminisztérium,

Dr. Szöllősi Endre főosztályvezető — Földművelésügyi Minisztérium,

Dr. Magyar né dr. Szabó Krisztina irodavezető — Gazdasági Versenyhivatal,

Dr. Turján Sándor helyettes államtitkár — Honvédelmi Minisztérium,

Dr. Vavró István főosztályvezető-helyettes — Igazságügyi Minisztérium,

Tarpatoki István főosztályvezető — Ipari és Kereskedelmi Minisztérium,

Gulyás Mihály osztályvezető — Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium,

Dr. Kovács Ferenc helyettes államtitkár — Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium,

Dr. Lendvai János elnökhelyettes — Központi Statisztikai Hivatal,

Szarka Istvánné igazgató — Külügyminisztérium,
Dr. Fehér-Polgár Pál osztályvezető — Legfelsőbb Bíróság,

Dr. Dörnyei László osztályvezető ügyész — Legfőbb Ügyészség,

Horváth Piroska ügyvezető igazgató — Magyar Nemzeti Bank,

Dr. Matoricz Anna főosztályvezető — Munkaügyi Minisztérium,

Gábor József helyettes államtitkár — Művelődési és Közoktatási Minisztérium,

Dr. Németh Gyuláné helyettes államtitkár — Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma,

Dr. Bordás István igazgató (GYÓGYINFOK) — Népjóléti Minisztérium,

Debreceni János főosztályvezető — Országos Testnevelési és Sporthivatal,

Karsai Lászlóné főosztályvezető — Országos Egészségbiztosítási Pénztár,

Budavári Péter főosztályvezető-helyettes — Pénzügyminisztérium,

Dr. Lévai István főosztályvezető — Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság.

A helyi önkormányzatok képviselőiben:

Alt Jánosné jegyző — Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége,

Berecz János polgármester — Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége,

Nagy Sándor polgármester — Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége.

A munkáltatók és a munkavállalók képviselőiben:

Dr. Ékes Ildikó osztályvezető — Érdekegyeztető Tanács,

Gyarmatiné dr. Rác Ágnes főtiszt — Érdekegyeztető Tanács,

Tóth László munkatárs — Érdekegyeztető Tanács.

A tudományos élet képviselőiben:

Dr. Andorka Rudolf rektor — Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem,

Dr. Cseh-Szombathy László ny. egyetemi tanár,

Dr. Inotai András igazgató — MTA Világgazdasági Kutató Intézet,

Dr. Hoóz István tanszékvezető egyetemi tanár — Janus Pannonius Tudományegyetem,

Dr. Kupcsik József egyetemi tanár — Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem.

A Tanács titkára *dr. Bánszegi Katalin*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese.

Az Európai Népesedési Bizottság ülése Strasbourgban. Az Európa Tanács Európai Népesedési Bizottsága (European Population Committee — CDPO) 1993. november 4—5-én Strasbourgban tartotta 17. tanácskozását, amelyet november 3-án a Bizottság Bűrójának 29. ülése előzött meg. A CDPO ülésén az Európa Tanács 32 tagja közül 27 vett részt, megfigyelőt küldött a Szentszék és az Orosz Föderáció, valamint képviseltette magát a Európa Parlamenti Közgyűlés, az Európai Közöség és az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága.

Az ülés napirendjén a következő kérdések megvitatása szerepelt:

1. A folyamatban levő kutatási programok:

- a Földközi-tenger medencéje országainak demográfiai kiegyenlítetlenségei,
- vándorlás, demográfia és foglalkoztatás,
- a népesség öregedése és a társadalmi-egészségügyi rendszerre gyakorolt hatása,
- a gyermeknevelés társadalmi-gazdasági és demográfiai vonatkozásai,
- az „Európa jelenlegi népesedési helyzete” c. évkönyv.

2. A Bizottság jövőbeli tevékenysége:

- egyes nemzeti kisebbségek demográfiai helyzete,
- a Mediterrán Demográfiai Konferencia,
- az 1995-ben induló tevékenységek.

3. A CDPO és albizottságai 1994. évi munkarendje.

4. A Bizottság tisztségviselőinek megválasztása.

5. Más testületek népesedési tevékenysége.

A CDPO ülésen hazánkat *dr. Klinger András*, a KSH elnökhelyettese, a Bűró jelenlegi tagja képviselte, akit 1994-re a CDPO alelnökévé választottak.

Magyar—dán oktatási és kulturális statisztikai együttműködés. *Varga Alajosné*, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője 1993. október 30. és november 6. között, a Dán Statisztikai Hivatal szervezésében Koppenhágában tanulmányozta a dán oktatási és kulturális statisztikai rendszert.

A tanulmányút során a magyar statisztikus az Oktatásügyi Minisztériumba és oktatási intézményekbe is ellátogatott, és megismerkedett azok statisztikai nyilvántartásaival, valamint ezek feldolgozásaival.

A fogyasztóiár-indexekről tartottak konferenciát 1993. október 25. és 28. között Genfben. Az Európai Gazdasági Bizottság (Economic Commission for Europe) és a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (International Labour Office) közös szervezésében megrendezett tanácskozáson 24 ország és több

nemzetközi szervezet képviselője, illetve szakértője vett részt.

A konferencia napirendjén a következő kérdések megvitatása szerepelt:

- a minőségváltozás figyelembevétele,
- a fix bázis- és láncindexek,
- a nem piaci javak figyelembevétele,
- a származtatott indexek,
- a fogyasztóiár-index összehasonlítása.

A tanácskozáson a magyar Központi Statisztikai Hivatal *dr. Zafir Mihály*, a KSH főosztályvezető-helyettese képviselte, aki A fogyasztóiár-index továbbfejlesztése Magyarországon (Recent improvements in the Hungarian consumer price index) címmel tartott előadást.

Idegenforgalmi statisztikai munkaértekezlet. Az Európai Közösség és az Európai Szabadkereskedelmi Övezet (European Free Trade Area — EFTA) közös idegenforgalmi statisztikai munkacsoportja értekezletet tartott az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala (EUROSTAT) szervezésében, Luxemburgban, 1993. október 27. és 29. között. Az ülés célja az Európai Közösség országai idegenforgalmi statisztikai rendszerének harmonizálása volt. Az átmeneti gazdaságú országok számára igen jó lehetőséget nyújtott a megbeszélés ahhoz, hogy saját idegenforgalmi statisztikai rendszerük átalakításánál figyelembe vehessék az EUROSTAT tapasztalatait és ajánlásait.

A magyar Központi Statisztikai Hivatal *Pukli Péter*, a KSH főosztályvezetője képviselte.

Jövedelemstatisztikai munkaértekezlet az EUROSTAT-nál. A Szociális és Területi Statisztikai Igazgatóság (Directorate of the Social and Regional Statistics) 1993. november 11—12-én munkaértekezletet szervezett Luxemburgban. A magyar Központi Statisztikai Hivatal *dr. Lakatos Judit*, a KSH osztályvezetője képviselte.

A megbeszélések középpontjában a jövedelemstruktúra-felvétel előkészítése, az új szociális adatbank, valamint a jövedelemstatisztikai rendszer környezete szerepelt.

Oszták statisztikus előadása Budapesten. A Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztályának Budapesti és Pest megyei Munkacsoportja 1993. november 16-án tartotta ülését, amelyen *dr. Ludwig Halász*, Bécs város Statisztikai Hivatalának főtanácsosa tartott előadást „Nagyvárosok összehasonlítása Bécs és Hamburg példáján, budapesti hivatkozásokkal” címmel. Az előadó

igen sokoldalúan és szemléletesen ismertette a két város történeti kialakulását, területének és népességének hosszú távú változását, valamint társadalmi-gazdasági életének jellemzőit. A budapestiek számára különösen érdekesek voltak azok a hivatkozások, amelyek Bécs és Hamburg jellegzetességeit a magyar fővárossal vetették egybe.

Köszöntés. *Farkas Idát*, a Központi Statisztikai Hivatal dolgozóját, a Statisztika Petőfi Sport Club (SPSC) alapító tagját *dr. Vukovich György*, a KSH elnöke és *Dvorák Ferenc*, az SPSC elnöke köszöntötte, megköszönve a statisztikáért több évtizede tartó fáradhatatlan tevékenységét.

Farkas Ida 1931. április 1-jén került az m. kir. Központi Statisztikai Hivatalba, a Népszámlálási osztályra, ahol ekkor a legkorszerűbbnek számító lyukasztó gépeken dolgozták fel az adatokat. Később részt vett a népszámlálási kötetek összeállításában, majd 1938-ban a Teleki Pál miniszter felkérésére az elcsatolt és 90 százalékon felüli mértékben magyarlakta területekről készített adat-összeállítás megszerkesztésében. A második világháború kitörése után (amikor a légítámadások idején a népszámlálás vidékre költözött) átkerült az ipari főosztályra, majd a végrehajtott személycserék következtében — 1957-ben történt nyugdíjazásáig — vállalati statisztikusként dolgozott. Azóta nyugdíjasként működik közre a KSH Gazdasági Ágazatok főosztályának munkájában, máig töretlen erővel.

Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében c. kiadvány az 1980. évi népszámlálási kötetekben szereplő, az iskolázottságra vonatkozó idősorok alapján készült, kiegészítve az 1990. évi népszámlálás eredményeivel, de bemutat néhány hosszú idősort is.

A kötet foglalkozik az iskolázottság mérésének kérdésével, a népesség iskolázottságának alakulásával, a munkavállalási korú népesség iskolázottságával, a magyar népesség iskolázottsági színvonalának nemzetközi összehasonlításával.

Az elemzést irodalomjegyzék és forrásanyag egészíti ki.

(*Szukicsné dr. Serfőző Klára*: Iskolázottságunk alakulása a népszámlálási adatok tükrében. A Népeségtudományi Kutató Intézet kutatási jelentései. 48. Budapest. 1993/2. 66 old.)

Budapest, Prága, Varsó népessége címmel megjelent a KSH Budapesti és Pest megyei Igazgatósága által indított Nemzetközi összehasonlítások sorozat 6. kötete.

A kiadvány tartalma a három főváros népszámlálási eredményein alapul. Az elemzések a városok-

ban élő népesség demográfiai helyzetével, gazdasági aktivitásának főbb jellemzőivel foglalkoznak, felhívva a figyelmet számos módszertani különbségből következő problémára.

A sorozatban eddig megjelent kötetek:

1. Budapest, Bécs, Prága fontosabb adatai,
2. Budapest és Bécs népességének halálozási viszonyai,
3. Budapest és Prága népességének demográfiai jellemzői,
4. Budapest, Bécs, Prága idegenforgalma,
5. Budapest, Varsó és agglomerációik. Fontosabb összehasonlítható adatok, 1991.

(Budapest, Prága, Varsó népessége. Nemzetközi összehasonlítások 6. Központi Statisztikai Hivatal Budapesti és Pest megyei Igazgatósága. Budapest. 1993. 79 old.)

Adózás, adórendszerek, adóreformok címmel megjelent a Szociálpolitikai értesítő sorozat 1993. évi 1-2. száma. Magyarul eddig nem állt rendelkezésre megfelelő elméleti kézikönyv az adózásról, és általában is viszonylag szerény méretűnek mondható a téma magyar nyelven hozzáférhető, elméletileg igényes közgazdaságtani irodalma. E kötet nem csupán az adózás szűken vett szociálpolitikai aspektusaira koncentrálna, hanem tágabban közelíti meg a témát.

Meglehetősen nagy teret kapott a kötetben a modern gazdaságfilozófia (*Nozick, Hayek, Friedman, Buchanan*) adózással kapcsolatos kételyeinek, ellenérzéseinek bemutatása. A hagyományos „állampénzügytani” megközelítés mellett alapvetően más kiindulópontú, az állammal „bizalmatlanabb” szociológiaiabb megközelítésű, az adózás politikai gazdaságtanának nevezett eszmekörbe tartozó vagy a közösségi választás elméletéhez kapcsolható, esetenként annak keretein is túllépő elemzések is fontos helyet kaptak a könyvben.

A kötet ugyanakkor nagy súlyt helyez az adózás szociálpolitikai vonatkozásaira, egyes olyan szociálpolitikai reformjavaslatokra, mint például a negatív jövedelemadó, valamint a családi vagy személyi jövedelemadó Magyarországon sokat vitatott problematikájára.

Részletesen foglalkozik az adóreformok kérdéskörével, az e téren összegyűlt nemzetközi tapasztalatokkal és a piacgazdaságra való átmenet problémáival szembeesülő országoknak szóló ajánlásokkal is.

(Adózás, adórendszerek, adóreformok. Elvek, elméletek, tapasztalatok. Szerk.: *Semjén András*. Szociálpolitikai Értesítő. 1993/1-2. MTA Szociológiai Intézet. Budapest. 1993. 548 old.)

Idegenforgalmi évkönyv, 1992. Az évkönyv mind a Magyarországra érkező külföldiekkel, mind a külföldre utazó magyar állampolgárokkal kapcsó-

latos adatokat tartalmazza. A táblák részletesen bemutatják a turisták közlekedési módjával és szálláshelyével kapcsolatos adatokat. A kiadvány az idegenforgalom területi megoszlásáról is információkat nyújt. A táblák, valamint a módszertani megjegyzések egyaránt magyar és angol nyelvűek is.

(Idegenforgalmi évkönyv, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 163 old.)

Közlekedési balesetek, 1992 címmel a Központi Statisztikai Hivatal kiadványa hónapok, természeti okok, útalakzat, az utak jellemzői és az időjárási viszonyok, látási viszonyok, útvonalak, területi bontás, napok és órák, járművezetők, a meghalt és a megsérült személyek száma szerint elemzi a közlekedési baleseteket.

A kötet a közúti járműállomány alakulását és a nemzetközi közúti gépjárműforgalom adatait is tartalmazza.

(Közlekedési balesetek, 1992. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1993. 92 old.)

Pályázati felhívás. A Magyar Történelmi Társulat a Fővárosi Tudományos Alap támogatásával Budapest történelmi pályázatot hirdet.

A pályázat célja, hogy Budapest történetének sokoldalú megismerése új adatokkal bővüljön meg nem jelent személyes visszaemlékezések, dokumentumok és feldolgozások alapján. A feldolgozandó témakörök időhatára 1872—1948.

Javasolt témakörök:

— A főváros közüzemeinek története (például közlekedési vállalat, vágóhidak, kenyérgyár, vásárcsarnokok, temetkezési vállalat stb.)

— A főváros közigazgatásának története (polgármesteri hivatal, kerületi hatóságok)

— A főváros szociálpolitikája, egészségügyi, szociális intézmények (kórházak, szanatóriumok, árvaházak, szertetőthónok)

— fővárosi egyesületek (társadalmi, kulturális, sport-)

— Budapest és az ország kulturális kölcsönhatásai

— Budapest községi, gazdasági és kulturális életét formáló személyiségek, családok életrajza.

A kézirat terjedelme 25—200 oldal lehet.

Pályadíjak:

I. díj (1 db) 50 000 Ft

II. díj (2 db) 30 000 Ft

III. díj (3 db) 20 000 Ft

A pályamunkákat 2 példányban 1994. november 15-ig lehet beküldeni a Magyar Történelmi Társulat címére: 1014 Budapest, Úri u. 53. vagy 1250 Budapest Pf. 9.

A pályázat titkos. A művek jelígesek. A szerző neve, lakcíme és foglalkozása zárt borítékban a pályázathoz csatolandó.

Eredményhirdetés: 1995. május 15.

A pályamunkák egy példánya — mivel a pályamunkákat a Fővárosi Tudományos Alap fedezi — a szerzői jogok figyelembevételével a fővárosi közgyűteménybe kerül.

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

PERROT, J—C.:

A KÖZGAZDASÁGTAN KULTÚRTÖRTÉNETE

(Une histoire intellectuelle de l'économie politique — XVII—XVIII. siècle.) Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales. Paris. 1992. 496 p.

Jean-Claude Perrot, a párizsi Sorbonne és az École des Hautes Études en Sciences Sociales (Társadalomtudományi Egyetem) professzora nem ismeretlen a *Statisztikai Szemle* olvasói előtt, hisz alig pár éve adtunk hírt kitűnő Lavoisier-tanulmányáról (1990. évi 6. sz. 524—525. old.). A mezőgazdasági termelés méréséből kifejlődött első nemzetijövedelem-számítási kísérletről szóló elemzése már akkor kivívta a szakemberek elismerését a statisztika és a közgazdaság-tudomány e kulcsproblémájának mesteri szintézisével.

Ezúttal egy gyűjteményes munkával jelentkezett, melyben — ahogy az olvasóhoz intézett szavaiban megemlíti — kollégái és tanítványai sürgetésére az 1971 és 1990 közötti években írt és nagyobb részt nem publikált munkáit adta közre. (Lavoisier említett kísérletének feldolgozása ugyan a publikáltak közé tartozik, de a XVII—XVIII. századi francia közgazdasági gondolkodás összképébe annyira beletartozik, hogy a megfelelő idő-, illetve gondolati sorrendbe ezt is beillesztette a szerző.)

Ez a mintegy 500 oldalas kitévő, húsz év munkáját felölelő termés újabb oldaláról mutatja be a szerzőt, mivel nemcsak a statisztika és a közgazdaságtan történetében mozog biztonsággal, hanem egy 50 oldalas bevezető tanulmányban olyan tudománytörténeti és tudományelméleti fejtegetéseket bocsá-

tott műve elé, melyek mind ez utóbbi terület, mind az általános társadalomtudományi elmélet terén eddig alig említett problémákat vetnek fel. Arról értekeznek ugyanis, hogy az újonnan napvilágra került tudománytörténeti anyag miképpen illeszthető a modern tudománytörténetbe. A nehézség nemcsak abból származik, hogy egyes szerzők, illetve műveik a saját korukban többé-kevésbé ismertek voltak, illetve hatottak, míg mások egyáltalán nem, és csupán napjainkban kerültek újra napvilágra, hanem abból is, hogy mindkét fajta anyagot be kell illeszteni mai tudománytörténeti megközelítésünkbe. Ez mind a múltra nézve, mind a jelenben bonyolult értékelési problémákat vet fel, melyeknek elvei egyelőre egyáltalán nem tisztázottak. A közgazdasági gondolkodás ugyanis a szerző felfogása szerint mindig filozófikus mélységű és valódi tudományos problémákkal kénytelen foglalkozni, és nem szelektálhat a fontossági szempont szerint mint a történelem, melyet ő inkább „ars”-nak, mesterségnek, mint „scientia”-nak, az előbbi értelemben vett tudománynak tekit. Szerinte ezért áramlottak a közgazdaságtanba a különböző területekről verbuválódott művelőinek — filozófusok, nyelvészek és irodalmárok, statisztikusok, matematikusok, csillagászok, orvosok stb. — szempontjai, létrehozva ezzel a társadalom, a technika és a természettudomány teljes színpontját.

Perrot így — megállapíthatjuk — nem egyszerűen a közgazdaság-tudomány „tudománytörténetéről”, hanem e tudomány „kultúrtörténetéről” szól, amely természetesen a Weber-féle értelemben vett szellemtörténeten is messze túlmegy, azt mondhatnánk, hogy ez bizonyos értelemben a közgaz-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikk-ismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

daságtannak a francia *Koyré* felfogása szerinti „genealógiája”, vagyis még *Schumpetert* is meghaladja.

A négy részre tagolt és egy végkövetkeztetéssel lezárt mű nem más, mint ennek az állításnak gazdag illusztrációja.

Az első problémacsoportot az Általánosságok címszó alá sorolja (63—192. old.), melyben az induló új tudomány nyelvezetének és az ezzel kapcsolatos szótáraknak és enciklopédiáknak a kialakulása jelenti a kezdeteket, de ide kapcsolódnak a kialakulóban levő statisztikai és demográfiai kezdeményezések is mint az új tudomány empirikus tartalmával kapcsolatos módszertani és elméleti problémák.

A második nagy problémacsoport (193—284. old.) a mezőgazdaság köré összpontosul, mivel a francia fiziokratizmus a nagy földművelő állam gazdálkodásának és jólétének a kidolgozását tűzte ki célul, és ezen az úton kívánta egy „természetes” és harmonikus közgazdasági rendszer elméleti vázát is megalkotni. Ehhez természetesen illeszkedett a gazdasági egyensúly keresése, majd annak felismerése, hogy a rendszer állandósága nem biztosított, a válságok elkerülhetetlenek, s így a gazdaság dinamikájának vagy legalábbis a dinamikus egyensúlyának a tanulmányozása is elkerülhetetlen. Mindez folyamatosan kihat a társadalmi rendszerre is.

Ezért a harmadik kérdéskör (285—354. old.) a társadalom problémáinak közgazdasági és filozófiai vetületeit mutatja be a korabeli irodalmi vitákon keresztül.

A negyedik részt (355—437. old.) a szerző két kiemelkedő, a XVIII. századot lezáró szellemi teljesítmény elemzésének szenteli. Itt kap ugyanis helyet rövidebben *Condorcet* idevágó elemzéseinek összefoglalása és a már említett *Lavoisier*-féle nemzetijövedelem-számítás mint intellektuális portré.

A végkövetkeztetés (439—462. old.) frappánsan a nagy francia forradalom tanulságai fényében elemzi az előző két évszázad politikai gazdaságtani erőfeszítéseinek mérlegét, az újabb francia történetírásnak megfelelően a forradalmat a legszélesebben, elhúzódó folyamatként értelmezve. Nem meglepő tehát, hogy a mérleget harmincéves periódus (1795—1825) alapján vonja meg, főleg az Angliával való összehasonlításra támaszkodva. A tanulmánykötetet a kéziratos és nyomtatott források gondos jegyzéke (463—469. old.), valamint az előforduló nevek indexe (471—491. old.) egészíti ki.

Az interdiszciplinaritás újszerű megközelítésén túl, mely általános tudománytörténeti és tudományelméleti tanulságokkal szolgál minden statisztikus számára, ki tudományában elmélyedni kíván, főleg a statisztikai módszer szerepe s ezen keresztül a franciaországi statisztikai tudomány kialakulásáról szóló kutatások leírása a legtanulságosabb. E folyamat bemutatását már *Boisguilbert-rel* és *Vaubannal* kezdi el, és csak *Jean-Baptiste Saynál* fejezi be. Ezeket a szerző nagy beleéléssel elemzi (ideértve az enciklopédiák anyagát is *Savary* és *Morellet* esetében), nemcsak a korabeli leíró statisztikát és politikai aritmetikát, különösen azoknak a fiziokratizmushoz való viszonyát taglalva. Külön is vizsgálja a mezőgazdasági számvitel kialakulását, valamint a monetáris kalkulációk és a bankrendszer szerepét, ami szintén jelentős újítás statisztikatörténeti szempontból, ugyanis az meglehetősen elhanyagolt terület még az újabb kutatásokban is.

Mindent összefoglalva, sok indítást adhat e mű tanulmányozása nemcsak a hazai statisztikatörténeti, hanem a módszertani és elméleti kutatásokhoz is.

(Ism.: *Horváth Róbert*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AHMAD, S.—O'CONNOR, J. C.:

AZ ÁRSTATISZTIKÁK HARMONIZÁLÁSA

(Harmonization of work on prices among national accounting, CPI and ICP.) — *Statistical Journal of the UN ECE*. 1992. 4. sz. 315—323. p.

Az elemzők és a politikusok egyaránt felismerték, hogy a Nemzetközi Összehasonlítási Program (International Comparison Project — ICP) milyen gazdag forrása azoknak az érték- és áradataknak, amelyek nemzetközileg összehasonlítható adatok elemzését teszik lehetővé. A fejlett országok többé-

kevésbé magukévá tették az ICP alapelvét, amelynek lényege a nemzeti elszámolások konzisztens bázison való nemzetközi összevetése. A szerzők (a Világbank munkatársai) által körvonalazott gondolatok célja, hogy ezt a fejlődő országok is megtegyék. A Világbank az ENSZ Statisztikai Osztályának és számos nemzeti és nemzetközi szervezetnek a támogatásával azon fáradozik, hogy az ICP-t a nemzeti statisztikai munka részévé tegye, a szükséges infrastrukturális fejlesztéseket is segítve. A következő világ-összehasonlítás báziséve 1993, és a különböző szervezeteknek az a célja, hogy az első becslések már 1994-ben hozzáférhetőek legyenek.

daságtannak a francia *Koyré* felfogása szerinti „genealógiája”, vagyis még *Schumpetert* is meghaladja.

A négy részre tagolt és egy végkövetkeztetéssel lezárt mű nem más, mint ennek az állításnak gazdag illusztrációja.

Az első problémacsoportot az Általánosságok címszó alá sorolja (63—192. old.), melyben az induló új tudomány nyelvezetének és az ezzel kapcsolatos szótáraknak és enciklopédiáknak a kialakulása jelenti a kezdeteket, de ide kapcsolódnak a kialakulóban levő statisztikai és demográfiai kezdeményezések is mint az új tudomány empirikus tartalmával kapcsolatos módszertani és elméleti problémák.

A második nagy problémacsoport (193—284. old.) a mezőgazdaság köré összpontosul, mivel a francia fiziokratizmus a nagy földművelő állam gazdálkodásának és jólétének a kidolgozását tűzte ki célul, és ezen az úton kívánta egy „természetes” és harmonikus közgazdasági rendszer elméleti vázát is megalkotni. Ehhez természetesen illeszkedett a gazdasági egyensúly keresése, majd annak felismerése, hogy a rendszer állandósága nem biztosított, a válságok elkerülhetetlenek, s így a gazdaság dinamikájának vagy legalábbis a dinamikus egyensúlynak a tanulmányozása is elkerülhetetlen. Mindez folyamatosan kihat a társadalmi rendszerre is.

Ezért a harmadik kérdéskör (285—354. old.) a társadalom problémáinak közgazdasági és filozófiai vetületeit mutatja be a korabeli irodalmi vitákon keresztül.

A negyedik részt (355—437. old.) a szerző két kiemelkedő, a XVIII. századot lezáró szellemi teljesítmény elemzésének szenteli. Itt kap ugyanis helyet rövidebben *Condorcet* idevágó elemzéseinek összefoglalása és a már említett *Lavoisier*-féle nemzetijövedelem-számítás mint intellektuális portré.

A végkövetkeztetés (439—462. old.) frappánsan a nagy francia forradalom tanulságai fényében elemzi az előző két évszázad politikai gazdaságtani erőfeszítéseinek mérlegét, az újabb francia történetírásnak megfelelően a forradalmat a legszélesebben, elhúzódó folyamatként értelmezve. Nem meglepő tehát, hogy a mérleget harmincéves periódus (1795—1825) alapján vonja meg, főleg az Angliával való összehasonlításra támaszkodva. A tanulmánykötetet a kéziratos és nyomtatott források gondos jegyzéke (463—469. old.), valamint az előforduló nevek indexe (471—491. old.) egészíti ki.

Az interdiszciplinaritás újszerű megközelítésén túl, mely általános tudománytörténeti és tudományelméleti tanulságokkal szolgál minden statisztikus számára, ki tudományában elmélyedni kíván, főleg a statisztikai módszer szerepe s ezen keresztül a franciaországi statisztikai tudomány kialakulásáról szóló kutatások leírása a legtanulságosabb. E folyamat bemutatását már *Boisguilbert-rel* és *Vaubannal* kezdi el, és csak *Jean-Baptiste Saynál* fejezi be. Ezeket a szerző nagy beleéléssel elemzi (ideértve az enciklopédiák anyagát is *Savary* és *Morellet* esetében), nemcsak a korabeli leíró statisztikát és politikai aritmetikát, különösen azoknak a fiziokratizmushoz való viszonyát taglalva. Külön is vizsgálja a mezőgazdasági számvitel kialakulását, valamint a monetáris kalkulációk és a bankrendszer szerepét, ami szintén jelentős újítás statisztikatörténeti szempontból, ugyanis az meglehetősen elhanyagolt terület még az újabb kutatásokban is.

Mindent összefoglalva, sok indítást adhat e mű tanulmányozása nemcsak a hazai statisztikatörténeti, hanem a módszertani és elméleti kutatásokhoz is.

(Ism.: *Horváth Róbert*)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AHMAD, S.—O'CONNOR, J. C.:

AZ ÁRSTATISZTIKÁK HARMONIZÁLÁSA

(Harmonization of work on prices among national accounting, CPI and ICP.) — *Statistical Journal of the UN ECE*. 1992. 4. sz. 315—323. p.

Az elemzők és a politikusok egyaránt felismerték, hogy a Nemzetközi Összehasonlítási Program (International Comparison Project — ICP) milyen gazdag forrása azoknak az érték- és áradataknak, amelyek nemzetközileg összehasonlítható adatok elemzését teszik lehetővé. A fejlett országok többé-

kevésbé magukévá tették az ICP alapelvét, amelynek lényege a nemzeti elszámolások konzisztens bázison való nemzetközi összevetése. A szerzők (a Világbank munkatársai) által körvonalazott gondolatok célja, hogy ezt a fejlődő országok is megtegyék. A Világbank az ENSZ Statisztikai Osztályának és számos nemzeti és nemzetközi szervezetnek a támogatásával azon fáradozik, hogy az ICP-t a nemzeti statisztikai munka részévé tegye, a szükséges infrastrukturális fejlesztéseket is segítve. A következő világ-összehasonlítás báziséve 1993, és a különböző szervezeteknek az a célja, hogy az első becslések már 1994-ben hozzáférhetőek legyenek.

Ebből a szempontból különös figyelemmel kísérik a szerzők a közép- és kelet-európai országok összehasonlítását.

Az ICP-ben való részvétel még mindig nem teljes körű, főleg a fejlődő országok hiányoznak belőle. Ezek az országok nyugnek érzik, amit a nemzetközi szervezetek rájuk kényszerítenek. Pedig az ICP adatai hasznosak lehetnek a gazdasági struktúra formálásában és a források átcsoportosításában. A Világbank szeretné, ha ez a helyzet megváltozna, és az ICP nem egy 5 évente lebonyolított speciális program maradna, hanem a nemzeti elszámolások szerves részévé válna. A Világbank feladatának tekintik:

- a résztvevők számának növelését, az adatok számítógépen való terjesztését a használat megkönnyítése érdekében;
- a térbeli és időbeli kiterjesztés módszereinek finomítását;
- a döntésekhez való felhasználás elősegítését.

Az ICP a bruttó hazai terméket (Gross Domestic Product — GDP) a felhasználás oldaláról közelíti meg. A GDP-re és különböző aggregátumaira vásárlóerő-paritást (Purchasing Power Parity — PPP) becsül, amit azután arra használ az árfolyam helyett, hogy a nemzeti valutát közös elszámoló egységre, az ún. nemzetközi dollárra konvertálja. A munka a teljes GDP-t lefedő, körülbelül 150 alapszoportba (basic heading) sorolt 400—800 reprezentáns árának megfigyelésével kezdődik. Ezek elemi vásárlóerő-paritásainak kiszámítása után az alapszoportok paritásait összevont csoportokba aggregálja. A parítások alapján azután lehetővé válik az ún. reálértékek és az országok közötti volumenindexek számítása a részaggregátumokra és a GDP egészére. Az összehasonlítás során először az egyes régiók (ez lehet földrajzi, mint például Afrika, vagy egy országcsoport, mint például a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) eredményei születnek meg, majd ezeket kapcsolják össze.

1990-ben csak Európára terjedt ki az összehasonlítás, 1993-tól újra világ-összehasonlítás lesz, amelyre a Világbank háromlépcsős adatgyűjtési rendszert dolgozott ki. Ennek keretében

- a) becslési eljárást ad a GDP egységes szerkezetű dezaggregációjára;
- b) maximálisan összehangolja a nemzeti árstatisztikából rendelkezésre álló adatokat az ICP árinformációigényével;
- c) kialakít egy nemzetközileg egységes árreprezentáns-rendszert a sokoldalú összehasonlíthatóság optimális elérése céljából.

Az ICP legutóbbi két fázisában a különböző régiók összekapcsolása az ún. „hídországokon” keresztül történt. Ehhez olyan kiegészítő ármegefigyelésekre volt szükség, amelyek lehetővé teszik a másik régióhoz való kapcsolódást. A Világbank most egy olyan „hídárulista” módszer kidolgozására tesz erőfeszítéseket, melyben minden országban rendelkezésre álló áruk szerepelnek, így ez átvehetné a régiók közötti összekötő kapocs szerepét.

Az ICP lényege az árgyűjtés. Az árakkal szembeni követelmény, hogy:

- reprezentálják az ország fogyasztását;
- nemzeti éves átlagokat fejezzenek ki;
- legyenek konzisztensek a nemzeti elszámolásokkal;
- legyenek összehasonlíthatók más országokkal.

A Világbank szerint az első három követelmény nem kap kellő figyelmet, márpedig ezek lényegesek olyankor, amikor piacgazdaságokat hasonlítunk össze olyan országokkal, ahol még van árszabályozás, vagy a javak és szolgáltatások kínálata nem olyan sokféle. Az említett követelmények érvényre jutása olyan keretben lenne a legcélszerűbb, ahol nagyobb összhang érvényesülne az ICP, a nemzeti elszámolások rendszere és a fogyasztóiár-index között. Így a fejlődő országok számára is sokkal könnyebbé válna a csatlakozás. A megvalósításig azonban sok tennivaló van.

Minőségi korrekciók rendszerét kell kidolgozni ahhoz, hogy a piacgazdaság és fejlődés különböző szintjén álló országok összehasonlíthatósága növekedjék. Az előzetes vizsgálódások azt mutatják, hogy az összehasonlítható javak nem képviselnek nagy súlyt a fogyasztási kiadásokban, inkább csak a reprezentativitás követelményeit elégítik ki.

A Világbank az ENSZ Statisztikai Osztályával és a különböző helyi szakértőkkel dolgozik együtt a fentiek megvalósításáért. A publikus adatok számának bővülését teszi lehetővé egy olyan szoftver, amely a résztvevőknek és a nemzetközi szervezeteknek egyaránt javasolható.

(Ism.: Jávorszkyé Nagy Anikó)

DIPPO, C. S.—TUCKER, C.—VALLIANT, R.:

FELVÉTELMÓDSZERTANI KUTATÁSOK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

(Survey methods research at the U. S. Bureau of Labor Statistics.) — *Journal of Official Statistics*. 1993. 1. sz. 121—135. p.

Az elmúlt öt év során az Egyesült Államok Munkügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Labour Sta-

Ebből a szempontból különös figyelemmel kísérik a szerzők a közép- és kelet-európai országok összehasonlítását.

Az ICP-ben való részvétel még mindig nem teljes körű, főleg a fejlődő országok hiányoznak belőle. Ezek az országok nyugnek érzik, amit a nemzetközi szervezetek rájuk kényszerítenek. Pedig az ICP adatai hasznosak lehetnek a gazdasági struktúra formálásában és a források átcsoportosításában. A Világbank szeretné, ha ez a helyzet megváltozna, és az ICP nem egy 5 évente lebonyolított speciális program maradna, hanem a nemzeti elszámolások szerves részévé válna. A Világbank feladatának tekintik:

- a résztvevők számának növelését, az adatok számítógépen való terjesztését a használat megkönnyítése érdekében;
- a térbeli és időbeli kiterjesztés módszereinek finomítását;
- a döntésekhez való felhasználás elősegítését.

Az ICP a bruttó hazai terméket (Gross Domestic Product — GDP) a felhasználás oldaláról közelíti meg. A GDP-re és különböző aggregátumaira vásárlóerő-paritást (Purchasing Power Parity — PPP) becsül, amit azután arra használ az árfolyam helyett, hogy a nemzeti valutát közös elszámoló egységre, az ún. nemzetközi dollárra konvertálja. A munka a teljes GDP-t lefedő, körülbelül 150 alapszoportba (basic heading) sorolt 400—800 reprezentáns árának megfigyelésével kezdődik. Ezek elemi vásárlóerő-paritásainak kiszámítása után az alapszoportok paritásait összevont csoportokba aggregálja. A parítások alapján azután lehetővé válik az ún. reálértékek és az országok közötti volumenindexek számítása a részaggregátumokra és a GDP egészére. Az összehasonlítás során először az egyes régiók (ez lehet földrajzi, mint például Afrika, vagy egy országcsoport, mint például a Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezetének (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) eredményei születnek meg, majd ezeket kapcsolják össze.

1990-ben csak Európára terjedt ki az összehasonlítás, 1993-tól újra világ-összehasonlítás lesz, amelyre a Világbank háromlépcsős adatgyűjtési rendszert dolgozott ki. Ennek keretében

- a) becslési eljárást ad a GDP egységes szerkezetű dezaggregációjára;
- b) maximálisan összehangolja a nemzeti árstatisztikából rendelkezésre álló adatokat az ICP árinformációigényével;
- c) kialakít egy nemzetközileg egységes árreprezentáns-rendszert a sokoldalú összehasonlíthatóság optimális elérése céljából.

Az ICP legutóbbi két fázisában a különböző régiók összekapcsolása az ún. „hídországokon” keresztül történt. Ehhez olyan kiegészítő ármegefigyelésekre volt szükség, amelyek lehetővé teszik a másik régióhoz való kapcsolódást. A Világbank most egy olyan „hídárulista” módszer kidolgozására tesz erőfeszítéseket, melyben minden országban rendelkezésre álló áruk szerepelnek, így ez átvehetné a régiók közötti összekötő kapocs szerepét.

Az ICP lényege az árgyűjtés. Az árakkal szembeni követelmény, hogy:

- reprezentálják az ország fogyasztását;
- nemzeti éves átlagokat fejezzenek ki;
- legyenek konzisztensek a nemzeti elszámolásokkal;
- legyenek összehasonlíthatók más országokkal.

A Világbank szerint az első három követelmény nem kap kellő figyelmet, márpedig ezek lényegesek olyankor, amikor piacgazdaságokat hasonlítunk össze olyan országokkal, ahol még van árszabályozás, vagy a javak és szolgáltatások kínálata nem olyan sokféle. Az említett követelmények érvényre jutása olyan keretben lenne a legcélszerűbb, ahol nagyobb összhang érvényesülne az ICP, a nemzeti elszámolások rendszere és a fogyasztóiár-index között. Így a fejlődő országok számára is sokkal könnyebbé válna a csatlakozás. A megvalósításig azonban sok tennivaló van.

Minőségi korrekciók rendszerét kell kidolgozni ahhoz, hogy a piacgazdaság és fejlődés különböző szintjén álló országok összehasonlíthatósága növekedjék. Az előzetes vizsgálódások azt mutatják, hogy az összehasonlítható javak nem képviselnek nagy súlyt a fogyasztási kiadásokban, inkább csak a reprezentativitás követelményeit elégítik ki.

A Világbank az ENSZ Statisztikai Osztályával és a különböző helyi szakértőkkel dolgozik együtt a fentiek megvalósításáért. A publikus adatok számának bővülését teszi lehetővé egy olyan szoftver, amely a résztvevőknek és a nemzetközi szervezeteknek egyaránt javasolható.

(Ism.: Jávorszkyé Nagy Anikó)

DIPPO, C. S.—TUCKER, C.—VALLIANT, R.:

FELVÉTELMÓDSZERTANI KUTATÁSOK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

(Survey methods research at the U. S. Bureau of Labor Statistics.) — *Journal of Official Statistics*. 1993. 1. sz. 121—135. p.

Az elmúlt öt év során az Egyesült Államok Munkügyi Statisztikai Hivatal (Bureau of Labour Sta-

tistics — BLS) erőteljesen fejlesztette a reprezentatív statisztikai felvételek (survey) módszertani kutatását. Az egyes részlegek módszertani osztályain túl létrejött a BLS keretei között egy önálló survey-módszereket kutató részleg (Office of Methods Research — OSMR). E részleg a matematikai statisztika mellett foglalkozik viselkedéstudománnyal is. Ez utóbbi kérdéskör vizsgálata abból a felismerésből fakadt, hogy a nemmintavételi hiba vizsgálata nagyon fontos, és az elsősorban nem matematikai eszközöket igényel. A jelen tanulmány azokat a módszertani kutatásokat tekinti át, amelyeket az önálló osztály az OSMR három szakstatisztikával foglalkozó osztálya módszertani részlegeivel közösen végzett.

Az említett szakstatisztikák a munkakörülmények, a foglalkoztatás és a (fogyasztói) áralakulás vizsgálatával foglalkoznak. A tanulmány a nagyon sokrétű munkát csak leltárszerűen ismerteti, megadva azokat a bibliográfiai adatokat, melyek segítségével a részletes tanulmányozás lehetővé válik.

A legtöbb felvétel erősen megterheli a válaszolókat. A fogyasztás szerkezetére vonatkozó kérdőív például 170 tételt tartalmaz, és a háztartások kikérdezése átlagosan 75 percet igényel. Széles körű kutatásokat végeztek annak érdekében, hogy miként csökkenthető a válaszolók terhelése lehetőleg úgy, hogy a felvétel megbízhatósága növekedjék, s a kikérdezés telefonon elvégezhető legyen.

A vállalati felvételek esetében visszatérő probléma a mintavételi és az adatgyűjtési egység körülhatárolása. A Hivatal a közelmúltban új mintavételi keretet dolgozott ki, melyben a nagyobb gazdasági egységek telephelyei is szerepelnek. A telephelyeken alapuló mintavétel növeli a költségeket, az adatok minősége azonban várhatóan javulni fog.

A kutatások során különös figyelmet fordítanak az adatgyűjtések módszereire. Az adatgyűjtés folyamatának megismerését szolgálja az arra a célra kidolgozott modell, amelynek három legfontosabb eleme a felvétel témája, a felvételben részt vevők személyes sajátosságai, valamint a megkérdezett és a kérdező közötti kölcsönhatás leírása. Ezt szolgálja az a megismerés folyamatán alapuló elmélet, amely az interjúk során a kérdezzett és a kérdező között végbemenő „információcserét” vizsgálja.

A legtöbb felvétel esetében a válaszolónak szüksége van arra, hogy különböző időszakokra vonatkozó életrajzi adatokra emlékezzen vissza. A kognitív módszerek alkalmazása, kutatása mind a lakossági, mind a gazdaságstatisztikai felvételek esetében hasznos eredményeket adhat. Több kutatás vizsgálja azt, hogy a „kényes” kérdések (például a jövede-

lemre vonatkozók) milyen különleges eszközöket igényelnek.

A fogyasztási szerkezet vizsgálata során a kérdőív már említett egyszerűsített változatának telefonon történő megkérdezése 20—30 százalékkal növelte a válaszolók számát. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a korábbi részletes kérdőív alkalmazásával szemben a rövidített változat a hasonló megbízhatóság elérése érdekében nagyobb mintát igényelt. A költségek azonban nem növekedtek, mivel a kikérdezés egyszerűbbé vált. Külön vizsgálat tárgyát képezték a kiadási szerkezet vizsgálatához alkalmazott napló vezetésével kapcsolatos problémák. A különböző módon vezetett naplók összehasonlító elemzése egyértelműen azt jelezte, hogy a válaszok pontossága nagymértékben a naplóvezetés technikájától függ. A háztartási kiadások vizsgálatán végrehajtott változtatások pedig azt jelezték, hogy a kérdések megértése és a visszaemlékezés megkönnyítése növelte a válaszok pontosságát.

Részletesen vizsgálták az ún. teleszkóphatást, amely szerint például a háztartási eszközök 18 százalékkal, míg a lakberendezés, a bútorok becslései 37 százalékkal felülmúlták a tényleges értékeket. Általános tapasztalat volt, hogy a rendszeres kis értékű vásárlások pontosabban megfigyelhetők egy folyamatosan vezetett napló segítségével, míg a megfelelően végrehajtott kikérdezés pontosabb becsléseket ad a ritkábban vásárolt termékekről, illetve a kiugróan magas kiadásokról.

A folyamatos lakossági megfigyelés (Current Population Survey — CPS) módszerének fejlesztésére statisztikusokból, közgazdászokból és egyéb társadalomtudományokkal foglalkozó szakemberekből álló csapatot hoztak létre. Laboratóriumi körülmények között először azt vizsgálták, hogy miként befolyásolja a válaszok pontosságát, ha nem a mintába kiválasztott személy, hanem valaki más válaszol a háztartásból. Vizsgálták továbbá a nyitott kérdések értelmezését, kódolását befolyásoló tényezőket is. A laboratóriumi vizsgálatokat speciális kérdőívek egészítették ki, amelyeket részben a kérdeztettek, részben az összeírók töltöttek ki tapasztalataikról.

A lakossági felvételek során alkalmazott kérdőívtervezési módszerek a gazdaságstatisztikai megfigyeléseknél is felhasználhatók. Vizsgálat tárgyát képezte a kérdőívek külső megjelenési formája is. Például azok színe eltérően befolyásolta a kis- és közepes vállalkozások válaszolási hajlandóságát. A kicsik például szívesebben töltötték ki a zöld kérdőíveket, mint a fehéreket. A nagyoknál viszont nem volt különbség a sárga és a fehér színű kérdőívek megválaszolása között.

Sok olyan BLS-felvétel van, amelyek keretében a gazdálkodó szervezettől adatokat kérnek gazdálkodásukról, a munkakörülményekről és a munkafeltételekről, az árakról. Sok esetben csak azt írják elő, hogy milyen kérdésekre válaszoljanak, de azt nem, hogyan adják meg a választ. Nem használnak tehát a lakossági felvételeknél megszokott strukturált kérdőívet.

A lakossági felvételeknél gyakran előfordul, hogy a háztartásnak csak egy-két tagja válaszol a háztartásban élő összes személyre vonatkozó kérdésre. Nyilvánvaló, hogy ez a megközelítés nagyobb bizonytalanságokat rejt magában, mintha minden érdekeltet személyesen kérdeztek volna meg.

A tapasztalatok azt jelezték, hogy a megkérdezettek pontosabb válaszokat adnak akkor, ha szóban kérdezik őket, mint amikor a kérdéseket maguk olvassák el. Ez utóbbi esetben ugyanis gyakoribb a félreértés.

Az utóbbi években a számítógépes adatgyűjtések fejlesztésére fordították a legtöbb figyelmet. 1994-ben minden lakossági adatfelvétel (CPS), történjen az személyes felkeresés vagy telefonon történő kikérdezés útján, számítógépek segítségével történik. A fogyasztóiár-index 1998-ra tervezett felülvizsgálata után minden ármegfigyelést golyóstollal működő számítógépen végeznek.

A legtöbb BLS-adatgyűjtés nagyon szoros határidővel, feszített programmal zajlik. A folyamatos munkaügyi megfigyelés havonta 380 000 telephelyen történik. Kísérletek folynak az ún. touch-tone adatrögzítés és a hangfelismerésen alapuló adatbevitel alkalmazásáról, valamint az e technikákból adódó hibaforrások természetéről.

A telefonon történő sikeres adatgyűjtések tapasztalatai lehetővé tették a minta és így a kapott eredmények megbízhatóságának növelését. A további kísérletek az ember és a számítógép kapcsolatát (human-machine interface) vizsgálják.

Ahogy a számítógépek alkalmazása terjed, további kutatásokra lesz szükség. Ehhez intézmények közötti munkacsoportokat hoztak létre. A témák között szerepel az összeírók oktatása és munkakörülményeinek elemzése.

A fogyasztói ár megfigyelését végzők oktatásánál, továbbképzésénél messzemenően felhasználhatók a lakossági adatfelvételek tapasztalatai. Az erőfeszítések az összeírók munkájának standardizálására irányulnak. Ehhez bizonyos tanfolyamok elvégzésére is szükség van, amelyek elvégzése után a résztvevők bizonyítványt kapnak. A tanfolyamokon azonban csak olyanok vehetnek részt, akik eleve bizonyos rátermettséget mutatnak.

A vállalati adatgyűjtések adatainak ellenőrzése, javítása sok erőfeszítést igényel. Ennek automatizálása folyamatban van, aminek az a lényege, hogy a rendszer a termékszakértők munkáját szimulálja.

Több statisztikai kutatási projektnak is az a célja, hogy csökkentse a nemválaszolásból, a nem megfelelő reprezentativitásból és a válaszok torzítottaságából adódó hibákat. E területen fontos szerepet játszhat az utólagos rétegzés, amelynek lehetőségei még messze nem feltártak.

A vállalati felvételeknél jelentős lefedési hibával kell számolni, mivel folyamatosan sok új egység létesül, amelyek csak bizonyos késéssel kerülnek a regiszterbe. Kísérletek folynak az ebből adódó torzítás csökkentésére oly módon, hogy a statisztikai regiszter alapját képező munkanélküliségi biztosítási nyilvántartásból (ahol az új létesülések regisztrálása történik) közvetlenül választanak megfigyelési egységeket. Folynak vizsgálatok abban az irányban is, hogy az új létesítményeknek a statisztikai regiszterben késéssel történő megjelenéséből adódó torzítás mértékét utólagos szimulációs kísérletekkel becsüljék.

A becslési problémák közé tartozik a különböző (regressziós, hányadosmodelleken alapuló stb.) becslési formulákhoz tartozó szórás kiszámítása és azok összehasonlító elemzése az optimális megoldás megkeresése érdekében.

Az idősorok szezonális kiigazítását régóta végzik már a BLS gyakorlatában. E módszerek fejlesztése, a számítástechnikát is beleértve, folyamatos kutatási feladat.

(Ism.: Marton Ádám)

WEST, J.:

GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ

(Economic integration: Three actors on the international stage.) — *The OECD Observer*. 1993. febr.—márc. 19—22. p.

A cikk három országcsoporthat a dinamikus fejlődő ázsiai országok, a közép- és kelet-európai országok, valamint az OECD-országok közötti integrációs folyamatokat elemzi.

A dinamikus fejlődő ázsiai országok (Hongkong, Dél-Korea, Malajzia, Szingapur, Tajvan és Thaiföld) a világgazdaság kulcsszereplőivé váltak. Külkereskedelmük és bruttó hazai termékük növekedési üteme az elmúlt két évtized során kétszerese volt a Gazdasági Fejlesztés és Együttműködés szervezetéhez (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) tartozó országoké-

Sok olyan BLS-felvétel van, amelyek keretében a gazdálkodó szervezettől adatokat kérnek gazdálkodásukról, a munkakörülményekről és a munkafeltételekről, az árakról. Sok esetben csak azt írják elő, hogy milyen kérdésekre válaszoljanak, de azt nem, hogyan adják meg a választ. Nem használnak tehát a lakossági felvételeknél megszokott strukturált kérdőívet.

A lakossági felvételeknél gyakran előfordul, hogy a háztartásnak csak egy-két tagja válaszol a háztartásban élő összes személyre vonatkozó kérdésre. Nyilvánvaló, hogy ez a megközelítés nagyobb bizonytalanságokat rejt magában, mintha minden érdekeltet személyesen kérdeztek volna meg.

A tapasztalatok azt jelezték, hogy a megkérdezettek pontosabb válaszokat adnak akkor, ha szóban kérdezik őket, mint amikor a kérdéseket maguk olvassák el. Ez utóbbi esetben ugyanis gyakoribb a félreértés.

Az utóbbi években a számítógépes adatgyűjtések fejlesztésére fordították a legtöbb figyelmet. 1994-ben minden lakossági adatfelvétel (CPS), történjen az személyes felkeresés vagy telefonon történő kikérdezés útján, számítógépek segítségével történik. A fogyasztóiár-index 1998-ra tervezett felülvizsgálata után minden ármegfigyelést golyóstollal működő számítógépen végeznek.

A legtöbb BLS-adatgyűjtés nagyon szoros határidővel, feszített programmal zajlik. A folyamatos munkaügyi megfigyelés havonta 380 000 telephelyen történik. Kísérletek folynak az ún. touch-tone adatrögzítés és a hangfelismerésen alapuló adatbevitel alkalmazásáról, valamint az e technikákból adódó hibaforrások természetéről.

A telefonon történő sikeres adatgyűjtések tapasztalatai lehetővé tették a minta és így a kapott eredmények megbízhatóságának növelését. A további kísérletek az ember és a számítógép kapcsolatát (human-machine interface) vizsgálják.

Ahogy a számítógépek alkalmazása terjed, további kutatásokra lesz szükség. Ehhez intézmények közötti munkacsoportokat hoztak létre. A témák között szerepel az összeírók oktatása és munkakörülményeinek elemzése.

A fogyasztói ár megfigyelését végzők oktatásánál, továbbképzésénél messzemenően felhasználhatók a lakossági adatfelvételek tapasztalatai. Az erőfeszítések az összeírók munkájának standardizálására irányulnak. Ehhez bizonyos tanfolyamok elvégzésére is szükség van, amelyek elvégzése után a résztvevők bizonyítványt kapnak. A tanfolyamokon azonban csak olyanok vehetnek részt, akik eleve bizonyos rátermettséget mutatnak.

A vállalati adatgyűjtések adatainak ellenőrzése, javítása sok erőfeszítést igényel. Ennek automatizálása folyamatban van, aminek az a lényege, hogy a rendszer a termékszakértők munkáját szimulálja.

Több statisztikai kutatási projektnak is az a célja, hogy csökkentse a nemválaszolásból, a nem megfelelő reprezentativitásból és a válaszok torzítottaságából adódó hibákat. E területen fontos szerepet játszhat az utólagos rétegzés, amelynek lehetőségei még messze nem feltártak.

A vállalati felvételeknél jelentős lefedési hibával kell számolni, mivel folyamatosan sok új egység létesül, amelyek csak bizonyos késéssel kerülnek a regiszterbe. Kísérletek folynak az ebből adódó torzítás csökkentésére oly módon, hogy a statisztikai regiszter alapját képező munkanélküliségi biztosítási nyilvántartásból (ahol az új létesülések regisztrálása történik) közvetlenül választanak megfigyelési egységeket. Folynak vizsgálatok abban az irányban is, hogy az új létesítményeknek a statisztikai regiszterben késéssel történő megjelenéséből adódó torzítás mértékét utólagos szimulációs kísérletekkel becsüljék.

A becslési problémák közé tartozik a különböző (regressziós, hányadosmodelleken alapuló stb.) becslési formulákhoz tartozó szórás kiszámítása és azok összehasonlító elemzése az optimális megoldás megkeresése érdekében.

Az idősorok szezonális kiigazítását régóta végzik már a BLS gyakorlatában. E módszerek fejlesztése, a számítástechnikát is beleértve, folyamatos kutatási feladat.

(Ism.: Marton Ádám)

WEST, J.:

GAZDASÁGI INTEGRÁCIÓ

(Economic integration: Three actors on the international stage.) — *The OECD Observer*. 1993. febr.—márc. 19—22. p.

A cikk három országcsoporthat a dinamikus fejlődő ázsiai országok, a közép- és kelet-európai országok, valamint az OECD-országok közötti integrációs folyamatokat elemzi.

A dinamikus fejlődő ázsiai országok (Hongkong, Dél-Korea, Malajzia, Szingapur, Tajvan és Thaiföld) a világgazdaság kulcsszereplőivé váltak. Külkereskedelmük és bruttó hazai termékük növekedési üteme az elmúlt két évtized során kétszerese volt a Gazdasági Fejlesztés és Együttműködés szervezetéhez (Organization for Economic Co-operation and Development — OECD) tartozó országoké-

nak, és e trend folytatódása várható a következő néhány évben is. A dinamikusan fejlődő ázsiai országok exportja a jelzett időszakban évi közel 12 százalékos ütemmel nőtt, szemben az OECD-országok 6 százalékos ütemével, az ázsiai országok évi átlagos GDP-növekedése pedig mintegy 8 százalékos volt, míg az OECD-országoké nem érte el a 4 százalékot. Ami az egy főre jutó nemzeti jövedelem értékét illeti, Szingapur és Hongkong igencsak megközelítette Ausztráliát, Tajvan utolérte Spanyolországot, Dél-Korea pedig megelőzte Görögországot és Portugáliát.

Az OECD-országok más régiókkal folytatott külkereskedelmének jelenleg mintegy 30 százaléka bonyolódik az említett ázsiai országokkal, szemben az egy évtizeddel ezelőtti 15 százalékkal. A hat ázsiai ország együttes népességszáma körülbelül annyi, mint Oroszországé vagy Brazíliáé, ugyanakkor az OECD-országokkal folytatott külkereskedelmük háromszorosa a közép- és kelet-európai országok, s mintegy kétszerese a latin-amerikai országok megfelelő értékeinek. Az említett ázsiai országok legfontosabb külkereskedelmi partnerei az Egyesült Államok, Ausztrália, Japán és Új-Zéland, mégis az európai OECD-országok 1991-ben külkereskedelmük nagyobb hányadát bonyolították le a hat ázsiai országgal, mint a közép- és kelet-európai országokkal. A dinamikusan fejlődő ázsiai országok jelenleg a világkereskedelem egytizedét adják, Hongkong, Tajvan, Szingapur és Dél-Korea a világ 20 legnagyobb külkereskedő országa között van. Az 1980-as évek második felében a hat ázsiai ország részesedett a legnagyobb mértékben az OECD-országok közvetlen külföldi beruházásaiból, napjainkban viszont az ázsiai országok elsősorban Hongkong, Dél-Korea, Szingapur és Tajvan egyre nagyobb arányú külföldi beruházásai figyelhetők meg, részben Ázsiában, de egyes OECD-országokban is. Ez elsősorban az exportpiacok védelme és a fejlett technológiához való hozzáférés érdekében alakult így.

A dinamikusan fejlődő ázsiai országok gazdasági sikereihez és az OECD-régióval egyre erősödő integrációs kapcsolataihoz számos tényező járult hozzá az elmúlt évtized során. Így például a kormányzati politika külső orientációja, a külkereskedelmi és beruházási politika liberalizálása, a makroökonomiai stabilitás megteremtése, az emberi erőforrások és az infrastruktúra fejlesztése, valamint a rugalmas alkalmazkodás olyan események idején, mint például a második olajválság. A gazdasági élet szereplői jelentős vállalkozókészségről tettek tanúbizonyságot, az exportőrök eredményesen tártak fel újabb és újabb piacokat.

Mindezekkel ellentétben az OECD-országokban meglehetősen csekély hajlandóság mutatkozott a kereskedelem liberalizálására az elmúlt évtizedben. Ellenkezőleg, az ázsiai országok piacra jutása egyre nehezebbé vált, ahogy a főként nem vámjellegű korlátozások nőtték, és újjáéledt a protekcionista felfogás.

A dinamikusan fejlődő ázsiai országok és a közép- és kelet-európai országok hagyományosan gyenge gazdasági kapcsolatai az elmúlt néhány évben igen nagy mértékben bővültek. Bár ezek az országok bizonyos területeken (petrolkémiai, vas- és acélgégyártás, nehézipari) versenytársai egymásnak, számos olyan kiegészítő tényező vehető számba, amelyek szorosabb gazdasági kapcsolatok kialakítását tennék lehetővé:

— A legfejlettebb ázsiai országok szegények természeti erőforrásokban, a közép- és kelet-európai országok (különösen Oroszország) jelentős olaj-, gáz-, szén- és ásványi anyag-készletekkel rendelkeznek;

— az ázsiai országok versenyképes gyártói és exportőrei olyan fogyasztási cikkeknek (például fogyasztói elektronikai, ruházati termékek), amelyekből a közép- és kelet-európai országokban hiány van;

— míg a közép- és kelet-európai országokban (ismét elsősorban Oroszországban) bizonyos ágazatok fejlett csúcstechnológiák birtokában vannak, a kevésbé, illetve közepesen fejlett technológiák tekintetében viszont hiányosságok lelhetők fel, addig az ázsiai országokban fordított a helyzet;

— számos közép- és kelet-európai ország rendelkezik magasan képzett munkaerővel, viszont a marketing és a menedzsment területén hiányoznak a megfelelően képzett szakemberek, mely tevékenységek területén az ázsiai országok igen fejlettek;

— mindkét országcsoport vállalatai aktívan keresik az új gazdasági partnereket: a közép- és kelet-európai országok új kereskedelmi és beruházó partnereket keresnek, hogy integrálódni tudjanak a világgazdaságba és folytatni tudják gazdaságaik átalakítását, az ázsiai országok pedig arra törekednek, hogy fenn tudják tartani világátlag fölötti növekedési ütemüket, és kivédjék a protekcionista nyomást, elsősorban az OECD-térségben.

A kölcsönös érdekek eredményeképpen az elmúlt években a legtöbb dinamikusan fejlődő ázsiai ország és a közép- és kelet-európai országok között jelentős mértékében nőtt a külkereskedelmi forgalom. A hat ázsiai ország közép- és kelet-európai országokkal folytatott külkereskedelmének értéke az 1988. évi mintegy 2 milliárd dolláros értékről 1991-re 5 milliárd dollárra nőtt, ami a dinamikusan fejlődő ázsiai országok összesített külkereskedelmi értékének mintegy 1,25 százaléka. Közép- és Kelet-Európában a külkereskedelem elsősorban Lengyelországra és a Független Államok Közösségére koncentrálódik, amelyek elsősorban energiát, nyersanyagokat, vasat, acélt, vegyi anyagokat exportálnak. Az ázsiai országok közül Dél-Korea, Thaiföld

és Szingapur külkereskedelme nőtt leginkább a közép- és kelet-európai országokkal, főleg a fogyasztási cikkek és az elektronikai termékek exportja révén. A dinamikusan fejlődő ázsiai országok beruházói ugyancsak jelentős érdeklődést mutatnak Közép- és Kelet-Európa iránt.

A két országcsoport születőben levő gazdasági kapcsolatainak továbbfejlődése érdekében szükség van arra is, hogy mind jobban megismerjék egymás gazdaságait, kultúráját, nyelvét. Szükséges továbbá a politikai reformok előrehaladása, valamint a piacgazdaság továbbfejlesztése a közép- és kelet-európai országokban, főként a külkereskedelmi pénzügyek vonatkozásában.

A cikk befejező része az OECD-országok és a közép- és kelet-európai országok kapcsolatait elemzi.

A múltban a közép- és kelet-európai országok az OECD-térség szempontjából csekély jelentőséggel bíró gazdasági partnereknek számítottak. Az 1980-as évek során a közép- és kelet-európai országok kevesebb mint 10 százalékban részesedtek az OECD-nek a nem OECD-térséggel folytatott külkereskedelméből (a teljesből körülbelül 2 százalékban). A közvetlen külföldi beruházások tekintetében ugyancsak nem voltak jelentős célállomások ezek az országok. A közép- és kelet-európai országok oldaláról nézve éppen ellenkező a kép: az igen erős egymás közötti kapcsolatok ellenére a térség külkereskedelmének meghatározó része folytatódott az OECD-régióval, s a közvetlen külföldi beruházások túlnyomó része is ebből a térségből származott.

Az utóbbi években a közép- és kelet-európai országok jelentős lépéseket tettek a kereskedelem liberalizálása érdekében, a volt Szovjetunió területén létrejött új, független államok többségében viszont még nem definiálták világosan a liberalizálás szerepét a reformfolyamatban. Ugyanakkor az OECD kereskedelmi korlátai — bizonyos liberalizálás ellenére — meglehetősen restriktívek, bár nem diszkriminatív jellegűek maradtak azokban az ágazatokban, amelyek jelenleg a közép- és kelet-európai országok OECD-be irányuló exportjának legnagyobb részét adják, nevezetesen a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban, a textil- és ruházati iparban, az acél- és vegyiparban.

A két országcsoportban végrehajtott liberalizáció következtében erőteljesen növekedtek a közép-

és kelet-európai országok külkereskedelmi kapcsolatai az OECD-régióval, különösen az EK-országokkal, valamint a dinamikusan fejlődő ázsiai országokkal. Ez részben ellensúlyozta a közép- és kelet-európai országok egymás közötti kereskedelmének összeomlását.

A piacgazdaságra való áttérés szempontjából alapvető fontosságúak a közvetlen külföldi beruházások. Az ezekkel kapcsolatos szabályozások viszonylag liberálisak a legtöbb közép- és kelet-európai országban, a tőkeáramlások mértéke mégis mérsékelt ezen országok méreteihez és igényeihez képest. A legnagyobb akadály az általános politikai és gazdasági környezet. Valószínűtlennek látszik, hogy a közép- és kelet-európai országokba irányuló tőke eltérítse az ázsiai országokban áramlót. A globális tőkemozgások százalékaként kifejezve a közép- és kelet-európai országokba irányuló tőke jelenlegi és jövőbeni aránya nem nagy.

A közép- és kelet-európai gazdaságok átalakítása szempontjából elsődleges fontosságú a további integráció az OECD-régióval. Ehhez szükséges a politikai reformok folytatása, a piacgazdaság intézményrendszerének és infrastruktúrájának fejlesztése. Bár az OECD-országok bizonyos fokig liberalizálták kereskedelmüket a közép- és kelet-európai országokkal, az integráció mélyülése függ az OECD-országok azon hajlandóságától, hogy mérsékeljék azokat az akadályokat, melyek nehezítik a piacokra jutást.

Végezetül a szerző óva int attól, hogy az ázsiai országok sikerei alapján valamiféle egyszerűsített receptet fogalmazzon meg bárki is a közép- és kelet-európai országok számára. Ráadásul a nemzetközi környezet is más jelenleg, mint az ázsiai országok kiugrása idején volt, és mások a közép- és kelet-európai országok kiindulási pontjai is. A dinamikusan fejlődő ázsiai országok gyors átalakulása mindazonáltal leckét kínál a közép- és kelet-európai országok számára a makroökonómiai stabilitásnak, a kifelé tekintő gazdaságpolitikának, a hazai megtakarítások mobilizálásának, a humántőke és a infrastruktúra fejlesztésének fontosságáról, a közvetlen külföldi beruházások katalizátorszerepéről, a reformok lendületének fenntartásáról és nem utolsósorban a reális várakozások megfogalmazásáról.

(Ism.: *Szvitecz Zsuzsa*)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

THAM, H.:

BŰNÖZÉS, KÁBÍTÓSZEREZÉS
ÉS ÖNGYILKOSSÁG
A SKANDINÁV ORSZÁGOKBAN

(Crime, drugs, and suicide in the Scandinavian countries since 1950.) Megjelent: *Welfare Trends in the Scandinavian Countries*. M. E. Sharpe Inc. New York. 1993. 383—405. p.

A szerző Dánia, Finnország, Norvégia és Svédország utóbbi négy évtizedének deviáns társadalmi folyamatait elemzi a jóléti állam aspektusából. Aból indul ki, hogy a deviancia fogalmát már a XIX. század első felében alkották meg, amikor megkezdtek — többek között *A. Quetelet* és *A. M. Guerry*, akiknek a bűnügyi statisztikai alapjai megteremtésében voltak nagy érdemeik — a morálstatisztika alapjainak kidolgozását. A deviancia legelső igazi képviselője *É. Durkheim* volt. A szerző dolgozata első részében összegzően megállapítja, hogy a politikai rendszerek szerint általában a deviancia és a társadalmi problémák megelőzhetők az együttélés különböző típusainak helyes megválasztásával. Idézi egyebek között *D. Eisenhower* amerikai elnököt, aki szerint az ún. svéd szocializmus növeli az alkoholbetegek és az öngyilkosságot elkövetők számát. Megemlíti, hogy Svájc alacsony bűnözési szintjét egyebek mellett a decentralizáció és az önkormányzatok szerepével magyarázzák.

Alig van vita abban, hogy a bűnözés, a kábítószer-fogyasztás és az öngyilkosság növekedése általában az életfeltételek romlásának és a társadalom peremére szorult népesség növekvő arányának a következménye. A szerző idézi *F. Engelst*, aki a bűnözés növekedését a proletarizáció jelének tekintette. A liberális és radikális írók már egy évszázaddal ezelőtt azt jósolták, hogy csökkenne a bűnözés, ha javulnának az életfeltételek és emelkedne az általános képzés. A lopások száma a XIX. század második felében például számos európai országban csökkent, az életszínvonal általános javulásával összefüggésben. Nyilvánvaló azonban, hogy nincs ilyen egyszerű kapcsolat a deviancia és az életszínvonal szintje között a modern jóléti államokban. A háború utáni periódusban sem az általános növekedést, sem az életfeltételek kiegyenlítését nem követte a bűnözés, a kábítószer-fogyasztás és az öngyilkosság csökkenése. E helyett — a legtöbb statisztikai adat szerint — növekedtek a társadalmi problémák.

Az igaz, hogy a bebörtönzöttek, a kábítószer-fogyasztók és az öngyilkosságot elkövetők által-

ban azokból a csoportokból rekrutálódtak, amelyeknek életszínvonala alacsonyabb volt az átlagosnál.

A gyilkossági adatok tisztán mutatják a különbséget egyrészt Finnország, másrészt Dánia, Norvégia és Svédország között. A finn arány megközelítőleg kétszer olyan magas, mint a többi országé. A különbség azonban régen még nagyobb volt. Ez azt jelenti, hogy míg a finn adatok négy évtized alatt alig változtak, a többi országban a gyilkosságok trendje emelkedő. Sajátos problémát jelentenek a jelenség leírásában a külföldiek, akik Svédországban ma a lakosság egynegyedét képezik, beleértve a többi skandináv országból bevándoroltakat is. Figyelmen kívül hagyva ezt a problémát, a trendek extrapolációja mind a négy skandináv országban azonos gyilkossági arányt eredményez a jövő évszázad elejére. Az emelkedés ellenére Dánia, Norvégia és Svédország szintje nemzetközileg még alacsonynak tekinthető.

A gyilkosságokhoz képest sokkal nehezebb megítélni a testi sértések igazi arányát. A rendőrség által szolgáltatott adatok azt mutatják, hogy Finnországban és Svédországban a százezer lakosra jutó testi sértések száma (500—600) kétszer-háromszor magasabb, mint Dániában és Norvégiában, de a növekedés az 1960-as évek második felétől mind a négy országban jól megfigyelhető. A testi sértések növekedésének elfogadott magyarázata a skandináv országokban az alkoholfogyasztás.

Az alkoholfogyasztás a háború utáni időszakban mindegyik országban emelkedett. Úgy tűnik, hogy van kapcsolat a testi sértések arányának időbeli változása és az alkoholfogyasztás növekedése között. Dánia ebben az általánostól eltérő jegyeket hordoz, mert alkoholfogyasztása magas, a testi sértések aránya viszont ennek ellenére alacsony. Ez minden bizonnyal Dánia magas sörfogyasztásával van összefüggésben. Az égetett szeszes italok fogyasztásában (ami valószínűleg nagyobb hatással van az erőszakos cselekedetek bekövetkezésére) egyértelműen Finnország áll az élen, és Svédország a második.

A nemzetek közötti különbségek bemutatathatók az áldozatok számával vagy a biztosítási statisztika adataival is. A lopásokat tekintve újabb két-két csoportot alkot a négy ország, de e területen Dánia és Svédország mutat sokkal magasabb gyakoriságot. 1950-től napjainkig mindegyik országban gyors — mintegy négy-ötösörös — növekedés következett be. A növekedés nem volt egyenletes. Lassult az 1970-es évek közepétől, de különösen gyors

volt a lopások számának emelkedése az 1970-es évek elején Finnországban és Norvégiában. A biztosítási statisztikák megerősítik a lopások stagnálását Svédországban, különösen a lakásbetörésekre vonatkozóan. A lakossági fogyasztás szintje valószínűleg hatással van a lopások számának alakulására. A gépjárműlopások egyértelműen a regisztrált autók számának növekedését mutatják a skandináv országokban. A vizsgált időszakban a lakossági fogyasztás legmagasabb szintű Dániában és Svédországban és legalacsonyabb Finnországban. A lopások emelkedő trendje jól összefügg mind a négy ország lakossági fogyasztásának növekedésével.

Az elítéltek körén belül az egész periódusban és valamennyi skandináv országban kiemelkedően magas a lopások miatt börtönbüntetésüket töltők száma. Minden országban megfigyelhető, hogy a folyamatos növekedés a nyolcvanas évtized végére megszűnt, és a stagnálás vált jellemzővé.

A visszaeső bűnözők számának növekedése Norvégiában és Svédországban az egész időszak alatt gyorsabb volt, mint az összes elítélteké. Dániában ugyanez csak az 1960-as évek közepétől figyelhető meg. Az 1950-es évek elején Dániában és Finnországban a visszaesők igen magas arányt képviseltek, ami valószínűleg a második világháborút követő időszak elítélteinek nagy számával van összefüggésben. Érdekes, hogy a korábban legalább háromszor elítéltek aránya például Svédországban 1950-ben még csak 17 százalék volt, ami 1987-re már 31 százalékra növekedett. A háborút követő időszakban valamennyi skandináv országban a rablások gyors növekedését regisztrálták.

Végigtekintve az említett országok börtönbe zárt népessége számának és arányának alakulásán, megállapítható, hogy a százezer lakosra jutó büntetését töltő 15—67 évesek száma 1950 és 1985 között Finnországban a felére esett vissza, ami az igen magas kezdőértékkel magyarázható. A csökkenés ellenére Finnország értéke (százezer lakosra jutó 130 büntetését töltő fő) még mindig 40—80 százalékkal magasabb a másik három országénál. Viszonylag Norvégiában vannak a legkevesebben börtönben. Svédországban az 1960-as évek után érzékelhető csökkenés következett be, de ez kapcsolatba hozható az 1970-es évek elején és az 1983-ban életbe léptetett törvénykezési reformokkal.

Az alkoholfogyasztásra vonatkozó számítások azt mutatják, hogy Dánia ebben hagyományosan deviáns. Napjainkban a korábbi évtizedekhez képest a különbségek már kevésbé markánsak. Dániában ma sincs külön törvény az alkoholbetegek gyógyítására. A másik három országban léteznek törvények az alkoholisták kötelező gyógyítására, de

ezeket nem veszik igazán szigorúan. Svédországban például a kórházból elbocsátott betegek közül csak 1423 főt diagnosztizáltak alkoholizmussal 1985-ben. Dánia sajátos helyzetét jól mutatja az alkohol-ellenes mozgalomban részt vevők alacsony száma. A 15 éves és idősebb népességből ezer lakosra mindössze 5 olyan fő jut, aki részt vesz e mozgalomban Dániában. E mutató Svédországban 126, Norvégiában 140, Finnországban 141 fő volt 1985-ben. Nem meglepő tehát, hogy a négy ország közül a májzsugorban meghaltak aránya Dániában a legmagasabb, Norvégiában nemcsak az alkoholfogyasztás a legkisebb, hanem itt a legalacsonyabb a májzsugorban meghaltak aránya is.

Közismert, hogy a kábítószer-fogyasztás mérése sokkal nehezebb, mint az alkoholfogyasztásé és a bűnügyek számbavételéé. Mindezek ellenére számos kísérlet történt a skandináv országokban a kábítószer-fogyasztás mérésének megoldására. A probléma az, hogy csak nagyon durván közelíthetők meg a kábítószer-fogyasztás következtében meghaltak adatai. Dániában 1980 és 1986 között évente átlagosan 143 fő halálát okozta a kábítószer, Svédországban 70, Norvégiában 30 esetet regisztráltak. Finnországban ilyen halálokat mindössze 1 főnél találtak. A kábítószer-fogyasztás kimutatható más nem természetes halálozásoknál is, így az alkohol következtében elhunytaknál, a halállal végződő közlekedési baleseteknél és az öngyilkosoknál is. Érdekes megfigyelés, hogy a finneknél ez a deviancia alig van jelen, de Koppenhága és Stockholm finn nemzetiségű lakosai között számos kábítószer-fogyasztó található. A kábítószeresek rabjai általában azokból a csoportokból rekrutálódnak, akik bűncselekményeik vagy alkoholizálásuk miatt már ismertek a hatóságok előtt.

A szerző az öngyilkosságokról szólva kifejti, hogy az főleg az idősek között fordul elő, ezért a közismerten növekvő arányú idős népesség Skandináviában magában hordozza az öngyilkossági arány emelkedését. A legmagasabb öngyilkossági arány Finnországban és Dániában (százezer lakosra mintegy 32—35 öngyilkos jut) mérték, Svédország mutatója ennél mintegy 10 fővel kisebb, Norvégiáé pedig még mindig jóval 20 fő alatt van, bár a növekedés egyértelműen itt volt a leggyorsabb.

A szerző tanulmánya végén megállapítja, hogy a bűnözés, a kábítószeres és az öngyilkosság általában növekvő tendenciát mutat a jóléti államokban is. Levonható az a tanulság, hogy a trendek a négy országot tekintve enyhén konvergálnak. Az extrém értékek a periódus végére közelebb kerültek az átlaghoz. Ez azt jelenti, hogy a skandináv országok e tekintetben egyre hasonlóbakká válnak egymás-

hoz mind struktúrájukat, mind politikájukat tekintve.

A másik megállapítás az, hogy Norvégiának még majdnem minden ilyen jellegű mutatószáma alacsonyabb értékű, mint a többi skandináv országé, aminek elsősorban kulturális és történelmi gyökerei

vannak. A skandináv jóléti államokról összességében elmondható, hogy az elmúlt négy évtized a kevésbé szigorú korlátozás időszakára volt. A kábítószerek-fogyasztók intézményes ellenőrzése azonban szigorodott.

(Ism.: Hajnal Béla)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ANNALES

D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 27. SZÁM

Perron, J.—Campbell, J. Y.: Csapdák és lehetőségek: amit a makro-közgazdák tudniuk kell az egységgyökekről.

Stell, M. F. J.: Gyenge exogenitás túlredukált szekvenális modellekben.

Villieu, P.: Pénzfogyasztás, felcserélhetőség és tőkefelhalmozás az átmeneti úton.

Licandro, O.: Beruházási dinamika és kapacitáskihasználás monopolisztikus verseny mellett.

Bresson, G.—Mathieu, C.: Horizontális és vertikális differenciálás: egy alkalmazás az autópárra.

Fougere, D.—Kamionka, T.: A munkaerőpiac egy Markov-modellje.

1992. ÉVI 28. SZÁM

Martimort, D.: Többszörös főkomponens-bebecslés kedvezőtlen kiválasztási feltételek esetén.

Gregoir, S.—Laroque, G.: Forgóeszközök és gazdasági ingadozás: megközelítő leírás.

Artus, P.: Endogén növekedés, a munkanélküliség hiszterézishatása és a kínálat kedvezőtlen zavarai.

Bordes, C.—Melitz, J.: Üzleti tartozások és fizetési képesség Franciaországban.

Gourieroux, C.: Teljesítmény, kiválasztás és diszkriminációs görbék.

Boumahdi, R.—Thomas, A.: Modellbecslés kétféle változatban paneladatok segítségével.

Pollock, S.: Osztott késleltetésű függő változók és autoregresszív reziduumok.

1993. ÉVI 29. SZÁM

Chiappori, P. A.—Magnac, T.: Előszó.

Lewbel, A.: A Hicks-féle sztochasztikus aggregáció alkalmazása a termékek csoportosítására a hasznfüggvény szeparabilitása nélkül.

Nelson, J. A.: Bázistól független ekvivalencia-skálák bebecslése amerikai mikrogazdasági adatok alapján.

Haddad, L.—Kanbur, R.: A háztartás-statisztikai adatok értéke az életkornak megfelelő táplálkozás meghatározásakor.

Manser, M. E.: Házasságban élő amerikaiak családi fogyasztási döntései.

Thomas, D.: Jövedelemeloszlás és háztartáson belüli kiadások.

Bouguignon, F.—Browning, M.—Chiappori, P. A.—Lechene, V.: Családon belüli fogyasztási döntések: a modell és a francia adatok tapasztalatai.

Bloemen, H. G.—Kapteyn, A.: A nemlineáris munkaerő-kínálati függvény és a munkabér-egyenlet együttes bebecslése a válaszadási valószínűségek szimulációja segítségével.

1993. ÉVI 30. SZÁM

Cherif, I.—Florenzano, M.: Az egyensúly létezése átfedéses generációs modellben.

Charpin, F.: A személyitakarék-kamatláb meghatározása átfedéses generációs modellben.

Rabault, G.: A Hamilton-modell alkalmazása üzleti ciklusokra.

Bec, F.—Hairaut, J. O.: Üzleti ciklus empirikus vizsgálata általános trendek keretein belül.

Cragg, J. G.: Egy bilineáris modell heteroszkedasztikus paneladatokra.

Vuong, Q.—Wang, W.: Becsült modellek kiválasztása kinegyzet statisztika segítségével.

1993. ÉVI 31. SZÁM

Belessakos, E.—Loufir, R.: Átváltási arány célzónak egy hasznosságmaximáló keretben.

Fairise, X.: Optimális faktor az igény és a költségek belső összefüggésű finomítására.

Descamps, J. P.: Határárazás diszkrét idejű általános egyensúlyi modellben.

Artus, P.: Nyugdíjrendszer, növekedés és jólét.

Dalamagas, B. A.: Pénzügyi hatékonyság és adósság-illúzió racionális elvárásai modellben.

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 1. SZÁM

Schach, S.: Számítógéppel támogatott grafikus adatelemzés.

Hardle, W.—Müller, M.: Nemparaméteres simítási módszerek a mindennapi statisztikai gyakorlatban.

hoz mind struktúrájukat, mind politikájukat tekintve.

A másik megállapítás az, hogy Norvégiának még majdnem minden ilyen jellegű mutatószáma alacsonyabb értékű, mint a többi skandináv országé, aminek elsősorban kulturális és történelmi gyökerei

vannak. A skandináv jóléti államokról összességében elmondható, hogy az elmúlt négy évtized a kevésbé szigorú korlátozás időszakára volt. A kábítószert-fogyasztók intézményes ellenőrzése azonban szigorodott.

(Ism.: Hajnal Béla)

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATSZEMLE

ANNALES

D'ÉCONOMIE ET DE STATISTIQUE

A FRANCIA STATISZTIKAI
ÉS GAZDASÁGKUTATÓ
INTÉZET FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 27. SZÁM

Perron, J.—Campbell, J. Y.: Csapdák és lehetőségek: amit a makro-közgazdák tudniuk kell az egységgyökekről.

Stell, M. F. J.: Gyenge exogenitás túlredukált szekvenciális modellekben.

Villieu, P.: Pénzfogyasztás, felcserélhetőség és tőkefelhalmozás az átmeneti úton.

Licandro, O.: Beruházási dinamika és kapacitáskihasználás monopolisztikus verseny mellett.

Bresson, G.—Mathieu, C.: Horizontális és vertikális differenciálás: egy alkalmazás az autópárra.

Fougere, D.—Kamionka, T.: A munkaerőpiac egy Markov-modellje.

1992. ÉVI 28. SZÁM

Martimort, D.: Többszörös főkomponens-bebecslés kedvezőtlen kiválasztási feltételek esetén.

Gregoir, S.—Laroque, G.: Forgóeszközök és gazdasági ingadozás: megközelítő leírás.

Artus, P.: Endogén növekedés, a munkanélküliség hiszterézishatása és a kínálat kedvezőtlen zavarai.

Bordes, C.—Melitz, J.: Üzleti tartozások és fizetési képesség Franciaországban.

Gourieroux, C.: Teljesítmény, kiválasztás és diszkriminációs görbék.

Boumahdi, R.—Thomas, A.: Modellbecslés kétféle változatban paneladatok segítségével.

Pollock, S.: Osztott késleltetésű függő változók és autoregresszív reziduumok.

1993. ÉVI 29. SZÁM

Chiappori, P. A.—Magnac, T.: Előszó.

Lewbel, A.: A Hicks-féle sztochasztikus aggregáció alkalmazása a termékek csoportosítására a hasznfüggvény szeparabilitása nélkül.

Nelson, J. A.: Bázistól független ekvivalencia-skálák bebecslése amerikai mikrogazdasági adatok alapján.

Haddad, L.—Kanbur, R.: A háztartás-statisztikai adatok értéke az életkornak megfelelő táplálkozás meghatározásakor.

Manser, M. E.: Házasságban élő amerikaiak családi fogyasztási döntései.

Thomas, D.: Jövedelemeloszlás és háztartáson belüli kiadások.

Bouguignon, F.—Browning, M.—Chiappori, P. A.—Lechene, V.: Családon belüli fogyasztási döntések: a modell és a francia adatok tapasztalatai.

Bloemen, H. G.—Kapteyn, A.: A nemlineáris munkaerő-kínálati függvény és a munkabér-egyenlet együttes bebecslése a válaszadási valószínűségek szimulációja segítségével.

1993. ÉVI 30. SZÁM

Cherif, I.—Florenzano, M.: Az egyensúly létezése átfedéses generációs modellben.

Charpin, F.: A személyitakarék-kamatláb meghatározása átfedéses generációs modellben.

Rabault, G.: A Hamilton-modell alkalmazása üzleti ciklusokra.

Bec, F.—Hairaut, J. O.: Üzleti ciklus empirikus vizsgálata általános trendek keretein belül.

Cragg, J. G.: Egy bilineáris modell heteroszkedasztikus paneladatokra.

Vuong, Q.—Wang, W.: Becsült modellek kiválasztása kinegyzet statisztika segítségével.

1993. ÉVI 31. SZÁM

Belessakos, E.—Loufir, R.: Átváltási arány célzónak egy hasznosságmaximáló keretben.

Fairise, X.: Optimális faktor az igény és a költségek belső összefüggésű finomítására.

Descamps, J. P.: Határárazás diszkrét idejű általános egyensúlyi modellben.

Artus, P.: Nyugdíjrendszer, növekedés és jólét.

Dalamagas, B. A.: Pénzügyi hatékonyság és adósság-illúzió racionális elvárásai modellben.

Allgemeines Statistisches Archiv

A NÉMET STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 1. SZÁM

Schach, S.: Számítógéppel támogatott grafikus adatelemzés.

Hardle, W.—Müller, M.: Nemparaméteres simítási módszerek a mindennapi statisztikai gyakorlatban.

Wernecke, K. D.: Jack-knife, bootstrap és keresztellenőrzés (bevezetés az újra mintavételezési módszerekbe).

Lenz, H. J.: Statisztikai adatbázisok tervezéséről.

Appel, G.: Egy metaadat vezérlésű statisztikai információrendszer körvonalazása.

Naeve, P.: Szakértő rendszerek.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Funke, M.: Az ésszerű elvárások módszere a munkaerőigényre a nyugatnémet feldolgozóiparban.

Gyárfás, G.—Quinke, H.: Egy módszer szintetikus mikroadatok konstruálására aggregált strukturális adatokból.

Heiler, S. és mások: Középiskolai szintek és a tantárgyak megválasztása.

Tutz, G.: Regresszióelemzés egy ordinális függő változóval.

Weba, M.: Információbecslésről.

1993. ÉVI 3. SZÁM

Bomsdorf, E.: Egy új finomított determináns együttható többszörös lineáris regressziónál.

Mittag, H. J.—Stemann, D.: A sztochasztikus mérési hibák hatásai, ha Shewart-ábrát alkalmazunk a terjedési sebesség figyeléséhez

Pötter, U.—Rendtel, U.: A reprezentatív vizsgálatok értelméről és értelmetlenségéről.

Strohe, G.: Gazdasági—környezeti kapcsolatok gyenge modellezéséről.

Wiker, P.: A keresetszóródás entrópia alapú mérése.

A FRANCIA STATISZTIKAI ÉS
GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 254—255. SZÁM

Cyncynatus, M.—Floch, J. M.: Az Európai Közösség fontos erővé vált a mezőgazdasági termékek terén.

Ardouin, V.—Bisault, L.—Redor, P.: A mezőgazdasági többleteket nehéz szabályozni.

Barkaoui, A. és mások: Hatékonyabb-e az amerikai mezőgazdaság az európainál?

Guyomard, H.—Léon, Y.—Mahé, L. P.: Szükséges lépések-e a Közös Mezőgazdasági Politika reformjai és a GATT-tárgyalások egy minimális kompromisszumhoz?

Cyncynatus, M.—Duval, N.: Folytatódik a mezőgazdaságban dolgozók számának csökkenése.

1992. ÉVI 256. SZÁM

Sterdyniak, H.: A családi kvóciens adórendszer védelmében.

Glaude, M.: Semlegesség és hatásosság a családpolitikában.

Arrondel, L.—Laferrère, A.: A vagyon egyenlőtlen elosztása a fiú- és a lánytestvérek között.

Herpin, N.: Hogyan befolyásolja a munkanélküliség a fogyasztást?

Lafay, G.: A világ ipara: három forgatókönyv 2000-re.

1992. ÉVI 257. SZÁM

Lheritier, J. L.: A béreket és a fizetéseket meghatározó tényezők.

Greenan, N.: Mely társaságok osztják meg részvényeiket alkalmazottaikkal?

Cahuc, P.—Dormont, B.: Nyereségrészesedés Franciaországban: a munkaerőköltségek csökkentése vagy bátorítás extra erőfeszítésre?

Cahuc, P.—Dormont, B.: A nyereségrészesedés motíváló hatása: inkább termelékenység, mint foglalkoztatás.

Sandoval, V.: Az alacsony bérek és fizetések szabályozása Európában.

1992. ÉVI 258—259. SZÁM

Point, P.: A nemzeti örökségeink által nyújtott szolgáltatások.

Dufour, A.: A franciák és a környezet: a szándéktól a tettig.

Dalache, X.—Gastaldo, S.: Környezetpolitikai eszközök.

Gastaldo, S.: Megvásárolható szennyezési jog az Egyesült Államokban.

Gastaldo, S.: Az üvegházhatás: miért alkalmazunk tarifákat?

Burniaux, J. M.—Oliveira-Martins, J.: Az üvegházhatás és az Észak-Dél kapcsolat.

Kenigswald, L.: A környezet és a növekedés: a fejlődő országok egy hamis dilemmája.

Avérous, C.: Környezetvédelem a fejlődő országokban.

Brunel, P.—Perillo, T.: A tiszta levegő.

Paoli, D.—Rieu, T.: A víz helyzete Franciaországban.

Amand-Madelin, V.: A környezet bevonása a mezőgazdasági politikába.

Angel, M.—Glachant, M.—Lévêque, F.: Védett fajok.

Bonnafoous, A.: Szállítás és környezet.

Bertolini, G.: Szilárd hulladék: törmelék vagy erőforrás.

1992. ÉVI 260. SZÁM

Broclawski, J. P.: A reform projektek a Szovjetunióban és Oroszországban 1985 után.

Holclat, N.: Közép- és Kelet-Európa: egyre eltérőbb helyzetek.

Holclat, N.: Közeledés a kapitalizmushoz Közép- és Kelet-Európában.

Lemoine, F.—Leroy, C.: Kereskedelem Közép-Kelet-Európában: a kettős verseny csapdái.

Poret, P.: Átváltás-ellenőrzések Közép-Kelet-Európában: részleges liberalizálás.

1993. ÉVI 261. SZÁM

Guillemot, D.—Marchand, O.: Az aktív népesség növekedése, 1982—1990.

Desplanques, G.: A nők aktív foglalkoztatottsága és a családi élet.

Dumartin, S.—Tomasini, M.: Az ipari foglalkoztatottság csökkenése és a tercier ágazat növekedése. A foglalkoztatottság ágazatok szerint, 1982—1990.

Trogan, P.: A kereskedelmi szolgáltatások: milliónyi munkahely nyolc év alatt.

Goux, D.—Maurin, E.: A foglalkoztatottság dinamikája és a termelési rendszer alkalmazkodása.

Goux, D.—Maurin, E.: A munkahely biztonsága: növekvő elsőbbségi szempont a diplomások körében.

Dumartin, S.—Guillemot, D.—Marchand, O.: Foglalkozási mérleg 1992 végén.

1993. ÉVI 262—263. SZÁM

Lagayette, P.: Európa pénzügyi egysége: tények és kérdésfeltevések.

Duquesne, P.: A gazdasági és pénzügyi egység: az intézményi szempontok és a fő szakaszok.

Jaillet, P.—Pfister, C.: Az európai pénzügyi rendszertől az egységes valutáig.

Cordier, J.—Jaillet, P.—Plihon, D.: Gazdaságpolitikai magatartás és vegyes gazdaságpolitika a gazdasági és pénzügyi egységen belül.

Bénassy, A.—Italianer, A.—Pisani-Ferry, J.: Az egységes valuta külgazdasági vonatkozásai.

Le Cacheux, J.—Magnier, A.: A bankszabályozás és az európai pénzügyi rendszerek stabilitása a gazdasági és pénzügyi egységen belül.

Vanheukelen, M.: Állami pénzügyek és gazdasági-pénzügyi egység.

Bensaid, J.—Jacobzone, S.—Lattès, G.: Társadalmi védelem és újraelosztási politika a gazdasági-pénzügyi egység szövetségében.

Máilitz, J.: Szükség van-e közösségi biztosítékra a konjunkturális különbségekkel szemben?

Mantel, S.: A munkaerő-mobilitás perspektívái.

Cunéo, P.—Hatem, F.: A gazdasági-pénzügyi egység és a tevékenységek európai lokalizálása.

Drumetz, F.—Erkel-Rousse, H.—Jaillard, P.: A regionális konvergencia és a gazdasági-pénzügyi egység.

Bénassy, A.—Chaney, E.—Dubois, E.—de Gudin, P.—Tavernier, J. L.: Részt vehet-e Olaszország a gazdasági-pénzügyi egység megteremtésében?

1993. ÉVI 264. SZÁM

Durr, J. M.—Fanouillet, J. C.: Franciaország öregszik, de a regionális ellentétek enyhülnek.

Massal, P.: Az állami tisztviselők származáshelye.

Trotignon, J.: Miért voltak általában sikeresebbek a gazdasági átalakulás programjai Délkelet-Ázsiában mint Afrikában?

Pham, K. S.—Vaganzones, M. A.: Az észak-amerikai szabadkereskedelmi zóna: háromféle stratégia egyeztetése.

1993. ÉVI. 265. SZÁM

Villac, M.: A franciák egészségügyi kiadásai.

Deramon, J.: Az egészségügyi kiadások növekedésének két évtizede.

Hourriez, J. M.: A gyógyszerfogyasztás a 2010-ik év távlatában.

Caussat, L.—Glaude, M.: Az orvosi kiadások és akikre vonatkozik

Mormiche, P.: Az orvosi ellátást igénylők közti különbségek 1991-ben.

Guyomar, C.: A fekvőbetegek megoszlása a kórházak és a klinikák között.

Baudelot, C.—Gollac, M.: Munkabérek és munkakörülmények.

International Statistical

Review

Revue Internationale de Statistique

A NEMZETKÖZI STATISZTIKAI INTÉZET
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 2. SZÁM

Diggle, P. J.—Richardson, S.: Ipari szennyezőanyagok járványproblémái: bevezetés.

Redmond, C. J.—Mazumdar, S.: Koksizoló kemencénél dolgozó munkások hosszú távú halálzási vizsgálatának tervezése, elemzése és értelmezése.

Sundar Rao, P. S.: A Bhopal gázkatasztrófa mérgező hatásainak becslésében jelentkező statisztikai kérdések.

Gardner, M. J.: A gyermekkori leukémia arányainak vizsgálata a sellefieldi nukleáris telepen.

Sörensen, M.: A szél által szállított homok sztochasztikus modellje és két kapcsolódó becslési probléma.

Kafadar, K.—Tukey, J. W.: Az Egyesült Államok rákhalálzási arányai: egy egyszerű finomítás az urbanizációhoz.

Archambault, S.—Moore, M.: Alaktani statisztika képfinomításhoz.

Chang, T.: Gömbregresszió és tektonikus lemez rekonstruálás statisztikája.

Pfeffermann, D.: A mintavételi súlyok szerepe felvételi adatok modellezésében.

Arbia, G.: Földrajzi információs rendszer használata térbeli statisztikai felvételeknél.

JASA
Journal of the
American Statistical Association

AZ AMERIKAI STATISZTIKAI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 422. SZÁM

Oehlert, G. W.: Regionális trendek a szulfátszap lelőhelyekben.

Gaynor, J. J. és mások: Az okspecifikus és feltételspecifikus gyengülési valószínűségek használatáról: példák klinikai onkológiai adatokkal.

Minkin, S.: Kísérleti tervezés a kemoterápiában.

Uebersax, J. S.: Szakértői becslés statisztikai modellezése a megfelelő orvosi kezelésre.

El-Gamal, M. A. és mások: A tanulás Bayes-típusú szekvenciális kísérleti vizsgálata játékokban.

Short, T. H.: Algoritmus símfelülethibák jelzésére és mérésére.

Theodossiou, P. T.: Eltolódások előrejelzése többváltozós idősorfolyamatok átlagában.

Oh, M. S.—Berger, J. O.: Többalakú függvények integrálása Monte-Carlo fontossági mintavételben.

LeBlanc, M.—Crowley, J.: Túlélési fák az illeszkedés jóságának segítségével.

Lindsay, B. G.—Basak, P.: Többváltozós normális keverékek: egy gyors konzisztens momentum módszer.

Zelterman, D.: Szemiparaméteres bootstrap-módszer extrémálisrend-statisztika szimulálására.

Shao, J.: Lineáris modell választása keresztellenőrzéssel.

Gu, C.: Simító sűrűség becslés: egy dimenzió nélküli automatikus algoritmus.

Ammann, L. P.: Robusztus szinguláris értékbontások.

Fung, W. K.: Maszkolatlan kiugró értékek és emelkedési pontok: megerősítés.

Wand, M. P.—Jones, M. C.: Simító paraméterezések összehasonlítása kétváltozós mag sűrűségbecslésben.

Bowman, A. W.—Foster, P. J.: Többváltozós normalitás adaptív simítása és sűrűség alapú tesztek.

Chaudhuri, P.—Mykland, P. A.: Nemlineáris kísérletek: optimális terv és likelihood alapú következtetés.

Léger, C.—Altman, N.: Hatásfelmérés változó kiválasztási problémákban.

Lee, W. E.—Wei, L. J.—Ying, Z.: Lineáris regresszió-elemzés nagyon rétegzett, gyengülő időadatokra.

Rojo, J.—Samaniego, F. J.: Egyenletes sztochasztikus rendezési feltételnek alávetett túlélési görbe becsléséről.

Pruitt, R. C.: Ellenőrzött adatokból származó kétváltozós túlélési görbék azonosíthatóságáról.

Hawkins, D. M.: Elemi halmazközelítések pontossága regresszió esetén.

Shephard, N.: Sztochasztikus trend összetevőkkel rendelkező regressziós modellek maximum likelihood-becslése.

Saikkonen, P.—Luukkonen, R.: Tesztelés a mozgó átlag egység gyökére ARIMA-modellekben.

Meier, K.—Nycka, D.: Arányegyenletek nemparaméteres becslése táplálékfelvétellel.

Kim, P. T. és mások: A viszonylagos befolyás zsugorító becslései.

Parmigiani, G.: Optimális rostálási életkorokról.

Graubard, B. I.—Korn, E. L.: Hipotézisvizsgálat komplex felvételi adatoknál.

Pukelsheim, F.—Rosenberger, J. L.: Kísérleti tervek modell-diszkriminálásra.

Zhou, L.—Mathew, T.: Független tesztek kombinálása lineáris modellekben.

Peskun, P. H.: Normális közelítésen alapuló új megbízhatósági intervallum módszer két binomiális valószínűség különbségére.

Johnson, R.—Klotz, J.: Erős számok becslése és az egyenletesség tesztje a lottóban.

Albert, J. H.—Chib, S.: Dichotom és polychotom válasz adatok bayesi elemzése.

Wood, A. T. A. és mások: Nyeregpont-közelítések nem normális határeloszlásoknál.

Sobel, M.: Bayesi és empirikus bayesi eljárások paraméterek összehasonlításához.

1993. ÉVI 423. SZÁM

Pawitan, Y.—Self, S.: Betegségjelző folyamatok modellezése AIDS-re.

Garber, A. M.—Ma Curdy, T. E.: Szanatóriumi szabadságok és a gondozási segély kiterjesztése.

Model, K. E.: A marihuánafogyasztás büntetlenségének hatása a kórházi mentőszobák kábítószeres eseteire: 1975—1978. évi adatok.

Caulkins, J. P.—Padman, R.: Mennyiség utáni engedmények és minőségi prémium a tilos kábítószerre.

Grummer-Strawn, L. M.: Aktuális adatok regresszió-elemzése.

Barry, D.—Hartigan, J. A.: Választásmodellek az osztálybajnokságok győzteseire a baseballban.

Hill, D. H.: A felvételek válaszadási és sorrendhibái.

Davies, L.—Gather, U.: Többszörösen kiugró értékek meghatározása.

Sutton, C. D.: Számítógép-igényes módszerek aszimmetrikus eloszlásátlagának teszteléséhez.

Pepe, M. S.—Cai, J.: Néhány grafikus megjelenítés és marginális regresszióelemzések.

Cleveland, W. S.—Mallows, C. L.—McRae, J. E.: ATS-módszerek: nemparaméteres regresszió nem Gauss-típusú adatokra.

Samarov, A. M.: Regressziós struktúra feltárása nemparaméteres függőségi becsléssel.

Park, B. U.: Simító paraméter keresztellenőrzés választása adaptív hely becslésében.

Stoker, T. M.: Torzítás simítása sűrűség-származtató becslésnél.

Kim, H. J.—Cai, L.: Likelihood-hányados teszt robusztussága a változásra, egyszerű lineáris regresszió esetén.

Coakley, C. W.—Hettmansperger, T. P.: Korlátozott befolyás, erős felbontás, hatékony regressziós becslés.

George, E. I.—McCulloch, R. E.: Változó kiválasztás Gibbs-mintavétellel.

Gu, M.—Ying, Z.: Szekvenciáanalízis ellenőrzött regressziós adatokra.

Weerehandi, S.: Általánosított megbízhatósági intervallumok.

Bofinger, E.—Hayter, A. J.—Liu, W.: Felső megbízhatósági határok konstruálása különböző helyparaméterek tartományára.

Mathew, T.—Sinha, B. K.—Zhou, L.: Néhány statisztikai eljárás független tesztek kombinálására.

Finner, H.: Egy monotonitási problémáról lefelé léptető többszörös tesztelésekben.

Voss, D. T.: Szabályosságjellemzés egyszerű ismételt faktoriális tervekben.

Heiberger, R. M.—Bhaumik, D. K.—Holland, B.: Optimális adatjavítási stratégiák additív modellekre.

Guilbaud, O.: Pontos következtetés témakörön belüli változtathatóságról.

Jones, R. H.—Vecchia, A. V.: Folytonos ARIMA-modellek illesztése nem egyenletesen elhelyezett térbeli adatokra.

Chen, R.—Tsay, R. S.: Nemlineáris additív ARX-modellek.

McCulloch, R. E.—Tsay, R. S.: Bayesi következtetés és előrejelzés az átlag és a szórás változásaira autoregresszív idősorokban.

Sinha, D.: Szemiparaméteres bayesi elemzés többszörös idő eseményadatokra.

Glynn, R. J.—Laird, N. M.—Rubin, D. B.: Többszörös helyettesítés keverékmodellekben nem elhanyagolható nemválaszolási esetén.

Nandram, B.—Sedransk, J.: Empirikus bayesi becslés véges sokasági átlagra.

Little, R. J. A.: Utólagos rétegzés: egy modellezői perspektíva.

Deville, J. C.—Sarndal, C. E.—Sautory, O.: Általánosított rangsoreljárássok mintavételezésben.

Sitter, R. R.—Wu, C. F. J.: Fieller-intervallumok pontosságáról bináris válasz adatok esetén.

Dufour, J. M.—Hallin, M.: Javított Eaton-korlátok korlátozott valószínűségi változók lineáris kombinációira.

Genest, C.—Rivest, L. P.: Statisztikai következtetési eljárások kétváltozós archimédeszi kopulákra.

STATISTICA

edita sotto gli auspici delle Università di Bologna Padova e Palermo

A BOLOGNAI, PÁDUAI ÉS PALERMÓI EGYETEMEK FOLYÓIRATA

1992. ÉVI 3. SZÁM

Chiandotto, B.—Trivellato, U.: Hibás és rejtett változók sztochasztikus strukturális modellekben.

Bordignon, S.—Trivellato, U.: Hibás és rejtett változók sztochasztikus strukturális modellekben: egy hivatkozási tábla.

Otter, P. W.: Rejtett változós dinamikus modellek rendszerelméleti szempontból: elmélet és alkalmazások.

Haagen, K.: Bizonytalansági probléma rejtett változós modellekben.

Vittadini, G.: Egy összehasonlítás rejtett változós oksági elemzési modelleknél és alternatív módszerek.

Gaetan, C.: Dinamikus faktorelemzések egy modellje termelőkapacitás-kihasználás becslésre.

Costa, M.: Pénzügyi alkalmazású faktormódszerek: egy érzékenységi elemzés.

Costa, M.—Gardini, A.—Paruolo, P.: Pénzügyi modellek közgazdasági elemzése és a rejtett változók: alkalmazás az olasz piacra.

1992. ÉVI 4. SZÁM

Rizzi, A.: Aktuális tájékozódások a nyelvészeti statisztikából.

Rosa, R.: A bootstrap-módszer alkalmazása a hibák terjedésének fizikai problémájára.

Corduas, M.: Egy megjegyzés a távolságról, korrelált történeti sorok ARIMA-modellje esetén.

Gupta, S. C.—Srivastava, O. P.: Egy elágazási folyamat bevándorlással és kivándorlással.

Bairam, E. I.: Az elsőrendű autoregresszív folyamat általánosítása.

Tagliani, A.: Maximum entrópia a momentumok problémájában: egy analitikus vizsgálat.

Ebong, D. W. U.: Gyakoriságokra vonatkozó lineáris hipotézisek tesztelése idősorokban.

Gaiamo, R.—Milito, A. M.: A modell alapú rétegzés.

Brizzi, M.: Középtértékek összehasonlításán alapuló néhány változékonysági index szempont.

Anna, N. O.: Teszt kétdimenziós kontingencia-táblák interakciójához.

Salicrú, M. és mások: Lambda-divergencia és lambda-ölcsonós információ alapú diszkrét adatok elemzése.

STATISTICAL JOURNAL

AZ EGYESÜLT NEMZETEK EURÓPAI GAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 1. SZÁM

Beekman, M. M.—Struijs, P.: A gazdasági fogalmak és definíciók minősége.

Franz, A.: Néhány gondolat a regionális számlák rendszeréről.

De Boo, A. J.: Az integrált környezetellenőrzés költségei.

Blanke, K.: Az 1991/92-es német időmérleg-vizsgálat célkitűzései és háttere.

1993. ÉVI 2. SZÁM

Lenz, H. J.—Neumann, K.: Nemzetközi workshop a statisztikai információs rendszerekről.

Franchet, Y.: Metaadatok és a hivatalos statisztika.

Nordbotten, S.: Statisztikai metaismeret és -adat.

Podehl, M.: Felhasználói követelmények statisztikai metainformációkra.

Sundgren, B.: Statisztikai metainformáció-rendszerek — pragmatika, szemantika és szintaktika.

Hand, D. J.: Adat, metaadat és információ.

Silver, M.: A lábjegyzetek szerepe a statisztikai metainformációs rendszerekben.

Darius, P. és mások: Metaadatok modellezése.

Froeschl, K. A.: A szemantikus metaadatok operatív szemlélete felé.

Malmborg, E.—Lisagor, L.: Egy statisztikai metainformációs rendszer megvalósítása.

A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 7. SZÁM

Pistora, L.: A cseh és morva területek gazdasági összehasonlítása.

Fajgl, J.: Kisvállalkozói tevékenységek Hrádec Králové körzetében.

Walter, J.: A valuta vásárlóerő-paritása: megjegyzések a mutatók problémájához.

Minarik, B.: SYSTAT — alapinformációk a rendszeréről.

Podzimek, J.: Nemzetközi szervezetek statisztikai dokumentációi.

1993. ÉVI 8—9. SZÁM

Kux, J.: Strukturális változások a munkaerő alakulásában a gazdasági reform első két évében.

Vojta, M.: A hosszú távú statisztikai felvételek 1993-as programja.

Nachtigal, V.: A CSSZSZK szektorális elszámolásainak kísérleti állományai az ESA-módszer szerint.

1993. ÉVI 10. SZÁM

Sujan, I.—Sujanova, M.: Egy összetett mutató konstruálása és ellenőrzése a GDP változásainak becslésére.

Jilek, J.: Milyen mértékben kell megújítani a cseh pénzügystatisztikát?

Hronová, S.: Fejlődés Közép- és Kelet-Európában, ahogyan az OECD látja.

Statistische Hefte Statistical Papers

NEMZETKÖZI ELMÉLETI ÉS ALKALMAZOTT STATISZTIKAI FOLYÓIRAT

1993. ÉVI 3. SZÁM

- Schmid, F.*: A szegénység mérései.
Fraser, D. A. S.: Irányítási tesztek és statisztikai keretek.
Knautz, H.—Trenkler, G.: Egy megjegyzés a szórásnégyzet és legkisebb négyzetes becslés közötti korrelációról lineáris regressziós modellben.
Janner, M.—Stahlecker, P.: Minimax-módszer hiányzó értékekre lineáris regresszióval.
Tilke, C.: Az OLS relatív hatékonysága lineáris regressziós modellben térbeli autokorrelált hibákkal.

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FOLYÓIRATA

1993. ÉVI 6. SZÁM

- Scholtze, E.*: A kutatás és a gyakorlati fejlesztés költségeinek finanszírozása Ausztriában.
Wolf, W.: Határozott időre szóló munkaviszony. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.
Holzer, E.—Hammer, G.: A nem önálló dolgozók, a munkanélküliek és a nyugdíjasok jövedelemnövekedésének válogatott adatai.
Zeider, S.: Bevásárlási szokások: háztartásokra vonatkozó eredmények. Az 1990. júniusi mikrocenzus eredményei.
Stübler, W.: Az állami nyugdíjrendszer egyenlege 1992-ben.
Dungler, H.—Mahidi, M.: Lakásépítési tevékenység az 1992. évben. Az építőipari statisztika előzetes eredményei.
Göttl, F.: Az osztrák erdők kihasználása az 1992. évben. Idegenforgalom 1993 márciusában.
Knieschek, R.—Priller, G.: Munkabéradó-statisztika 1987-ben.
Keuchel, H. J.: A tartományi elszámolások, 1991.

1993. ÉVI 7. SZÁM

- Findl, P.*: Népeségfejlődés az 1992. évben.
Wolf, W.: Részmunkaidő napszakok szerint. Az 1991. évi mikrocenzus eredményei.
Fasching, M.: A munkaerő felmérése: normális heti munkaidő. Az 1992. évi júniusi mikrocenzus eredményei.
Janik, W.: A lakásra fordított kiadások és az üzemi költségek 1992-ben. A mikrocenzus eredményei.
Steurer, A.: Ökológiai elszámolási rendszer: ökológiai célú állami elvonások Ausztriában. (Finanszírozási elszámolások.)

Rohrböck, G. J.: Az ausztriai szárnyas- és tojástermelés mérlege, 1992.

- Haupt, L.*: Az 1993. április 3-i sertésszámlálás. A megrendelések állománya a magas- és mélyépítésben 1993. március 31-én.
Skolarz, G.: Idegenforgalom az 1992/93. év téli felében.
Dietl, E.: Személyi sérüléssel járó közúti közlekedési balesetek az 1992-ik évben.
Milz, J.: Jövedelemadó-statisztika, 1990.
Ondrasch, F.: A területi szervek zárszámadásai, 1991.
Pinsolitsch, M.: Külkereskedelem 1993-ban.

1993. ÉVI 8. SZÁM

- Bartunek, E.—Hawlik, E.*: A keresőtevékenység 1992-ben.
Hammer, G.: A munkaidő 1991-ben: a nyári szabadság időpontjának megválasztása.
Hammer, G.: A munkaidő 1991-ben: a csúsztatás. Az 1991. szeptemberi mikrocenzus eredményei.
Gerhold, S.: Ökológiai végelszámolások: az ivóvíztisztítás költségnövekedése a környezeti károsodásoknak megfelelően.
Göttl, F.: A kertművelés és a szántóföldi zöldségtermesztés felmérése 1992-ben.
Haupt, L.: Vadászati statisztika 1992-ben, illetve 1992/93-ban.
Filaszwicz, E.—Nikl, M.: A dologi javak előállításának indexe: 1990. évi revízió.
Grill, E.: A tartományok költségvetési előirányzatai 1993-ban.
Kniesz, J.: Az üzemi vagyoni egységnyi értékének statisztikája.
Auer, J.—Müller, W.: Európai gazdasági összehasonlítások 1990-ben: kétoldalú gazdasági összehasonlítások Lengyelországgal, Magyarországgal, Csehszlovákiával, Jugoszláviával, Romániával és a Szovjetunióval.

1993. ÉVI 9. SZÁM

- Ladstätter, J.*: Az 1991. évi népszámlálás: a beszélt nyelv.
Findl, P.: Rokonsági szerkezet és életforma: a vérségi szerinti családról való leválási folyamat.
Hanika, A.: Népeség-előrejelzés Ausztriára (1993—2030), valamint szövetségi tartományaira vonatkozólag, és modellszámítások 2050-ig.
Löffler, R.—Wagner, M.: A munkaerőpiaci igazgatás munkanélküliség-ki fizetési az adatok alapján 1992-ben: értékelés.
Fasching, M.: Részmunkaidőben való foglalkoztatottság: az 1991/1992. évi mikrocenzus eredményei.
Zeidler, S.: Hol vásárolunk be? Az 1990. júniusi mikrocenzus eredményei.
Dungler, H.: Lakásépítési tevékenység az 1992. évben.
Steurer, A.: Ökológiai mérlegek: a környezetvédelmi kiadások elszámolásának alapjai és a közösségi szektor környezetvédelmi kiadásai.
Milota, E.—Turetschek, K.: A hulladékgyűjtés 1992-ben a tízezer lakoson felüli községekben.
Rohrböck, G. J.: Az állattenyésztési ágazat táplálkozási mérlege az 1992. naptári évben.
Haupt, L.: A marhaállomány számlálási eredményei 1993. június 3-án.
Mazanek, R.: Iparstatisztika 1990-ben.